

ВІСНИК

Центральної виборчої комісії

№ 1 (25) • Березень • 2013

Загальнодержавне офіційне,
нормативно-правове, інформаційне видання

Засновник і видавець: Центральна виборча комісія

Виходить щокварталу. Мова видання – українська. Видається відповідно до Закону України «Про Центральну виборчу комісію»

Зареєстрований Державним комітетом телебачення і радіомовлення України 20 вересня 2005 року
Свідоцтво про державну реєстрацію серії КВ № 10423

Редакційна колегія:

МАГЕРА А.Й.
(ГОЛОВА)

АСТАХОВА Т.В.
ДАВИДОВИЧ Я.В.
ДАНИЛЕВСЬКИЙ Ю.М.
ДОНЧЕНКО Ю.Г.
ЖИДЕНКО І.Г.
КІВАЛОВ С.В.
КЛЮЧКОВСЬКИЙ Ю.Б.
ЛУКАШ Т.Л.
МАРЦЕЛЯК О.В.
ОСАДЧУК О.К.
ОХЕНДОВСЬКИЙ М.В.
ПАЦУРКІВСЬКИЙ П.С.
РАЙКОВСЬКИЙ Б.С.
РЯБЕЦЬ М.М.
СУЯРКО С.М.
УСЕНКО-ЧОРНА Ж.І.
ЧУПАХІН О.М.
ШАПОВАЛ В.М.
ШВЕЦЬ Ю.В.
ШЕЛЕСТОВ О.М.
ШЕЛУДЬКО В.Є.
ШЕМШУЧЕНКО Ю.С.
ЯКИМЧУК М.К.

Головний редактор СЕРЕДА В.Я.

Адреса редакції:

01196, м. Київ, пл. Лесі Українки, 1, кімн.: 815-2, 832.
Тел.: 286-86-15; 256-81-77; 256-81-29

WEB-сторінка: www.cvk.gov.ua

Над номером працювали:
*Луконіна В.О., Ляшко Л.П.,
Мазур Ю.О., Макарчук Є.А.,
Стельмах О.В., Хівренко К.О.*

Передрук опублікованих у «Віснику Центральної виборчої комісії» матеріалів чи використання зазначених у виданні відомостей дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації. Факт подання автором матеріалів означає його згоду на їхнє опублікування після редагування.

Журнал може публікувати матеріали, не поділяючи точки зору автора. Редакція не несе відповідальності за недостовірну інформацію, подану автором.

Надруковано

Тираж 1200 прим.

ЗМІСТ

ОФІЦІЙНО

- 2 Порядок організації навчання осіб, які претендують на призначення на посади голів, заступників голів та секретарів окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України
- 4 Теми теоретичної підготовки претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії з виборів народних депутатів України

АКТУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю

- 6 Володимир ШАПОВАЛ:
«Той, хто сьогодні ініціюватиме загальнонаціональний референдум, діятиме як політичний провокатор»

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. КОМЕНТАРІ

- 8 У ЦВК обговорили остаточний звіт Місії БДІПЛ/ОБСЄ
- 9 Зустріч Голови ЦВК з дипломатами
- 9 Депутати Бундестагу відвідали Центральну виборчу комісію
- 10 Конфлікти у виборчому процесі: шляхи запобігання та розв'язання
- 11 Засідання Виконавчої ради АОВСЄ

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ВИБОРЦІВ

- 12 Точність списків виборців залежить від актуальності бази даних Реєстру

З ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

- 14 Фінансовий звіт про використання коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів народних депутатів 28 жовтня 2012 року
- 15 Остаточний звіт Місії БДПЛ/ОБСЄ зі спостереження за виборами народних депутатів України 28 жовтня 2012 року

ВИБОРИ ТА РЕФЕРЕНДУМИ

Руслана МАКСАКОВА

- 43 Право громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні: проблеми реалізації

Володимир КОВТУНЕЦЬ

- 49 Проблеми навчання і підвищення кваліфікації членів виборчих комісій

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Михайло БАЙМУРАТОВ, Борис КОФМАН

- 54 Міжнародні виборчі стандарти: досвід системного дослідження

Олександр БАТАНОВ

- 58 Порівняльний аналіз функціонування муніципальних виборчих систем у зарубіжних країнах

Євгенія ЮРІЙЧУК

- 64 Індикатори спостереження ОБСЄ за виборами та референдумами у пострадянських державах: зовнішньополітичний вимір легітимності

Андрій СМОЛІЙ

- 70 Правове регулювання виборів: досвід Польщі

- 72 Відомості з декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

- 102 Вибори за кордоном

Цей Порядок відповідно до частини сьомої статті 26 та пункту 3 частини другої статті 30 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (далі – Закон) регламентує питання організації навчання осіб, які претендують на призначення на посади голів, заступників голів та секретарів окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України (далі – окружна виборча комісія).

1. Загальні положення

1.1. На посаду голови, заступника голови та секретаря окружної виборчої комісії можуть бути призначені особи, які пройшли навчання для роботи на керівних посадах у складі окружної виборчої комісії (далі відповідно – навчання, претенденти на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії), успішно склали підсумкове завдання та отримали відповідне свідоцтво.

Метою проведення навчання претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії є набуття ними знань та навичок, що дають можливість особі, яка успішно пройшла підготовку, на належному професійному рівні виконувати повноваження голови, заступника голови чи секретаря окружної виборчої комісії.

1.2. На проходження навчання можуть претендувати особи, які мають право голосу на виборах народних депутатів України. Навчання здійснюється на безоплатній основі.

1.3. Навчання організовується Центральною виборчою комісією та включає такі етапи:

теоретична підготовка;
практична підготовка;
виконання підсумкового завдання (складання тесту, іспиту тощо).

2. Порядок теоретичної та практичної підготовки

2.1. Етап теоретичної підготовки здійснюється претендентами на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії шляхом самоосвіти та полягає в засвоєнні ними законодавства про вибори народних депутатів України за темами теоретичної підготовки претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії з виборів народних депутатів України (додаток 2).

ПОРЯДОК організації навчання осіб, які претендують на призначення на посади голів, заступників голів та секретарів окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України

Перелік нормативно-правових актів, актів Центральної виборчої комісії, необхідних для проходження претендентами на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії теоретичної підготовки в розрізі кожної з тем навчання, розміщується на офіційному веб-сайті Комісії.

2.2. Етап практичної підготовки претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії проводиться у Центральній виборчій комісії за поданнями політичних партій.

2.3. Політичні партії подають до Центральної виборчої комісії на паперовому носії та в електронному вигляді список претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії для проходження практичної підготовки, до якого включають осіб, які завершили теоретичну підготовку, із зазначенням щодо кожної з них таких відомостей:

- 1) прізвище, ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) особи;
- 2) число, місяць, рік народження;
- 3) громадянство;
- 4) місце проживання і адреса житла особи, а також її контактні телефони;
- 5) володіння державною мовою.

Список підписується керівником політичної партії (або особою, яка виконує його повноваження) та скріплюється печаткою цієї партії.

До списку додаються заяви претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії про завершення ними теоретичної підготовки та згоду на проходження практичної підготовки за поданням відповідної політичної партії, а також ксерокопії сторінок паспорта громадянина України (тимчасового посвідчення громадянина України) з відомостями про прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік народження таких осіб.

2.4. Список претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії для проходження практичної підготовки подається до Центральної виборчої комісії у строки, визначені Головою Центральної виборчої комісії.

Інформація щодо строків подання політичними партіями списків та кількості осіб, які можуть бути включені до них, розміщується на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії.

2.5. Після завершення встановленого строку для подання політичними партіями списків претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії для про-

ходження практичної підготовки формуються навчальні групи та визначаються графіки проведення занять.

Відповідна інформація доводиться до відома відповідних політичних партій та розміщується на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії.

2.6. Етап практичної підготовки проводиться згідно з планами-графіками практичних занять, затвердженими Головою Центральної виборчої комісії.

2.7. Для проведення занять на етапі практичної підготовки Центральною виборчою комісією (за згодою) можуть залучатися представники органів виконавчої влади, державних наукових установ та навчальних закладів.

3. Виконання підсумкового завдання

3.1. Претенденти на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії після завершення етапів теоретичної та практичної підготовки виконують підсумкове завдання (складають тест, іспит тощо).

3.2. Виконання претендентами на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії підсумкового завдання організовується робочою групою.

Робоча група готує підсумкові завдання, розробляє критерії оцінювання виконання підсумкового завдання, здійснює оцінювання знань претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії та облік результатів оцінювання, виконує інші завдання з організації підготовки та проведення виконання претендентами підсумкового завдання.

Склад робочої групи затверджується Головою Центральної виборчої комісії з числа членів Комісії, працівників Секретаріату Комісії та Служби розпорядника Державного реєстру виборців.

3.3. Виконання підсумкового завдання повинно тривати не більше двох годин.

3.4. Підсумкове завдання складається державною мовою і містить питання для виявлення рівня теоретичних знань претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії законодавства про вибори народних депутатів України, а також практичних навичок щодо виконання повноважень голови, заступника голови чи секретаря окружної виборчої комісії.

3.5. У разі успішного виконання підсумкового завдання претендентам на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії видається свідоцтво встановленого Центральною виборчою комісією зразка.

ТЕМИ

теоретичної підготовки претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії з виборів народних депутатів України

Затверджено постановою Центральної виборчої комісії від 31 січня 2013 року № 15

1. Загальні положення:

- основні засади виборів народних депутатів України (далі відповідно – вибори, депутати);
- принципи виборчого права;
- засади виборчого процесу;
- етапи виборчого процесу;
- суб'єкти виборчого процесу.

2. Види виборів депутатів, порядок і строки їх призначення і проведення:

- види виборів депутатів та порядок їх призначення;
- строки проведення виборів;
- порядок обчислення строків.

3. Територіальна організація виборів депутатів:

- виборчі округи як елемент територіальної організації виборів;
- загальний порядок утворення виборчих дільниць;
- порядок утворення виборчих дільниць на постійній основі;
- зміна відомостей щодо виборчих дільниць на постійній основі, їх тимчасове закриття та ліквідація;
- порядок утворення спеціальних виборчих дільниць на тимчасовій основі;
- порядок утворення спеціальних виборчих дільниць у винятковому випадку;
- оприлюднення рішень про утворення виборчих дільниць.

4. Виборчі комісії з виборів народних депутатів України (далі – виборчі комісії):

- система та статус виборчих комісій;
- утворення та формування складу виборчих комісій;
- повноваження виборчих комісій;
- організація роботи окружних та дільничних виборчих комісій (документування роботи комісій, залучення спеціалістів, експертів та технічних працівників для організаційного, правового, технічного забезпечення здійснення повноважень виборчих комісій);
- статус членів окружних та дільничних виборчих комісій, підстави та порядок дострокового припинення повноважень складу окружної та дільничної виборчих комісій або члена комісії.

5. Списки виборців:

- порядок складання попереднього списку виборців;
- порядок уточнення списку виборців;
- внесення змін до уточненого списку виборців.

6. Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів:

- фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів;
- оплата праці членів виборчих комісій та осіб, які залучаються до роботи у виборчих комісіях;
- формування та використання коштів виборчих фондів політичних партій (далі – партії) та кандидатів у депутати;
- фінансова звітність окружних виборчих комісій.

7. Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів депутатів:

- забезпечення окружних та дільничних виборчих комісій приміщеннями, транспортними засобами і засобами зв'язку, обладнанням, інвентарем, оргтехнікою, іншими матеріальними цінностями (печатками, штампами, виборчими скриньками, кабінами для голосування, бланками виборчої документації тощо);
- закупівля товарів, оплата робіт, послуг для підготовки та проведення виборів.

8. Висування та реєстрація кандидатів у депутати:

- порядок висування кандидатів у депутати в загальнодержавному багатомандатному та одномандатних виборчих округах;
- умови та порядок реєстрації кандидатів у депутати;
- підстави та порядок відмови в реєстрації кандидата у депутати;
- винесення попередження кандидату у депутати і скасування його реєстрації.

9. Інформаційне забезпечення виборів депутатів:

- основні засади інформаційного забезпечення виборів;
- загальне та спеціальне інформаційне забезпечення виборів;
- участь в інформаційному забезпеченні виборів засобів масової інформації та інформаційних агентств;
- поширення інформації про результати опитування громадської думки, засоби забезпечення публічності і відкритості виборчого процесу у діяльності окружних та дільничних виборчих комісій.

10. Передвиборна агітація:

- форми і засоби передвиборної агітації, строки її проведення;
- порядок фінансування передвиборної агітації та відповідальність за порушення правил її проведення;
- інформаційні плакати партій та кандидатів у депутати;

- загальний порядок використання засобів масової інформації та порядок використання електронних (аудіо-візуальних) і друкованих засобів масової інформації.

11. Гарантії діяльності партій, кандидатів у депутати, офіційних спостерігачів:

- гарантії діяльності у виборчому процесі партій, кандидатів у депутати від яких зареєстровано у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі;
- гарантії діяльності у виборчому процесі кандидатів у депутати, зареєстрованих у загальнодержавному багатомандатному та одномандатних виборчих округах;
- статус, повноваження, порядок реєстрації та скасування реєстрації офіційних спостерігачів від партій, кандидатів у депутати, громадських організацій, іноземних держав та міжнародних організацій.

12. Голосування та встановлення результатів виборів:

- порядок виготовлення та передачі виборчих бюлетенів;
- організація і порядок голосування;
- порядок підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці;
- порядок встановлення підсумків голосування в межах одномандатного виборчого округу;
- порядок транспортування виборчими комісіями виборчих документів;
- встановлення результатів виборів та їх офіційне оприлюднення.

13. Повторне голосування, повторні, проміжні та позачергові вибори, порядок заміщення депутатів:

- особливості організації підготовки та проведення по-

вторного голосування, повторних, проміжних та позачергових виборів депутатів;

- порядок заміщення депутатів, обраних у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких було достроково припинено.

14. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються процесу виборів депутатів, відповідальність за порушення виборчого законодавства:

- суб'єкти та строки оскарження;
- повноваження виборчих комісій з розгляду скарг;
- форма та зміст скарги;
- порядок і строки розгляду скарг;
- прийняття рішень за результатами розгляду скарг;
- відповідальність за порушення виборчого законодавства.

15. Порядок передачі на зберігання виборчої документації та матеріальних цінностей:

- зберігання виборчої та іншої документації і матеріальних цінностей;
- номенклатура справ окружних виборчих комісій;
- формування та оформлення справ окружних виборчих комісій для передачі на зберігання до архівної установи;
- описи справ;
- порядок знищення документації окружних виборчих комісій, що не підлягає зберіганню в архівній установі;
- зберігання та облік виборчих скриньок;
- порядок зберігання матеріальних цінностей;
- терміни зберігання виборчої документації.

ФОРМА СВИДОЦТВА

про проходження курсу навчання претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії з виборів народних депутатів України

Затверджено постановою Центральної виборчої комісії від 31 січня 2013 року № 15

210 мм		
	ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ	
С В І Д О Ц Т В О		
№ _____ (серія та номер)		
Цим свідоцтвом засвідчується, що		
(прізвище, ім'я та по батькові)		
пройшов (пройшла) курс навчання претендентів на зайняття керівної посади в окружній виборчій комісії з виборів народних депутатів України та успішно виконав (виконала) підсумкове завдання		
Голова Центральної виборчої комісії	_____ (підпис)	_____ (прізвище та ініціали) МП
" ____ " _____ 20__ року		
		148,5 мм

Володимир ШАПОВАЛ: «Той, хто сьогодні ініціюватиме загальнонаціональний референдум, діятиме як політичний провокатор»*

Ухвалений наприкінці минулого року Закон України «Про всеукраїнський референдум» викликав неоднозначну реакцію і в українському політикумі, і в суспільстві загалом.

Новий Закон встановлює можливість з народної ініціативи (не менш як 3 мільйони підписів у 2/3 областей; при цьому — не менше ніж 100 тисяч підписів у кожній області), Президента чи Верховної Ради розпочати процес всеукраїнського референдуму.

Про те, чи дійсно закон посилює участь громадян у політиці, чи навпаки — дає владі механізми для проведення вигідних їй рішень, та й загалом, чи сам референдум є дієвим елементом демократії, розповів у своєму інтерв'ю газеті «Юридичний вісник України» відомий фахівець у галузі конституційного права, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України Володимир Шаповал, який, виходячи зі свого багаторічного досвіду роботи суддею Конституційного Суду України та Головою Центральної виборчої комісії, запропонував своє бачення щодо змісту та можливих наслідків застосування цього Закону.

— Шановний Володимире Миколайовичу, розкажіть, яким, на вашу думку, є Закон України «Про всеукраїнський референдум»?

— З одного боку, можна тільки вітати те, що нарешті з'явився закон, який зрегламентував таку форму безпосередньої демократії, як референдум. Адже Конституція України в тій частині, яка присвячена референдуму, сьогодні фактично не діє. А це означає, що досить тривалий час у нас певною мірою ігнорувався принцип народного суверенітету. Тому факт прийняття Закону України «Про всеукраїнський референдум» сам по собі схвальний. Проте момент його появи насторожує, оскільки у нас стало традицією, що важливі законодавчі акти є політично кон'юнктурними.

— Тобто, ви вважаєте, що мотиви його прийняття лежать у площині чийось політичних інтересів?

— Те, що відбувалося навколо ухвалення цього закону, я не хочу коментувати. Однак у мене особисто, як у людини, що тривалий час займається теорією і практикою конституційного права, є багато до нього зауважень. Адже в цьому законі містяться окремі положення, які не можна назвати конституційними.

Існують фахові внутрішньопарламентські експертні висновки, в яких на недоліки закону звертається увага. Проте народні депутати їх проігнорували, як, наприклад, тоді, коли приймали Закон України «Про судоустрій і статус суддів України». У цьому серйозна проблема,

* «Юридичний вісник України», 1 березня 2013 року. Публікується за згодою автора

адже таким от чином ухвалюються суттєві законодавчі акти, в яких ідеться не про, скажімо, метеликів чи кажанів (і такі в нас були), а про значно важливіші речі. У багатьох демократичних країнах такого роду закони називають конституційними, і вони приймаються за спеціальними процедурами.

Щодо неконституційності норм закону, то, насамперед, це стосується можливості прийняття засобом референдуму нової Конституції України. Про таку можливість у самій Конституції прямо не йдеться. Більше того, є низка рішень КСУ попереднього складу та й нині діючого, в яких, зокрема, сказано, що перед тим, як проводити такий референдум, спершу слід винести на всенародне голосування питання про те, чи потрібний новий Основний Закон. Але ці рішення чомусь обійшли увагою законодавці.

– **Які ще недоліки закону ви можете назвати?**

– Недоліком закону вважаю також те, що йому притаманна неадекватність вживаної термінології. Наприклад, референдуму про зміну території України чомусь надано назву ратифікаційного референдуму. Абсолютно не зрозуміло, чому так, адже ратифікація – це процедура, яка не має жодного відношення до всеукраїнського референдуму.

А от приклад використання термінології, коли в одних статтях закону пишуть «комісії з референдуму», а в інших – «комісії референдуму». Та навіть у рамках однієї статті тут можна знайти такі випадки. Будь-який юрист скаже, що тут ідеться про різні речі, оскільки з'являються різні терміни. Ну, є ж таке поняття, як законодавча техніка, і не можна користуватися двома термінами одночасно для позначення того самого об'єкта чи предмета регулювання. Таке поведіння з термінологією, передусім, компрометує тих, хто писав цей закон.

Ще один подібний приклад, коли в законі зазначається, що «суб'єктом ініціювання всеукраїнського референдуму є український народ». «Український народ» – це поняття, яке вживається в Конституції і означає сукупність усіх громадян або сукупність усіх виборців. У даному випадку не народ ініціює проведення референдуму, а певна частина виборчого корпусу. Тому доречним було б у законі зазначити, що суб'єктом ініціювання всеукраїнського референдуму за народною ініціативою є визначена Конституцією України кількість громадян, що мають право голосу.

Наведені мною приклади свідчать про те, що багато законодавців не мають достатнього рівня фахової підготовки, або ж цей закон писали помічники народних депутатів, які мають замало необхідних для цього знань. Але найбільше мене дивують норми закону, які визначають процедуру формування складу комісії з референдуму.

– **Чому?**

– Якщо уважно прочитати ці норми, стає зрозумілим, що відповідні комісії формуються виключно місцевими органами влади. Знаєте, коли б це було, наприклад, у ФРН, де розвинуті місцева демократія та громадянське суспільство,

то я б цьому не надав значення, адже розумію, що комісія з референдуму «дихатиме» в такт із суспільством. У нас же, ми розуміємо, референдум організовуватиме так звана центральна влада з усіма можливими наслідками.

Мені дивно спостерігати за тим, як «повелася» та частина політикуму, яка за визначенням повинна була сказати, що цей закон об'єктивно неконституційний. Але вони відреагували знову ж-таки за політичними інтересами: нам це зараз потрібно, давайте порушувати питання про проведення конкретного референдуму. Такі добродії не розуміють, що проведення будь-якого референдуму на основі Закону України «Про всеукраїнський референдум» легітимує цей закон з усіма його «знахідками». Після чого вони не матимуть права говорити, що він неконституційний. Тобто, це така технологічна «наживка», на яку «кловатимуть» політичні карасі.

– **Які, на вашу думку, перспективи застосування цього закону?**

– Я вам відверто скажу, що у процесі своєї роботи в ЦВК я жодного разу не підтримав ініціативу щодо організації всеукраїнського референдуму. Завжди голосував проти цього або утримувався. Мотиви в мене були дуже прості: Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 року був юридично неналежним. Потім ми всі пам'ятаємо організаційний досвід 2002 року... Я вважаю, що референдум – це інструмент, який можна застосовувати, приміром, у Швейцарії, де живуть швейцарці, у США, де живуть американці, але не в Україні, де народ і так розділений за мовними, політичними чи іншими уподобаннями. Тому той, хто сьогодні ініціюватиме загальнонаціональний референдум, діятиме як політичний провокатор.

Зважимо й на те, що за змістом нового закону рішення про референдум може бути «засушене» Президентом України. Адже він може сказати, що питання референдуму є неконституційним, і він як гарант додержання Конституції не винесе його на всенародне голосування. На додаток, існує рішення КСУ, в якому сказано, що ЦВК, яка, як дехто вважає, є керованою владою, має перевіряти на відповідність Основному Закону питання, винесені на референдум.

– **Проте, якщо навіть уявити, що відбудеться референдум, приміром, з вирішення питання вступу України в Митний союз, які можуть бути його результати?**

– Ну, проголосують громадяни: половина так, половина інакше, і що тоді робити, розбігатися? Щоправда, коли я чую, що якась політична сила заявляє про необхідність проведення референдуму з приводу, наприклад, скасування посади Президента України, то не дивуюсь, адже розумію: їй це потрібно для утвердження іміджу. Або політики заявляють про бажаність проведення референдуму про заборону продажу землі сільськогосподарського призначення. Проходить деякий час, і ці пропозиції забуваються, хоча певні політичні мрії і спогади залишаються. Тому, гадаю, в Україні справа до таких референдумів не дійде.

У ЦВК обговорили остаточний звіт Місії БДПЛ/ОБСЕ

За пропозицією Глави Місії Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЕ зі спостереження за виборами народних депутатів України Одрі Гловер відбулася її зустріч з Головою ЦВК Володимиром Шаповалом.

Головною метою зустрічі, яка тривала близько години, було обговорення висновків і рекомендацій Заключної доповіді Місії БДПЛ/ОБСЕ зі спостереження за парламентськими виборами в Україні у 2012 році та шляхів можливого сприяння з боку Бюро процесам удосконалення виборчого законодавства і виборчої практики в Україні. Крім того, В. Шаповал відповів на численні запитання гостей.

На початку зустрічі Голова ЦВК поінформував, що уважно ознайомився зі змістом Заключної доповіді Місії БДПЛ/ОБСЕ щодо виборів народних депутатів України 2012 року і подякував за об'єктивні і навіть компліментарні, за його словами, висновки стосовно організації та проведення виборів: «Якби я був спостерігачем, я б написав більш жорсткий підсумковий документ, адже для цього були підстави. Загалом ця доповідь дуже корисна для України на перспективу майбутніх виборів. І я хотів би, щоб всі ці висновки і рекомендації були матеріалізовані у конкретних справах».

Голова ЦВК наголосив, що Україна потребує суттєвої реформи виборчого законодавства: «Я переконаний, що, з урахуванням української специфіки, мажоритарна складова стала основним негативним моментом минулих виборів. Відтак, я залишаюсь прибічником пропорційної системи з відкритими регіональними списками». Він зазначив, що мажоритарний принцип як такий має право на життя, але за умови існування розвинутого громадянського суспільства.

В. Шаповал відніс до необхідних змін виборчого законодавства запровадження порядку формування

виборчих комісій за перевіреним практикою принципом – одна половина складу від парламентської більшості, а друга – від опозиційних партій, представлених у парламенті. «Таким чином, вдасться мінімізувати або взагалі виключити вкрай негативну, як свідчить досвід, участь у цьому процесі так званих технічних партій», – зауважив він.

Не менш важливим, на думку Голови ЦВК, є забезпечення на законодавчому рівні максимальної і реальної прозорості процесу встановлення результатів голосування на виборах. Однією зі складових вирішення цієї проблеми він вважає закладення у виборче законодавство більш широких можливостей на відповідній стадії виборчого процесу для міжнародних спостерігачів, а також запровадження в Україні всього спектру демократичних практик, притаманних більшості європейських країн.

На прохання пані Гловер Голова ЦВК зупинився на питанні повторних виборів у п'яти так званих проблемних округах, по яких було прийнято постанову ЦВК щодо неможливості встановлення результатів. «Вирішення цього питання передусім потребує відповідної новелізації виборчого законодавства», – зазначив В. Шаповал. Він зауважив, що не вважає потрібною будь-яку роль Конституційного Суду у вирішенні відповідного питання.

На завершення розмови Одрі Гловер подякувала Володимирі Шаповалу за відкритість і повідомила, що БДПЛ/ОБСЕ готове й надалі надавати допомогу і підтримку Центральній виборчій комісії.

Зустріч Голови ЦВК з дипломатами

На прохання керівництва дипломатичних місій ЄС та США в Україні відбулася робоча зустріч Голови Центральної виборчої комісії В. Шаповала з Головою Представництва ЄС в Україні Я. Томбінські та дипломатами Посольства США в Україні, яких очолював радник з політичних питань С. Казановф.

Під час насиченої бесіди сторони обговорили широке коло питань, серед яких були питання щодо рішення Вищого адміністративного суду України про позбавлення двох народних депутатів їх повноважень, а також питання повторних виборів у п'яти так званих проблемних округах, де, згідно з постановою ЦВК, була визнана неможливість встановлення результатів.

Щодо рішення ВАСУ про визнання недостовірними результатів чергових виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах №№ 11, 71 Володимир Шаповал зазначив, що ЦВК уповноважена діяти лише на підставі закону. Крім того, ЦВК не може ігнорувати приписи Конституції України, зокрема її статті 81, де визначено перелік підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України. Перелік таких підстав у Конституції закритий, а сама Конституція не передбачає можливості їх доповнення за будь-яким судовим рішенням.

Під час обговорення питання про повторні вибори у п'яти так званих проблемних округах Голова ЦВК відзначив, що прийняття відповідної постанови Комісії було спробою вийти із практично тупикової ситуації, яка склалася на той момент. «Але я був майже переконаний, що вже в березні 2013 року ЦВК організувати ці вибори. Проте для цього необхідно було створити

для нас юридичний інструментарій і з цією метою внести до чинного Закону «Про вибори народних депутатів України» окремий спеціальний припис, або прийняти з такого приводу спеціальний Закон. Проте, на жаль, сьогодні відповідна прогалина в Законі існує, що унеможливує проведення відповідних виборів».

Крім того, Володимир Шаповал в черговий раз наголосив, що чинний механізм формування персонального складу окружних і дільничних виборчих комісій, який встановлено Законом України «Про вибори народних депутатів України», себе не виправдав.

«Для мене є певною загадкою, чому законодавець змінив підхід до формування виборчих комісій, який існував на попередніх парламентських виборах», – сказав Голова Комісії. При цьому В. Шаповал нагадав, що прийняття діючого Закону України «Про вибори народних депутатів України» стало компромісним рішенням різних політичних сил, представлених на той час у парламенті.

Цей та інші приклади недосконалості виборчого законодавства, на думку Голови ЦВК, свідчать про нагальну потребу відповідних змін: «У цьому контексті важливо знайти ефективні засоби реалізації висновків і рекомендацій, які містить Заключний звіт ОБСЄ і підсумкові документи інших авторитетних міжнародних інституцій».

Депутати Бундестагу відвідали Центральну виборчу комісію

У рамках візиту до України делегації депутатів Бундестагу, які є членами Робочої групи з прав людини Вільної Демократичної Партії, у складі М. Шустер, З. Тьорена і П. Кобера відбулася їх робоча зустріч із заступником Голови Центральної виборчої комісії А. Магерою. Під час зустрічі сторони обговорили низку актуальних питань виборчого законодавства України.

Заступник Голови ЦВК поінформував гостей щодо повсякденної діяльності Комісії, зокрема розповів про організацію і проведення загальнонаціональних виборів Президента України та народних депутатів України. При цьому він повідомив, що наступні чергові вибори глави держави відбудуться в останню неділю березня 2015 року, а парламентські – у 2017 році, а також порівняв виборчу систему організації парламентських

виборів в Україні і Німеччині.

На його думку, вони до певної міри схожі, хоча мають низку суттєвих відмінностей: «Ті експерти, які називають німецьку і українську виборчу систему з виборів до парламенту змішаною, як на мене, дуже помиляються. Українську систему, на відміну від німецької, я би назвав не змішаною, а паралельною. Адже в нашій країні між партійною і мажоритарною складовою немає жодно-

го зв'язку. Так, у Німеччині політичній партії необхідно подолати 5-відсотковий бар'єр, але навіть за умови його неподолання, партія буде представлена у парламенті, якщо до нього пройдуть її «мажоритарники». В Україні такої взаємозалежності немає».

Під час розмови А. Магера також зосередився на тому, чим займається Комісія на сучасному етапі. Серед іншого, він детально пояснив ситуацію щодо п'яти так званих проблемних мажоритарних округів, де ЦВК не змогла встановити результати парламентських виборів 2012 року.

– На мою думку, для виходу із цієї екстраординарної ситуації Верховна Рада могла прийняти новий закон, який би передбачав необхідність проведення виборів у цих округах, з урахуванням усіх особливостей зазначених округів. Лише тоді ЦВК матиме законодавчі підстави для призначення і проведення виборів, – зазначив А. Магера.

Крім того, відповідаючи на численні запитання гостей, заступник Голови ЦВК висловив свою оцінку щодо деяких моментів підсумкового звіту БДІПЛ/ОБСЄ виборів народних депутатів України 2012 року.

Окремо він зупинився на порядку формування виборчих фондів політичних партій і кандидатів у народні депутати, їх використанні, звітності і контролі за ними з боку Комісії. Також А. Магера дав оцінку доступу суб'єктів виборчого процесу до ЗМІ, висвітлення перебігу виборчого процесу та розподілу ефірного часу між його учасниками.

На завершення зустрічі Марина Шустер подякувала Андрію Магері за щирий змістовний діалог: «Безумовно, це дасть можливість мені і моїм колегам краще зрозуміти виборчий процес у цілому», і побажала успішно провести довибори у п'яти мажоритарних округах.

Конфлікти у виборчому процесі: шляхи запобігання та розв'язання

У Тбілісі (Грузія) відбулася міжнародна зустріч представників виборних органів країн Східної Європи та Центральної Азії. У конференції взяли участь представники виборчих адміністрацій різних країн та міжнародних неурядових організацій.

Конференція проводилась Центральною виборчою комісією Грузії спільно з Міжнародним центром парламентських досліджень (ICPS), що є організатором численних міжнародних навчальних та освітніх програм з питань виборів.

Основна увага на конференції була приділена питанням врегулювання конфліктів у виборчому процесі.

Цій темі були присвячені виступи представників виборчих органів Азербайджану, Республіки Білорусь,

Боснії та Герцеговини, Республіки Казахстан, Киргизії, Латвійської Республіки, Литви, Молдови, Румунії, України, а також міжнародних організацій – Асоціації організаторів виборів країн Європи (АОВЄ), Бюро демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ), Міжнародного центру виборчої психології, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міжнародних виборчих систем (IFES), програми розвитку ООН (ПРООН), Ради Європи (РЄ), делегації

Європейського Союзу Грузії та багато інших. Крім держав-учасниць ОБСЄ на зустріч приїхали також і представники виборчих органів Ізраїлю, Непалу та Індонезії.

Голова Центральної виборчої комісії Володимир Шаповал виступив із доповіддю на тему: «Конфлікт у виборчому процесі як політична і правова категорія: український досвід».

Засідання Виконавчої ради АОВЄ

У Варшаві (Польща) відбулось засідання Виконавчої ради АОВЄ, у рамках якого було відзначено Всесвітній день виборів та презентовано новий проект АОВЄ щодо забезпечення виборчих прав інвалідів.

Генеральний секретар АОВЄ пан Жолт Солнокі підбив підсумки діяльності організації за звітний період (вересень 2012 – січень 2013 років), охарактеризував поточні проекти та представив фінансовий звіт діяльності організації за 2012 рік.

У рамках відзначення Всесвітнього дня виборів відбувся семінар «Молодь голосує» в одному з провідних вузів Польщі – університеті імені Миколая Коперника (м. Торунь). По закінченні заходу відбулося обговорення виступів та обмін думками між учасниками семінару.

Важливою подією на засіданні Виконавчої ради була презентація нового проекту АОВЄ «Виборчі права інвалідів», метою якого є сприяння всебічному забезпеченню політичних прав для осіб з фізичними, сенсорними, інтелектуальними й психічними розладами відповідно до Конвенції ООН «Про права інвалідів» (CRDP) та Сараєвської декларації, ухваленої АОВЄ в 2012 році. Відтак проект тісно пов'язаний з темою минулорічної конференції АОВЄ 2012 року, яка була присвячена участі у виборах вразливих груп населення.

Проект передбачає:

- вивчення стану забезпечення виборчих прав інвалідів виборчими органами країн-членів АОВЄ;
- дослідження участі у виборах осіб з обмеженими можливостями в країнах-членах АОВЄ та організація семінару на цю тему;

- проведення пілотних виборів з використанням новітніх технологій голосування, які забезпечать підвищення спроможності інвалідів голосувати без сторонньої допомоги;

- розробку навчальних програм відповідно до міжнародних виборчих стандартів, які гарантують участь у виборах осіб з розумовими й фізичними вадами;

- розробку посібника для організаторів виборів і організацій інвалідів щодо забезпечення виборчих і політичних прав інвалідів;

- впровадження новітніх технологій голосування на пілотних виборах.

Безпосередня підтримка проекту надаватиметься Секретаріатом АОВЄ та країнами-учасницями у співпраці з організаціями інвалідів. Основним партнером проекту з боку держав-членів є Центральна виборча комісія Киргизької Республіки, співучасниками – Центральна виборча комісія Республіки Вірменія і Державна виборча комісія Македонії.

У цьому проекті АОВЄ співробітничатиме також з багатьма європейськими організаціями інвалідів, серед яких Європейський форум з проблем інвалідності, «Синдром Дауна Ірландії», Центр незалежного життя людей з інвалідністю Сербії.

Точність списків виборців залежить від актуальності бази даних Реєстру

Олександр СТЕЛЬМАХ,
заступник керівника Служби розпорядника
Державного реєстру виборців

Державний реєстр виборців функціонує незалежно від строків проведення виборів чи референдумів. Його основними завданнями є забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України, а також складання списків виборців для проведення як загальнодержавних виборів, всеукраїнського референдуму, так і місцевих виборів та референдумів.

Лише у першому кварталі 2013 року з використанням відомостей Реєстру забезпечено виготовлення та передачу органами ведення Реєстру відповідним виборчим комісіям попередніх та уточнених списків виборців для підготовки та проведення 163 місцевих виборів.

Точність списків виборців напряму залежить від актуальності персональних даних виборців, що містяться в базі даних Реєстру, поновлення (актуалізація) якої здійснюється органами ведення Реєстру щомісяця на підставі відомостей, що подаються органами, закладами, установами, визначеними Законом України «Про Державний реєстр виборців». А службою розпорядника Реєстру, яка створена для забезпечення виконання Центральною виборчою комісією функцій розпорядника Реєстру, серед іншого, постійно здійснюється контроль за своєчасним поновленням бази даних Реєстру. При виявленні там некоректних відомостей ініціюється їх перевірка відповідними органами ведення Реєстру.

Зокрема, в разі підтвердження кратного включення виборця до Реєстру, Службою розпорядника

Реєстру готуються відповідні матеріали для прийняття Центральною виборчою комісією рішення щодо знищення зайвих записів Реєстру. Востаннє таке рішення було прийнято Комісією 31 січня 2013 року.

Водночас процес функціонування Реєстру не обмежується експлуатацією автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – АІТС) «Державний реєстр виборців», а передбачає також її розвиток.

Так, відповідно до Технічного завдання на створення підсистем автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи «Державний реєстр виборців», затвердженого постановою Центральної виборчої комісії від 29 лютого 2012 року № 37, Службою розпорядника Реєстру здійснено розробку двох нових підсистем АІТС «Державний реєстр виборців»: підсистеми обліку виборчих дільниць, які існують на постійній основі, та підсистеми виготовлення іменних запрошень виборцям.

Постановою Центральної виборчої комісії від 18 березня 2013 року № 49 зазначені підсистеми введено в постійну (промислову) експлуатацію.

Важливо відзначити, що подання районних, районних

Семінар-практикум з адміністраторами безпеки органів ведення Державного реєстру виборців Донецької області на тему: «Комплексна система захисту інформації автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи «Державний реєстр виборців».

у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських (міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення) рад та Міністерства закордонних справ України, на підставі яких Центральною виборчою комісією приймається рішення щодо утворення виборчих дільниць на постійній основі, зміни відомостей щодо таких дільниць, їх тимчасового закриття (для спеціальної виборчої дільниці) та ліквідації, формуються органами ведення Реєстру.

Службою розпорядника Реєстру опрацьовано понад 1200 подань лише щодо первинного утворення звичайних, закордонних та спеціальних виборчих дільниць на постійній основі. За необхідності внесення змін до переліків виборчих дільниць та відповідно до переліку одномандатних виборчих округів, які існують на постійній основі, нею здійснюється підготовка відповідних проектів постанов Центральної виборчої комісії.

Окрім цього, постійно надається консультативно-методична та практична допомога працівникам органів Реєстру, зокрема з питань використання підсистем АІТС «Державний реєстр виборців», розвитку та модифікації програмного забезпечення під час її промислової експлуатації. Забезпечується функціонування та підтримка в актуальному стані веб-порталу Реєстру, належне використання програмного забезпечення АІТС «Державний реєстр виборців».

Удосконалення цієї системи, розширення її функціональних можливостей призводить до збільшення обсягів оброблюваної інформації та, як наслідок, до збільшення навантаження на сервери та сховище даних центру обробки даних.

Службою розпорядника Реєстру проведено аналіз його функціонування в умовах високих навантажень.

З метою визначення оптимальних технологічних рішень щодо подальшого удосконалення безперервного функціонування центру обробки даних АІТС «Державний реєстр виборців» проведено консультації

з фахівцями компанії «Інком» та представництва компанії ORACLE в Україні. Було прийнято рішення щодо проведення експерименту з програмно-апаратним серверним комплексом компанії ORACLE для визначення можливості його використання в роботі центру обробки даних.

Разом із тим, вивчаються можливості розвитку програмно-апаратного забезпечення телекомунікаційної мережі АІТС «Державний реєстр виборців». Наразі на базі органів ведення Реєстру, утворених на території міста Києва, успішно проводяться випробування нового покоління маршрутизаторів із вбудованим модулем криптографічного захисту та нового програмного забезпечення наявних маршрутизаторів. Також апробовано можливість застосування програмних засобів криптографічного захисту каналів передачі даних у телекомунікаційній мережі АІТС «Державний реєстр виборців».

Працівниками Служби розпорядника Реєстру проводяться виїзні перевірки органів ведення та регіональних органів адміністрування Реєстру, під час яких надаються консультації з питань, пов'язаних із веденням Реєстру, включаючи організацію комплексної системи захисту інформації. Так, з 11 до 14 березня 2013 року проведено виїзні перевірки відділів ведення Реєстру Артемівської, Старобешівської, Шахтарської районних державних адміністрацій, Артемівської, Держинської, Єнакіївської, Кіровської, Харцизької, Шахтарської, Ясинуватської міських рад, Калінінської, Микитівської та Центрально-Міської адміністрацій Горлівської міської ради, Ленінської, Київської районної у м. Донецьку ради, Центрально-Міської адміністрації Макіївської міської ради та відділу адміністрування облдержадміністрації Донецької області.

Служба розпорядника Реєстру постійно взаємодіє з органами ведення та регіональними органами адміністрування та забезпечує контроль з боку Центральної виборчої комісії за їх діяльністю.

Вручення Подяк і Почесних грамот Центральної виборчої комісії працівникам відділів ведення та відділів адміністрування Державного реєстру виборців Київської області за сумлінне виконання своїх обов'язків щодо організації підготовки та проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року.

Під час наради з начальниками відділів ведення Державного реєстру виборців та з обласною постійно діючою робочою групою щодо сприяння діяльності відділам ведення Державного реєстру виборців, організованої відділом адміністрування Державного реєстру виборців Житомирської обласної державної адміністрації.

Використання коштів Державного бюджету України

На проведення парламентських виборів 2012 року було витрачено 1,011 мільярда гривень, що на 31,35 мільйона гривень менше, ніж було передбачено на це у державному бюджеті.

Постановою Центральної виборчої комісії від 13.02.2013 № 31 затверджено звіт про використання коштів держбюджету, виділених на підготовку і проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року. Цей документ представлений Рахунковій палаті.

Згідно зі звітом бюджетні призначення з урахуванням змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» станом на 31 грудня 2012 року становили 1 мільярд 42 мільйони 400 тисяч гривень.

Касові видатки становили 1 мільярд 11 мільйонів 49 тисяч 34 гривні. Таким чином, утворився залишок коштів у сумі 31 мільйон 350 тисяч 966 гривень, які були повернуті до державного бюджету після закінчення бюджетного періоду, – сказано в повідомленні.

Залишок невикористаних коштів утворився за рахунок економії оплати послуг засобів масової інформації (друкованої площі та ефірного часу) у зв'язку з тим, що кількість зареєстрованих ЦВК кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах була значно меншою, ніж передбачалося в розрахунках.

Також цьому сприяла, зокрема, економія з оплати послуг в загальнодержавних та регіональних ЗМІ щодо розміщення в них рішень ЦВК.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Центральної виборчої комісії
від 13 лютого 2013 року № 31

ФІНАНСОВИЙ ЗВІТ

**про використання коштів Державного бюджету України, виділених
на підготовку і проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року (в грн)**

Напрями здійснення видатків	Бюджетні призначення відповідно до затверджених кошторисів станом на 01.12.2012	Бюджетні призначення з урахуванням змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» станом на 31.12.2012	Касові видатки	Фактичні видатки	Залишок коштів (гр. 3–гр. 4)
Видатки, що здійснює Центральна виборча комісія	1 212 400 000	1 042 400 000*	1 011 049 034	1 010 788 136	31 350 966**
<i>у тому числі:</i>					
– виконання кошторису видатків Центральної виборчої комісії	268 162 460	201 757 937	170 926 091	170 665 193	30 831 846
– видатки окружних і дільничних виборчих комісій	911 756 309	840 642 063	840 641 013	840 641 013	1 050
– резерв коштів	32 481 231				
– повернення коштів окружними виборчими комісіями за результатами перевірок органами державної фінансової інспекції			–518 070	–518 070	518 070

* Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 4 грудня 2012 року № 5513-VI бюджетні призначення за бюджетною програмою 6731020 «Проведення виборів народних депутатів України» зменшено на 170 000 000 грн та повернуто до Державного бюджету України.

** Залишок коштів у сумі 31 350 966 грн повернуто до Державного бюджету України після закінчення бюджетного періоду.

ОСТАТОЧНИЙ ЗВІТ ЗА ПІСЛЯВИБОРНИЙ ПЕРІОД¹

29 жовтня – 6 листопада 2012 року

Варшава, 3 січня 2013 року

I. РЕЗЮМЕ

На запрошення Міністерства закордонних справ України Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДІПЛ) 12 вересня розгорнуло Місію спостереження за виборами (МСВ) до Верховної Ради України, що відбулися 28 жовтня 2012 року. МСВ ОБСЄ/БДІПЛ оцінювала відповідність виборчого процесу зобов'язанням щодо дотримання стандартів ОБСЄ та інших міжнародних стандартів проведення демократичних виборів, а також положенням національного законодавства. У день виборів МСВ ОБСЄ/БДІПЛ об'єднала зусилля з делегаціями Парламентської асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського парламенту (ЄП) та Парламентської асамблеї НАТО (ПА НАТО).

У заяві щодо попередніх результатів та висновків, що була оприлюднена ОБСЄ/БДІПЛ, ПА ОБСЄ, ПАРЄ, ПА НАТО та ЄП 29 жовтня 2012 року, зазначалося, що хоча виборці могли обирати різні політичні партії, а день голосування пройшов загалом спокійно та мирно, деякі аспекти передвиборного періоду стали кроком назад у порівнянні з останніми загальними виборами. Зокрема, ці вибори характеризувалися відсутністю рівних правил гри переважно внаслідок зловживання адміністративними ресурсами, відсутності прозорості передвиборної агітації та фінансування партій, а також браку збалансованого висвітлення у ЗМІ. Незважаючи на те, що процеси голосування та підрахунку голосів загалом отримали позитивну оцінку, процес встановлення підсумків голосування був оцінений негативно майже у половині виборчих округів, де здійснювалося спостереження. У день після голосування чесність результатів у деяких округах була поставлена під сумнів з урахуванням випадків маніпулювання з результатами та інших невідповідностей, що не були виправлені Центральною виборчою комісією (ЦВК) або судами.

Вибори проводилися відповідно до нового виборчого закону, прийнятого у листопаді 2011 року, який міг би створити надійне підґрунтя для проведення демократичних виборів за умови його належного виконання. Новий закон про вибори містить низку вдосконалень, але цього

недостатньо, щоб повністю забезпечити відповідність всім зобов'язанням ОБСЄ та іншим міжнародним вимогам. Зокрема, можна було розглянути можливість забезпечення повної реалізації прав кандидатів, належних положень щодо фінансування передвиборних кампаній, чітких критеріїв визначення меж одномандатних виборчих округів, а також більш ефективних санкцій за серйозні порушення закону. Застосування закону про вибори не завжди було послідовним та відповідним міжнародним стандартам. Багато з недоліків, що спостерігалися, були наслідком повернення до змішаної виборчої системи, яка відновила недоліки, що спостерігалися під час її попереднього застосування.

Управління виборчим процесом під керівництвом ЦВК належним чином впорядковувало технічні аспекти виборів до дня голосування, хоча ЦВК не завжди вживала заходів для забезпечення послідовного впровадження виборчого закону. Прозорість роботи ЦВК знижувалася з урахуванням того факту, то вона зазвичай проводила наради за зачиненими дверима перед засіданнями, і більшості її відкритих засідань бракувало обговорення по суті.

Більшість посад в окружних та дільничних виборчих комісіях (ОВК і ДВК) розподілялася шляхом жеребкування. У результаті цього деякі партії, що мали небагато кандидатів, були представлені в усіх ОВК, а ті партії, що мали велику кількість кандидатів по всій країні, залишилися не представленими. Лунали заяви, деякі з яких були підтвержені МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що члени виборчих комісій, висунуті деякими невеликими партіями, насправді були пов'язані з іншими партіями, особливо з правлячою Партією регіонів. Високий відсоток заміни членів ОВК та ДВК – переважно за зверненням партій, що висунули відповідні кандидатури, – негативно вплинув на роботу ОВК та ДВК, особливо з урахуванням того, що члени виборчих комісій, які пройшли навчання, були замінені тими, хто не навчався.

Централізована система реєстрації виборців загалом функціонувала нормально, і зацікавлені сторони не висловлювали серйозного занепокоєння щодо процесу реєстрації виборців. Водночас, дуже висока кількість заяв з проханням про голосування на дому у деяких виборчих

округах викликала занепокоєння. Попередні списки виборців, як правило, надавалися для ознайомлення, хоча підхід різних ДВК до права виборця ознайомитися зі списками був неоднорідний. У відповідь на побоювання щодо потенціальних зловживань ЦВК встановила обмеження, за яким виборці могли голосувати лише у тому виборчому окрузі, де вони зареєстровані.

Реєстрація кандидатів у цілому була всеохоплюючою та призвела до створення різноманітного кола кандидатів, які представляли широкий спектр політичних поглядів. Утім, дві провідні політичні фігури – Юлія Тимошенко та Юрій Луценко, які зараз відбувають покарання за вироками судів, що критикувалися з боку ПА ОБСЄ, ПАРЄ та ЄП як несправедливі, – не мали права балотуватися. Відсутність можливості для них висунути свої кандидатури негативно вплинула на виборчий процес та суперечила зобов'язанням, передбаченим у п. 5.1, 7.5 та 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року. Близько 400 потенційним кандидатам було відмовлено у реєстрації – переважно з незначних технічних підстав. Жінки були недостатньо представлені серед кандидатів. Громадяни, які належали до національних меншин, висували свої кандидатури, хоча розмежування деяких виборчих округів із компактним проживанням нацменшин могло негативно вплинути на шанси деяких кандидатів від меншин бути обраними.

Передвиборна агітація в цілому була помітна та активна, а також характеризувалася конкуренцією на більшій території країни. Однак, спостерігалися випадки переслідування, залякування та зловживання адміністративними ресурсами у значній кількості виборчих округів, що мали негативний вплив на можливості кандидатів досягти виборців та змагатися на рівних умовах, як передбачено п. 7.6 та 7.7 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. Зловживання адміністративними ресурсами, переважно на користь кандидатів від Партії регіонів, продемонструвало відсутність чіткого відокремлення держави від правлячої партії у деяких частинах країни, що суперечить положенням п. 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. Правила фінансування передвиборних кампаній не забезпечували достатньої прозорості та не враховували широкого використання кандидатами благодійних організацій для надання виборцям матеріальних цінностей та послуг.

Медіапростір характеризується практичною відсутністю редакційної незалежності на телебаченні та обмеженим політичним плюралізмом. Новий закон про вибори передбачає право виборців на різноманітну, об'єктивну та неупереджену інформацію, та неупереджене висвітлення, але ці положення залишилися декларативними, оскільки закон не визначає поняття неупередженого висвітлення та не встановлює процедури моніторингу і застосування правил. Висвітлення передвиборної кампанії у новинах найбільш популярних телеканалів, які вистежувала МСВ ОБСЄ/БДПЛ, було

обмежене, а обсяги платної політичної реклами у п'ять разів перевищували обсяги висвітлення кампанії у новинах. Це могло негативно вплинути на доступ виборців до представлення різних політичних думок, а також на можливості партій охопити виборців. Державний мовник продемонстрував явне упередження на користь правлячої партії.

ЦВК та ОВК зареєстрували велику кількість спостерігачів від громадських організацій та міжнародних спостерігачів у рамках всеохоплюючого процесу. Їхня активна участь під час усього виборчого процесу підвищила загальний рівень його прозорості. Втім, закон про вибори не надає міжнародним спостерігачам конкретного права отримувати копії протоколів з результатами голосування, що не відповідає належній практиці.

Процес розв'язання виборчих спорів складний, а також існують випадки перетинання юрисдикції між виборчими комісіями та судами. Виборчі комісії та суди отримали велику кількість скарг і звернень до та після дня голосування. Незважаючи на те, що зазвичай вони вирішувалися вчасно, ЦВК часто розглядала їх у надто формалізованій, а інколи суперечливий спосіб, і більшості її постанов бракувало фактичної інформації по суті питання або правового обґрунтування. Крім цього, велика кількість судових рішень демонструвала непослідовний підхід до застосування та тлумачення закону. Внаслідок цього постраждали сторони інколи залишалися без засобів ефективного правового захисту, що суперечить положенням п. 5.10 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р.

День голосування загалом пройшов спокійно і мирно, явка виборців становила 57,5%. Голосування було впорядковане та добре організоване, і 96% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження, отримали позитивну оцінку. Нововведені веб-камери інколи були розташовані так, що можна було сумніватися у збереженні таємниці голосування. Численні співрозмовники МСВ ОБСЄ/БДПЛ висловили сумніви щодо користності цих камер та питали, чи можна було б використати відповідні ресурси кращим чином. Процес підрахунку голосів був оцінений негативно на 11% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. Незважаючи на те, що голосування в цілому було прозорим та здійснювалося у відповідності до визначених процедур, були помічені певні процедурні порушення, наприклад, недотримання з боку ДВК порядку заповнення протоколів про визначення підсумків голосування, втручання осіб без належних повноважень у хід підрахунку, а також створення перешкод для повноцінного спостереження за підрахунком голосів.

Визначення підсумків голосування отримало негативну оцінку на 77 із 161 ОВК, де здійснювалося спостереження. Прозорість визначення підсумків голосування була обмежена, особливо з урахуванням того, що доступ до приміщень, де результати підрахунку вносилися до

комп'ютерної системи, надавався лише кільком уповноваженим особам. Спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДІПЛ повідомляли про випадки підробки виборчих матеріалів, що надходили від ДВК, помилки та пропуски у протоколах ДВК, а також помилки у даних, що передавалися до ЦВК. Приблизно в 25 ОВК, де здійснювалося спостереження спостерігачами МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, мали місце серйозні проблеми під час встановлення підсумків голосування, включаючи випадки маніпулювання результатами підрахунку голосів, втручання у роботу виборчих комісій, зміну результатів, що надійшли від ДВК, з боку ОВК, а також зупинення роботи деяких ОВК. У двох одномандатних виборчих округах внесення змін до попередніх результатів голосування, оприлюднених на вебсайті ЦВК після обробки результатів, що надійшли від 100% виборчих дільниць, призвело до зміни переможця, а в одному до зміни переможця призвело скасування результатів на 27 виборчих дільницях.

5 листопада ЦВК прийняла постанову про неможливість встановити результати голосування за мажоритарних кандидатів у 5 з 225 виборчих округів внаслідок порушень та звернулася до парламенту з проханням забезпечити законодавчу базу для проведення повторних виборів у цих округах. Наступного дня парламент рекомендував ЦВК провести повторні вибори у цих округах, хоча чинний закон про вибори не передбачає проведення повторних виборів у таких випадках. ЦВК затвердила результати у 220 мажоритарних округах, включаючи результати у кількох округах, де МСВ ОБСЄ/БДІПЛ спостерігала серйозні порушення. ЦВК затвердила остаточні результати за пропорційним компонентом виборів, причому п'ять членів Комісії висловили окрему думку. Спосіб, у який було затверджено деякі результати, викликає сумніви щодо дотримання положень п. 7.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року, відповідно до якого країни-учасниці мають «забезпечувати, щоб голосування проводилося таємно або щоб застосовувалася рівноцінна процедура вільного голосування, щоб підрахунок голосів та оголошення результатів голосування були чесними, а також щоб офіційні результати були оприлюднені».

II. ВСТУП ТА ПОДЯКИ

У відповідь на завчасне запрошення Міністерства закордонних справ України та враховуючи рекомендації Місії з оцінки потреб, що працювала з 22 до 25 травня, Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДІПЛ) 12 вересня створило Місію спостереження за виборами (МСВ) до Верховної Ради України, що відбулися 28 жовтня 2012 року. До складу МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, яку очолювала посол Одрі Гловер (Audrey Glover), входило 20 експертів та 90 довгострокових спостерігачів (ДС), які працювали в Києві та 26 точках по всій території країни. Основна команда

та ДС представляли 34 країни-учасниці ОБСЄ. У день голосування були задіяні 802 спостерігачі з 42 країн, включаючи 623 довгострокових та короткострокових спостерігачів, запрошених ОБСЄ/БДІПЛ [2].

У день голосування МСВ ОБСЄ/БДІПЛ об'єднала зусилля з делегаціями Парламентської асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського парламенту (ЄП) та Парламентської асамблеї НАТО (ПА НАТО). Загалом, у спостереженні у день голосування взяли участь понад 802 спостерігачі. Всі спостерігачі представляли 42 країни-учасниці ОБСЄ та 1 партнера зі співробітництва ОБСЄ.

МСВ ОБСЄ/БДІПЛ оцінювала відповідність виборчого процесу зобов'язанням ОБСЄ та іншим міжнародним стандартам проведення демократичних виборів, а також положенням національного законодавства. Цей остаточний звіт є продовженням Заяви щодо попередніх результатів та висновків, які були оприлюднені на пресконференції 29 жовтня 2012 року [3].

МСВ ОБСЄ/БДІПЛ хоче висловити подяку Міністерству закордонних справ України за запрошення здійснювати спостереження на виборах та за допомогу, а також Центральній виборчій комісії (ЦВК) за співпрацю та надання акредитаційних документів. МСВ ОБСЄ/БДІПЛ також бажає висловити вдячність іншим національним та місцевим державним установам, виборчим органам, кандидатам, політичним партіям та організаціям громадянського суспільства за їхню співпрацю, Координатору проектів ОБСЄ в Україні, посольствам країн-учасниць ОБСЄ та міжнародним організаціям, акредитованим в Україні, за їхню підтримку.

III. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

З часу проведення попередніх парламентських виборів у 2007 році політична картина значно змінилася. Кандидат від Партії регіонів Віктор Янукович виграв президентські вибори 2010 року, після чого партія створила правлячу коаліцію з Комуністичною партією та Блоком Литвина. Партія регіонів також була загалом переможною на місцевих виборах у жовтні 2010 року, що надало їй значну владу на всіх рівнях. Основними опозиційними партіями на виборах 2012 року були Об'єднана опозиція – «Батьківщина» та не представлені в парламенті Український Демократичний Альянс за Реформи («УДАР») та «Свобода». Ще одна партія, що не представлена в парламенті – «Україна, вперед!» – позиціонувала себе між опозицією та правлячою партією. «Наша Україна», що раніше була однією з провідних партій, втратила громадську підтримку до початку виборчого процесу у липні 2012 року.

Вибори проводилися в умовах повернення змішаної виборчої системи, яка змінила динаміку цих виборів порівняно з парламентськими виборами 2007 року.

Велика кількість кандидатів від партій та самовисуванців, деякі з яких були пов'язані із заможними підприємцями, змагалися на рівні округів. На національному рівні деякі партії, представлені у парламенті поточного скликання, не висували списки кандидатів, що частково можна пояснити запровадженням нового вищого бар'єра.

Вибори відбувалися на фоні справ Юлії Тимошенко та Юрія Луценка – двох видатних опозиційних політичних лідерів, які зараз відбувають покарання за вироком судових розглядів, що критикувалися з боку ПА ОБСЄ, ПАРЄ та ЄП як несправедливі [4].

IV. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА

Основним законом, що регулює проведення парламентських виборів, є Закон України «Про вибори народних депутатів», прийнятий у листопаді 2011 року (далі у тексті – «закон про вибори»). Законодавча база розрізнена та складається, серед іншого, з Конституції, Закону про Центральну виборчу комісію, Закону про Державний реєстр виборців, Адміністративного процесуального кодексу та Кримінального кодексу. Вона доповнюється інструкціями та постановами, прийнятими ЦВК, що регулюють оперативні питання. Незважаючи на давні рекомендації ОБСЄ/БДПЛ та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) Ради Європи, консолідація та гармонізація виборчого законодавства не була здійснена.

Загалом, закон про вибори міг забезпечити надійне підґрунтя для демократичного виборчого процесу за умови його належного застосування. Втім, деякі частини закону занадто деталізовані та складні, тоді як деяким важливим питанням не вистачає ясності. Застосування закону не завжди було послідовним та відповідним міжнародним стандартам, особливо з точки зору повної та недискримінаційної реалізації основоположних прав, зокрема свободи виборців формулювати думку та рівності можливостей для учасників виборчих перегонів. Деякі положення нового виборчого закону враховують попередні рекомендації ОБСЄ/БДПЛ, зокрема передбачають можливість балотування незалежних кандидатів, необмежений доступ ЗМІ до всіх публічних виборчих заходів, а також скасування положень, що дозволяють додавати виборця до списків виборців у день голосування [5]. Водночас, деякі положення могли бути вдосконалені для забезпечення їхньої повної відповідності зобов'язанням ОБСЄ та іншим міжнародним стандартам, зокрема стосовно реєстрації кандидатів, визначення меж, правил фінансування передвиборних кампаній, встановлення результатів голосування.

Слід розглянути можливості для гармонізації закону про вибори з іншими законами, що мають відношення до парламентських виборів (головним чином, Законом про Центральну виборчу комісію,

Кримінальним кодексом та Адміністративним процесуальним кодексом), шляхом зведення всіх законів у єдиний кодекс. Це має сприяти його застосуванню та мінімізувати використання тимчасових постанов на майбутніх виборах. Будь-які поправки повинні прийматися за результатами всеохоплюючого та прозорого процесу, та залишати достатньо часу до наступних виборів, щоб усі зацікавлені сторони виборчого процесу мали час для ознайомлення з правилами виборчого процесу.

Закон про вибори забезпечує рівне виборче право та забороняє привілеї та обмеження для кандидатів, зокрема на основі статі. Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (прийнятий у 2005 році) гарантує рівні права та можливості для жінок та чоловіків в усіх сферах соціального життя. Він також вимагає проведення гендерного аналізу всього законодавства та передбачає застосування позитивних дій [6]. Втім, ці положення не застосовуються послідовно, а ефективні механізми для забезпечення їхнього застосування відсутні.

Можна провести гендерний аналіз усього законодавства та проектів нових законів з метою гармонізації відповідних законодавчих актів, включаючи закон про вибори, як передбачено у законі про рівність та у Наказі Міністерства юстиції України № 42/5 2006 року.

Більшість співрозмовників МСВ ОБСЄ/БДПЛ наголошували на тому, що прийняття Закону про судoustрій і статус суддів у 2010 році негативно вплинуло на здійснення правосуддя [7]. До того ж, Закон про доступ до судових рішень з останніми змінами передбачає, що рішення судів загальної юрисдикції [8], що мають вноситися до Єдиного державного реєстру судових рішень, мають бути затверджені Радою суддів України разом із Державною судовою адміністрацією України. Внаслідок цього не всі судові рішення вносяться до Реєстру, що у поєднанні з широкою деперсоналізацією рішень [9] знижує прозорість системи та громадську довіру до судової гілки влади.

Право голосувати надається всім громадянам, які досягли віку 18 років та більше станом на день голосування та є дієздатними. Щоб балотуватися, кандидати повинні мати право голосувати та досягти віку мінімум 21 рік у день голосування. Право бути обраним також передбачає дотримання вимоги про п'ятирічний термін проживання, який є надмірним [10]. Закон про вибори не надає точного визначення вимоги щодо п'ятирічного терміну проживання, а ЦВК не прийняла жодних пояснюючих інструкцій. На початку періоду офіційної передвиборної агітації було два випадки оскарження реєстрації кандидатів іншими кандидатами з підстав дотримання цензу осілості, що набули значного правового та громадського резонансу [11].

Громадяни, визнані винними у скоєнні навмисно-

го злочину, не можуть балотуватися та бути обраними, якщо судимість не була погашена або знята до початку процесу висування кандидатур. Незважаючи на попередні рекомендації ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанської комісії, це обмеження не враховує тяжкості скоєного злочину, що суперечить міжнародним стандартам [12].

Вимога, відповідно до якої кандидати повинні проживати у країні протягом п'яти років до парламентських виборів, має бути змінена з метою уникнення несправедливого обмеження прав кандидатів. Крім цього, обмеження права балотуватися на виборах внаслідок судимості, яка не була знята або погашена до початку висування кандидатур, має бути переглянута для забезпечення дотримання принципу співвідношення тяжкості правопорушення та захисту виборчих прав.

Парламент обирається строком на п'ять років. Новий закон про вибори повернув змішану паралельну виборчу систему, що застосовувалася на виборах 1998 та 2002 років. Половина з 450 членів парламенту (депутатів) обирається за пропорційними закритими виборчими списками в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі; решта 225 депутатів обирається у рівній кількості одномандатних округів за багатопартійною системою з одним туром голосування (система простої більшості). Для участі у розподілі мандатів за пропорційним компонентом політичні партії мають набрати мінімум 5% дійсних голосів на відміну від 3%, як вимагалось на виборах 2007 року. Більшість співрозмовників ОБСЄ/БДПЛ були незадоволені чинною виборчою системою, яка повернула недоліки, що спостерігалися під час її попереднього застосування.

Якщо мажоритарний компонент виборчої системи буде збережений, слід розглянути можливість передання повноважень з організації мажоритарних перегонів до ОВК, включаючи реєстрацію мажоритарних кандидатів та їх уповноважених осіб, за умови, що ЦВК здійснюватиме потужні регуляторні функції відносно реєстрації кандидатів, та матиме право скасовувати необгрунтовані рішення ОВК. Це вимагатиме перегляду механізму призначення та/або строку повноважень ОВК.

ЦВК спочатку визначила кількість одномандатних округів у кожному адміністративному регіоні, після чого були встановлені межі кожного виборчого округу шляхом прийняття двох постанов у квітні 2012 року. ЦВК виконала правову вимогу, згідно з якою кількість виборців у кожному виборчому окрузі не повинна відхилитися від середнього значення по країні більш ніж на 12%. Якщо визначення виборчих округів здійснювалося з дотриманням кінцевих термінів, основні критерії визначення меж виборчих округів не були сформульовані заздалегідь, і процесу бракувало прозорості, що суперечить належній практиці у виборчих справах [13]. Деякі зацікавлені сторони та неурядові організації (НУО) ви-

словили занепокоєння щодо певних несуміжних округів та щодо випадків, коли території компактного проживання національних меншин були розділені на кілька виборчих округів, що ставило у не вигідне становище потенційних кандидатів від меншин, які балотувалися у мажоритарних округах.

Якщо буде збережена існуюча змішана виборча система, закон про вибори має бути змінений, щоб забезпечити прозорість процесу зміни меж виборчих округів, який має здійснюватися заздалегідь до наступних парламентських виборів та базуватися на чітких широко оприлюднених правилах, що враховуватимуть існуючий адміністративний розподіл, а також історичні, географічні та демографічні чинники. Особливо це стосується визначення меж одномандатних округів у районах з високим відсотком меншин для забезпечення прав національних меншин, а межі виборчих округів не повинні змінюватися з метою ослаблення або виключення представлення меншин.

V. УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

Управління виборчим процесом здійснювалося трирівневою системою виборчих комісій: ЦВК, 225 ОВК у рівній кількості одномандатних округів та 33762 ДВК [14].

A. ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ

ЦВК є єдиним постійно працюючим органом управління виборчим процесом. До її складу входять 15 членів, призначених у червні 2007 року за поданням Президента за погодженням з парламентом строком на сім років. Політичні партії, що зареєстрували виборчі списки кандидатів, мають право на одного уповноваженого представника у ЦВК під час виборчого процесу [15]. 4 з 15 членів ЦВК, включаючи одного з двох заступників голови Комісії, – жінки.

Закон про вибори надає ЦВК широкі повноваження. ЦВК регулює всі технічні аспекти виборів, створює одномандатні виборчі округи, призначає членів ОВК, реєструє виборчі списки кандидатів та уповноважених осіб партій, акредитує міжнародних спостерігачів, контролює функціонування Державного реєстру виборців та розподіляє виборчий бюджет. Крім цього, на ЦВК покладался обов'язок щодо реєстрації всіх мажоритарних кандидатів та їхніх уповноважених осіб, уповноважених осіб партій в одномандатних округах, а також здійснення нагляду за фінансуванням передвиборних кампаній мажоритарних кандидатів. ЦВК провела всю технічну підготовку до виборів з дотриманням визначених законом термінів та, як правило, проводила щоденні засідання. Під час виборчого процесу ЦВК прийняла понад 2 000 рішень, більшість з яких приймалася одноголосно

та оприлюднювалася на офіційному веб-сайті протягом кількох днів [16].

Усі засідання ЦВК були відкриті для партій, кандидатів, ЗМІ та спостерігачів [17]. Уповноважені особи партій та кандидатів можуть брати участь в обговоренні всіх питань, пов'язаних із виборами. Однак, ЦВК регулярно проводила наради перед засіданнями за зачиненими дверима, і більшість відкритих засідань відбувалася без обговорення по суті питань, що знижувало прозорість роботи [18]. В одному випадку, при обговоренні питання про звільнення всієї ОВК, ЦВК згадала, що був запропонований інший проект рішення, який був обговорений та відхилений на нараді до початку формального засідання ЦВК. Під час засідання, на якому були оголошені остаточні результати за пропорційним компонентом виборів, Голова ЦВК оголосив перерву, після того як деякі члени ЦВК висунули пропозицію про внесення змін до порядку денного засідання для розгляду питання щодо ОВК 94, яка змінила результати у відповідному виборчому окрузі [19]. Він запросив усіх членів ЦВК для обговорення питання за зачиненими дверима. Після перерви результати виборів були затверджені без відкритого обговорення цього питання. Проект одного з найбільш суперечливих рішень ЦВК про скасування результатів голосування у п'яти виборчих округах не був наданий політичним партіям та кандидатам та не обговорювався на відкритому засіданні ЦВК [20].

Незважаючи на те, що ЦВК є головним державним органом, що відповідає за забезпечення уніфікованого застосування закону про вибори, на практиці вона не вживала достатніх заходів для регулювання ключових аспектів виборів, зокрема таких сфер, як забезпечення прозорості під час встановлення підсумків голосування, дотримання правил ведення кампаній, попередження непрямого підкупу виборців, вирішення проблеми порушень, пов'язаних зі ЗМІ, та надання ефективного правового захисту скажникам. Після дня голосування ЦВК не змогла припинити повноваження членів ОВК, які затримували або блокували процес визначення підсумків голосування у деяких ОВК з підстав, що здаються політично вмотивованими (див. Розділ XIV. Розвиток подій після дня голосування).

Постанови ЦВК, що містять інструкції або роз'яснення закону, мають видаватися завчасно, щоб вони могли бути належним чином виконані. ЦВК має уникати внесення змін до процедур в останню хвилину в інтересах прозорості та підвітності.

Просвіта виборців здійснювалася переважно у вигляді вставок, що транслювалися на різних телеканалах та висвітлювали різні аспекти виборчого процесу, включаючи зміну виборчої системи, перевірку списків виборців та таємність голосування [21].

В. ОКРУЖНІ ВИБОРЧІ КОМІСІЇ

ОВК створюються з метою підготовки та проведення парламентських виборів. 18 членів кожної ОВК були призначені ЦВК 26 серпня за поданнями партій. П'ять парламентських груп мали гарантоване представництво в ОВК, а решта посад розподілялася шляхом жеребкування серед 87 політичних партій, що брали участь у виборах. Кілька зацікавлених сторін висловили занепокоєння щодо складу ОВК, який став наслідком єдиного жеребкування, яке ЦВК проводила одночасно для всіх 225 ОВК [22]. Деякі партії, що мали кандидатів лише у кількох округах (які часто називають «технічними» партіями), отримали посади в усіх ОВК, тоді як інші партії, що мали кандидатів по всій країні, включаючи «УДАР» та «Свободу», не були офіційно представлені [23]. Приблизно 56% всіх членів комісій були жінки. Загалом, головами 106 ОВК були жінки; 114 заступників голів та 155 секретарів комісій також були жінки.

ОВК загалом здійснювали підготовку вчасно, але на їхню роботу негативно вплинули заміни членів комісій за зверненнями партій, що висунули відповідних кандидатів [24]. Понад 60% призначених членів ОВК були замінені протягом виборчого періоду [25], причому більшість замінів ініціювали шість дрібних партій [26]. Основні завдання ОВК полягали у призначенні членів ДВК та організації їхнього навчання, реєстрації громадських спостерігачів та уповноважених осіб мажоритарних кандидатів, розподілі виборчих бюлетенів та інших важливих виборчих матеріалів, отриманні протоколів ДВК про результати голосування та використаних виборчих матеріалів після завершення підрахунку голосів, визначенні підсумків голосування за пропорційним та мажоритарним компонентами виборів та переданні протоколів про визначення підсумків голосування до ЦВК.

ЦВК провела дві навчальні сесії для операторів інформаційно-аналітичної системи «Вибори» з метою тестування процедури передавання результатів голосування на виборчих дільницях від ОВК до ЦВК [27]. Довгостроковим спостерігачам МСВ ОБСЄ/БДПЛ було відмовлено у наданні доступу до цих тренінгів у 16 ОВК [28] переважно внаслідок відсутності чітких положень у законі, що конкретно стосуються такого спостереження [29].

ЦВК разом із Міжнародним фондом виборчих систем (IFES) організувала навчання для голів, заступників голів та секретарів ОВК, які після цього навчали інших членів ОВК та керівників ДВК. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ оцінили навчання, на яких вони були присутні, як повне, але відзначили, що кількість присутніх на деяких сесіях була малою. Масштабні заміни членів ОВК та ДВК, включаючи тих, хто вже пройшов навчання, значно знизили ефективність цього навчання та частково можуть пояснити дуже велику кількість помилок, помічених у ході заповнення протоколів про результати голосування у ДВК та ОВК.

С. ДІЛЬНИЧНІ ВИБОРЧІ КОМІСІЇ

Близько 685 000 членів ДВК здійснювали процедури голосування та підрахунку голосів у день голосування. На фоні загального незадоволення процесом розподілу посад в ОВК ЦВК змінила процедуру жеребкування для розподілу посад у ДВК та розпорядилася, щоб ОВК проводили єдине жеребкування для всіх ДВК в одномандатному окрузі, мотивувавши тим, що це зменшить час, потрібний для проведення жеребкування [30]. У результаті цього посади в ДВК розподілялися ОВК серед кандидатур, висунутих політичними партіями та мажоритарними кандидатами, зареєстрованими у відповідних округах. Загалом, на рівні ДВК були представлені 85 політичних партій та 1 567 мажоритарних кандидатів.

Деякі співрозмовники висловили недовіру до органів управління виборчим процесом, стверджуючи, що члени виборчих комісій, висунуті «технічними» партіями, насправді були пов'язані з іншими партіями, особливо з Партією регіонів, що призвело до її домінування в управлінні виборчим процесом. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ отримали інформацію про зв'язок дрібних партій з Партією регіонів у ОВК та/або ДВК у 15 виборчих округах від деяких опозиційних партій та кандидатів.

ДС МСВ ОБСЄ/БДПЛ змогли підтвердити випадки, коли члени Партії регіонів працювали у виборчих комісіях за поданням від різних «технічних» партій [31]. У виборчому окрузі 57 в Донецькій області 1 667 з 2 551 членів ДВК працювали на одному підприємстві, яке очолював кандидат від Партії регіонів; таким чином, 63% всіх членів ДВК у цьому окрузі були підпорядковані кандидату на своєму основному місці роботи. З технічної точки зору, принцип пропорційного представництва всіх учасників виборчих перегонів на рівні ДВК був дотриманий, але він був поставлений під сумнів внаслідок присутності великої кількості партій та кандидатів, щодо яких складалося враження, що вони не активно змагалися на виборах, а лише отримали місця у виборчих комісіях [32].

Тисячі членів ДВК були замінені, причому кількість замін досягала 50% усього складу деяких ДВК [33]. Причиною для відставки зазначалася віддаленість ДВК від місця проживання членів комісії, недостатня оплата та відсутність досвіду роботи; деякі кандидати не знали, що їх було висунуто на посади членів ДВК. Утім, більшість замін ініціювалася політичними партіями, що висунули відповідних кандидатів. Деякі ДВК не могли повноцінно працювати внаслідок відсутності кворуму або відсутності голови комісії через відставку [34].

У своїй роботі всі виборчі комісії мають керуватися принципами прозорості, неупередженості та незалежності. Усі засідання виборчих комісій повинні бути публічними, і жодне засідання не може проводитися за зачиненими дверима. Щоб підвищити

рівень неупередженості та незалежності органів управління виборчим процесом, парламентські партії та партії, що висунули певну кількість кандидатів на виборах у відповідному виборчому окрузі, мають бути представлені у виборчих комісіях. Можна розглянути заходи, спрямовані на попередження зловживань з боку так званих технічних партій.

VI. РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

Реєстрація виборців – це пасивний процес, що базується на централізованому Державному реєстрі виборців (ДРВ) та координується ЦВК. Особи, які мають право голосувати на виборах, вносяться до ДРВ відповідно до зареєстрованого місця проживання, що визначається як їхня виборча адреса. Дані про реєстрацію всіх виборців надаються переважно Державною міграційною службою. Персональні дані всіх виборців, внесених до ДРВ, переглядаються та оновлюються щомісяця 754 органами адміністрування Реєстру (ОАР – один на кожну установу місцевої влади) [35], і у період з 1 січня до 19 жовтня 2012 року рішеннями ЦВК було видалено 57 917 випадків кратного внесення. Відповідно до закону про Державний реєстр виборців Служба ДРВ у ЦВК надала всім дев'яти парламентським партіям електронні копії ДРВ [36].

З метою подальшого покращення якості списків виборців новостворена Державна міграційна служба може розглянути можливості для оцифрування своїх записів, що дасть змогу прискорити та полегшити їхню обробку.

Виборці, які не перебувають за місцем проживання у день голосування, можуть звернутися з проханням змінити місце голосування без зміни адреси, за якою вони зареєстровані для голосування. Ця можливість стала політично чутливим питанням після повернення мажоритарного компоненту виборів. Громадські спостерігачі помітили незвичайно велику кількість виборців, які звернулися з проханням змінити місце їхнього голосування на конкретні виборчі округи, що було підтверджено службою ДРВ у ЦВК [37]. Позитивним кроком стало рішення ЦВК, прийняте 22 вересня, про надання дозволу на тимчасові зміни лише у межах одномандатного округу, в якому зареєстрований виборець [38].

Якщо буде збережена існуюча змішана система, закон про вибори та/або закон про Державний реєстр виборців має бути змінений з метою заборони тимчасових змін місця голосування за межами одномандатного округу, в якому зареєстрований виборець. Оскільки таке обмеження позбавить деяких виборців права голосу, слід розглянути можливості для дозволу голосувати за пропорційним компонентом тим виборцям, які перебувають не за місцем проживання у день голосування.

Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ по-

відомили, що передання попередніх списків виборців до ДВК для звичайних та постійних спеціальних виборчих дільниць, а також запрошень на вибори відбувалося в приміщеннях ОАР з дотриманням визначених законом термінів 7 жовтня [39]. Загалом, ДВК надавали попередні списки виборців для ознайомлення на наступний день після отримання. ДС МСВ ОБСЄ/БДПЛ спостерігали різні підходи щодо права виборця ознайомитися зі списками виборців [40]. Деякі ДВК надавали весь список для ознайомлення, інші дозволяли виборцям перевірити лише їхні особисті дані та інколи дані інших членів сім'ї, зареєстрованих за тією самою адресою [41]. Звернення виборців щодо внесення змін до попередніх списків виборців приймалися ДВК та ОАР у період, що закінчувався за п'ять днів до дня голосування, на звичайних виборчих дільницях (три дні на тимчасових спеціальних виборчих дільницях, створених ОВК). Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомили, що протягом періоду, визначеного для ознайомлення, небагато виборців прийшли, щоб ознайомитися з попередніми списками. Ті, хто прийшов, переважно просили виправити неточне написання імен.

Виправлені списки виборців були передані на звичайні виборчі дільниці з дотриманням визначеного законом терміну 25 жовтня. Відповідно до останнього оновлення ДРВ перед виборами 26 жовтня, що відображало зміни та поправки за результатами звернень виборців, до списків виборців на цих виборах було внесено 36 163 839 виборців, включаючи 424 858 осіб, зареєстрованих для голосування за межами країни [42]. Кількість виборців, зазначених для голосування на дому у базі даних ДРВ, становила 698 342. Відповідно до заяв про організацію виїзного голосування, що надійшли до ДВК до дня виборів [43], їхня кількість досягла 1 065 634 або 2,94% електорату [44]. Незважаючи на те, що відсоток тих, хто голосував на дому, був нижчий, ніж протягом другого туру президентських виборів 2010 року (5,4%), дані з протоколів ЦВК про результати голосування продемонстрували значні відмінності у кількості виїзних голосувань в окремих виборчих округах, що коливалися від 0,37% в ОВК 213 (м. Київ) до надзвичайно високого показника у 10,77% в ОВК 114 (Луганська область) та 10,13% в ОВК 147 (Полтавська область).

Позитивна зміна до закону про вибори забороняє ДВК вносити зміни до виправлених списків виборців протягом останніх двох днів до дня голосування, окрім як за рішенням суду або повідомленням від відповідного ОАР; у день голосування ДВК дозволялося вносити зміни до списків виборців лише за рішенням суду [45]. Адміністративний процесуальний кодекс передбачає, що виборець може подати судовий позов з вимогою внести зміни до списку виборців у період, що закінчується за два дні до дня голосування; суди повинні розглядати такі справи протягом двох днів, або, якщо позов був поданий за два дні до дня голосування, – невідкладно [46].

Відповідно до інформації, наданої службою ДРВ у ЦВК, деякі суди розглядали заяви про включення до списку виборців протягом останніх двох днів до дня голосування та у день голосування, тоді як інші відмовлялися це робити, посилаючись на положення Адміністративного процесуального кодексу.

Закон про вибори передбачає оновлення ДРВ після виборів не пізніше ніж через три дні після офіційного оприлюднення остаточних результатів. ОАР провела це оновлення одразу після дня голосування. Служба ДРВ у ЦВК поінформувала МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що станом на 14 листопада майже 85% звичайних ДВК надали інформацію про поправки, внесені до виправлених списків виборців протягом останніх двох днів до дня голосування та у день голосування. Такі поправки стосувалися 1 507 включень та 19 625 виключень виборців, а також 73 357 випадків перегляду особистих даних.

VII. РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ

Висування кандидатів тривало з 30 липня до 12 серпня. Кандидати могли висуватися політичними партіями або самостійно. Партії мали право висунути виборчий список, до якого входило не більше 225 кандидатів, у загальнодержавному виборчому окрузі та по одному кандидату у кожному одномандатному окрузі. Позапартійні кандидати могли балотуватися самостійно в одномандатних округах. Особа могла балотуватися або за партійним списком, або в одномандатному окрузі, але не одночасно.

Для реєстрації списку кандидатів партії в одномандатних округах ЦВК вимагала низку документів [47] та заставу у розмірі 2 000 мінімальних зарплат (приблизно 213 000 євро) для партійних списків та 12 мінімальних зарплат (приблизно 1 300 євро) для мажоритарних кандидатів. Застава поверталася лише тим партіям, що пройшли п'ятивідсотковий бар'єр за пропорційним компонентом виборів, та кандидатам, обраним в одномандатних округах. Це суперечить належній практиці, відповідно до якої, якщо вимагається застава, то вона має повертатися, якщо партія або кандидат набере певний відсоток голосів, який не повинен бути занадто високим [48]. ЦВК мала прийняти рішення про реєстрацію протягом п'яти днів після отримання подання. Це залишало небагато часу для обробки понад 6 000 заяв.

Відповідно до законодавчих положень ЦВК відмовила у реєстрації Юлії Тимошенко та Юрія Луценка [49] – двох відомих опозиційних політиків, які зараз відбувають покарання у в'язниці за вироками суду, які ПА ОБСЄ, ПАРЄ та ЄП критикували та називали несправедливими. При розгляді апеляційної скарги рішення ЦВК було підтримане. У результаті цих судових розглядів їхня неспроможність балотуватися суперечила зобов'язанням, викладеним у п. 5.1, 7.5 та 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. [50].

ЦВК вважала будь-яке подання, що не містило всі дані, передбачені законом, таким, що не подавалося, та відмовляла у реєстрації кандидатів з підстав відсутності відповідних документів. Незважаючи на свої повноваження забезпечувати виборчі права громадян, ЦВК не інформувала кандидатів про помилки та пропуски, не надаючи їм можливості виправити помилки [51]. Загалом, 441 висунутий кандидат не був зареєстрований переважно з підстав ненадання потрібних документів; багатьом було відмовлено з причин незначних пропусків, що суперечить п. 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. [52].

Можна було б запровадити ефективні механізми повідомлення, щоб потенційні кандидати отримували інформацію від органів управління виборчим процесом про виявлені пропуски та помилки у їхніх поданнях, що дасть їм змогу виправити відповідні помилки.

Незважаючи на це, за результатами процесу реєстрації кандидатів було створене різноманітне поле кандидатів, які представляли широкий спектр політичних поглядів. ЦВК зареєструвала всі 22 подані партійні списки (разом 2 643 кандидатів) та 3 130 мажоритарних кандидатів. 3-поміж 85 партій, що висунули мажоритарних кандидатів, 26 мали кандидата лише в одному окрузі. Ще однією особливістю стала реєстрація у кількох округах осіб, чий імена були схожі або співпадали з іменами відомих кандидатів, що було явною спробою заплутати виборців.

Багато співрозмовників МСВ ОБСЄ/БДПЛ висловлювали занепокоєння щодо відсутності зацікавленості партій у просуванні кандидатів-жінок, а також щодо обмеженої уваги, що приділялася питанням гендерної рівності під час передвиборної кампанії. Невелика кількість жінок увійшла до перших та інших прохідних позицій у партійних списках кандидатів. Жінки очолили лише два списки; 3 партії зареєстрували 4-х кандидатів-жінок у першій десятці, 2 партії мали 3-х жінок у першій десятці, ще 3 взагалі не мали жінок у першій десятці [53]. Незважаючи на те, що кількість жінок-депутатів зросла з 36 до 45 (10%), жінки все ще залишаються недостатньо представленими у новообраному парламенті [54].

Можна заохочувати політичні партії підтримувати принципи гендерної рівності та вживати рішучих дій для висунування гендерно збалансованих списків кандидатів, підвищувати помітність кандидатів-жінок у ході передвиборної кампанії та інтегрувати гендерні питання у партійні платформи. У якості тимчасового заходу можна розглянути запровадження гендерної вимоги до подання партійних списків.

Вищий адміністративний суд отримав 110 оскаржень рішень Київського апеляційного адміністративного суду та підтримав рішення ЦВК про відхилення заяв

кандидатів про реєстрацію, а також скасував близько 11 рішень судів нижчої інстанції.

Напередодні останнього дня періоду, визначеного для відкриття кандидатів, 16 жовтня, Об'єднана опозиція – «Батьківщина» та «УДАР» домовилися підтримувати кандидатів в одномандатних округах та відкликали відповідно 28 та 40 мажоритарних кандидатів. Ще 407 мажоритарних кандидатів зняли свої кандидатури після реєстрації. Партія «Собор» відкликала свій пропорційний список на користь інших опозиційних партій. Загалом за пропорційним компонентом змагалася 21 політична партія, що висунула 2 554 кандидати. В одномандатних округах балотувалися 1 502 кандидати від партій та 1 151 самовисуванець.

VIII. УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ ТА ФІНАНСУВАННЯ

A. УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ

Формально партіям та кандидатам дозволялося починати виборчу кампанію одразу після прийняття рішення ЦВК про їхню реєстрацію. Протягом офіційного періоду передвиборної агітації закон вимагає створення рівних умов для всіх учасників, включаючи доступ до місць для здійснення агітації, білбордів та інших засобів політичної реклами. Використання адміністративних ресурсів у цілях передвиборної агітації суворо забороняється, так само як пропонування дарунків виборцям, що вважається «непрямим підкупом виборців» [55].

На практиці багато партій та майбутніх кандидатів почали неформальне охоплення виборців уже влітку, включаючи політичну рекламу у ЗМІ. Як зазначали співрозмовники МСВ ОБСЄ/БДПЛ, були поширені випадки, коли майбутні кандидати надавали виборцям харчові набори та інші товари, робили благодійні внески школам та лікарням, проводили ремонтні роботи доріг та надавали іншу допомогу місцевим громадам.

Виборча кампанія була в цілому помітною та активною. Партії проводили мітинги за участю лідерів списків у великих містах, а мажоритарні кандидати, як правило, проводили менш масштабні зустрічі з виборцями. До інших популярних методів ведення передвиборної агітації належали банери, плакати, реклама у місцевих ЗМІ та встановлення палаток для розповсюдження агітаційних матеріалів. На державному рівні партії інтенсивно використовували платну рекламу на телебаченні.

Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомляли, що кандидати обговорювали політичні питання загалом не дуже широко, а більше концентрувалися на матеріальних перевагах або допомозі, які вони надавали або могли б надати виборцям. У деяких сільських районах та округах, де один мажоритарний кандидат мав значну перевагу, передвиборна кампанія була майже непомітна.

На більшості території країни кампанія була конкурентною, і виборці могли обирати з широкого спектру партій та кандидатів. Водночас, можливості кандидатів донести своє повідомлення до виборців та змагатися на рівних умовах, як передбачено п. 7.6 та 7.7 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року, зазнали негативного впливу у значній кількості виборчих округів внаслідок насильства, залякувань та зловживання адміністративними ресурсами. Умови ведення передвиборної агітації оцінили як несправедливі 22 з 45 команд довгострокових спостерігачів МСВ ОБСЄ/БДПЛ.

Агітаційні заходи проходили мирно, міліція забезпечувала порядок під час заходів без втручання. Однак, у ході кампанії повідомлялося про випадки застосування насильства та залякування кандидатів і агітаторів. Були два окремі випадки ножових поранень кандидата та уповноваженої особи кандидата у Києві. Двох кандидатів від Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» облили зеленою фарбою у Львові та Харкові; телефон одного з цих кандидатів – жінки – також був розміщений на веб-сайті служби ескорт-послуг. Повідомлялося про побиття агітаторів у Київській, Полтавській, Одеській та Тернопільській областях; у Черкаській області було два випадки закладання вибухівки у домах кандидатів. У Донецькій області кандидат-жінка та її чоловік зазнали збройного нападу, і чоловік отримав вогнепальні поранення. Станом на кінець періоду роботи МСВ ОБСЄ/БДПЛ не було отримано жодної інформації про те, що когось було затримано у зв'язку з цими випадками. Принаймні три виборчі штаби постраждали від проникнення та пошкоджень у Львівській, Сумській та Волинській областях, у кількох містах були зіпсовані або знищені агітаційні палатки, а агітатори зазнали переслідувань.

Тринадцять кандидатів повідомили довгостроковим спостерігачам МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що вони отримували серйозні погрози, а деякі перевезли членів сімей в інше місце. Десять опозиційних кандидатів повідомили, що проти них були висунуті кримінальні звинувачення або проводилися податкові перевірки протягом виборчого періоду, і двоє з них здійснювали кампанію таємно, щоб уникнути арешту.

Зловживання адміністративними ресурсами на регіональному або місцевому рівні від імені партії або кандидатів спостерігалось або було підтверджене у майже 70 випадках у 15 областях, у більшості випадків на користь Партії регіонів, інколи – кандидатів, які висувалися самостійно. У кількох випадках опозиційні кандидати отримали переваги від підтримки місцевих органів влади. Зловживання адміністративними ресурсами відбувалося у різний спосіб: використання офіційних заходів, зустрічей або громадських робіт для просування партії або її кандидатів [56]; активна участь місцевих або регіональних посадовців у зустрічах кандидатів з виборцями у робочий час [57]; примусова присутність

державних службовців на зустрічах з кандидатами [58]; публікація матеріалів у газетах чи на веб-сайтах регіональних чи місцевих органів влади на підтримку кандидатів або з нападами на опозицію [59]; а також ненадання можливостей для проведення запланованих мітингів та зустрічей опозиційним кандидатам, або скасування таких заходів чи створення інших перешкод без поважних підстав [60]. Кілька показових прикладів зловживання адміністративними ресурсами:

- Під час офіційного організованого ярмарку на святкуванні річниці міста Запоріжжя були присутні численні палатки Партії регіонів, що розповсюджували агітаційні матеріали, хоча партія «УДАР» було заборонено встановити палатку, а палатка «Собору» була знята.
- У Дніпропетровську заключний мітинг Партії регіонів відбувся на головній площі міста, хоча раніше у наданні цього місця для проведення заходу було відмовлено Об'єднаній опозиції – «Батьківщині».
- У Чернігівській області вчителі повідомили довгостроковим спостерігачам МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що від них вимагали бути присутніми на передвиборній зустрічі з мажоритарним кандидатом від Партії регіонів.
- Під час урочистого заходу у Слов'янську (Донецька область) губернатор подарував лікарні шість автомобілів швидкої допомоги; жертва була зроблена від благодійного фонду, який пов'язує з мажоритарним кандидатом від Партії регіонів. Кандидат виступав під час заходу, де також можна було побачити прапори та символи партії.
- У Кіровоградській області два працівники місцевої адміністрації були помічені у тому, що вони допомагали мажоритарному кандидату від Партії регіонів на зустрічі з виборцями у робочий час, збираючи скарги, які кандидат обіцяв задовольнити.
- У Тернопільській області символи «Свободи» були помічені на деяких культурних та спортивних заходах, що проводилися муніципальними органами.

Органи влади та політичні партії повинні здійснити кроки, щоб створити умови, за яких на працівників державного сектору або інших громадян не буде чинитися жодного тиску задля примусової присутності на агітаційних заходах, утримання від політичної діяльності або голосування певним чином. Усі випадки здійснення тиску, залякування або застосування насильства повинні розслідуватися, а винні у скоєнні цих порушень мають бути притягнуті до передбаченої законом відповідальності.

З 45 команд довгострокових спостерігачів МСВ ОБСЄ/БДПЛ 33 дійшли висновку, що зловживання

адміністративними ресурсами негативно вплинуло на умови здійснення передвиборної агітації. Зловживання адміністративними ресурсами продемонструвало відсутність на практиці чіткого розмежування між державою та правлячою партією у деяких регіонах, що суперечить положенням п. 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. [61].

Білборди Партії регіонів повністю домінували у певних регіонах. У деяких містах та виборчих округах опозиційні партії, Комуністична партія та кандидати-самовисуванці стверджували, що рекламні кампанії відмовлялися продавати їм рекламну площу або розривали укладені угоди внаслідок політичного тиску. Такі випадки підтвердила приватна компанія в Одеській області. Крім цього, деякі партії та кандидати постраждали від систематичного знищення білбордів або плакатів у деяких виборчих округах [62].

Активне використання кандидатами благодійних організацій для надання виборцям товарів та послуг стало ще однією негативною ознакою процесу передвиборної агітації. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ бачили, як кандидати або пов'язані з ними благодійні фонди дарували дитячі майданчики, медичне обладнання, харчові набори, побутову техніку, будівельні матеріали, окуляри, шкільні матеріали, купони на знижки, надавали медичну допомогу тощо у явній спробі оминати правила ведення виборчої кампанії, що забороняють непрямий підкуп виборців. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ також повідомляють про широке використання «чорного піару» з фальшивими газетами, флаерами, плакатами або іншими матеріалами, що друкувалися начебто від імені партії або кандидата з провокаційною метою.

Незважаючи на поширені докази залякувань, зловживання адміністративними ресурсами, тиску на державних службовців та непрямого підкупу виборців, органи влади не вжили достатніх заходів стосовно цих порушень закону.

Можна послити інституційні механізми моніторингу можливих зловживань адміністративними ресурсами для проведення кампанії, включаючи використання офіційних заходів для здійснення агітації та притягнення винних осіб до відповідальності.

В. ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ

Фінансування виборчої кампанії регулюється законом про вибори. Після реєстрації партії та кандидати зобов'язані відкрити спеціальні банківські рахунки та оплачувати всю діяльність у рамках передвиборної кампанії з цих рахунків [63]. Незважаючи на цю законодавчу вимогу, близько 500 мажоритарних кандидатів так і не відкрили банківські рахунки, причому закон не передбачає жодних санкцій. Готівкові операції заборонені, і закон встановлює обмеження щодо розміру внесків від

громадян, забороняє внески від юридичних осіб, анонімних джерел та іноземців. Немає обмежень щодо використання власних коштів партії або кандидата. Закон також не передбачає перевірку джерела походження коштів, які партія або кандидат вносить у власний виборчий фонд. Обмежень щодо розміру витрат на виборчі кампанії не встановлено.

ЦВК узгодила з Національним банком України процедуру надання банком ЦВК щотижневих звітів на перевірку. ЦВК повідомила МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що нова виборча система призвела до виникнення деяких ускладнень у цьому відношенні, з огляду на велику кількість кандидатів та невелику кількість наявних працівників та ресурсів. ЦВК могла перевіряти лише банківські рахунки; скарги стосовно витрат, що здійснювалися через інші канали, включаючи державні кошти, направлялися до правоохоронних органів. Закон не вимагає оприлюднення жодних звітів щодо витрат виборчої кампанії до дня голосування. Згідно з інструкціями, розробленими ЦВК, ОВК щотижня отримували зведену інформацію про банківські операції відповідних мажоритарних кандидатів. Склалося враження, що ОВК не мали спроможності для перевірки цих звітів, і закон також не визначає жодної ролі ОВК у цьому процесі.

Від партій та кандидатів вимагається подання фінансових звітів до ЦВК не пізніше, ніж через 15 днів після дня голосування. Всі 21 партія, які висунули списки кандидатів, подали ці звіти, але лише одна третина мажоритарних кандидатів подали звіти до кінця визначеного періоду; закон не визначає жодних санкцій за невиконання цієї норми. Звіти всіх партій, які висували кандидатів, були розміщені на веб-сайті ЦВК, але вони містили лише загальні суми надходжень та витрат у рамках виборчої кампанії кожної партії. Таким чином, для національних зацікавлених сторін або незалежних спостерігачів було неможливо проаналізувати точність та повноту цих звітів, що зменшувало прозорість [64].

Система політичного фінансування була оцінена органом Ради Європи «Група держав проти корупції» (GRECO) як така, що не відповідає міжнародним стандартам [65]. Закон не містить достатнього забезпечення прозорості фінансування партій, вимог щодо повного оприлюднення джерел та розмірів витрат виборчої кампанії, а також пропорційних та переконливих санкцій за порушення положень про фінансування передвиборної кампанії. Крім цього, відсутність державного фінансування кампаній [66] та встановлених обмежень щодо витрат призвело до того, що багато учасників виборчих перегонів покладалися на підтримку заможних осіб або бізнесових кіл.

Законодавство та система регулювання фінансування партій та кампаній можуть бути переглянуті з метою підвищення прозорості та підзвітності, а також створення більш справедливих умов для здійснення передвиборної агітації. Можна розглянути

можливості для забезпечення повного оприлюднення до та після виборів джерел та розмірів внесків, а також типів витрат на здійснення передвиборної кампанії. Можна було б запровадити більш ефективний моніторинг та контроль за фінансуванням виборчих кампаній за рахунок встановлення пропорційних і переконливих санкцій за порушення положень про фінансування кампаній.

Можна також розглянути можливість запровадження помірних обмежень витрат у рамках здійснення кампаній. Крім цього, можна розглянути можливості для державного фінансування за умови отримання певного відсотка голосів.

ІХ. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

А. ПРАВОВЕ ПОЛЕ

Конституція гарантує свободу слова та забороняє цензуру. Правове поле ЗМІ, включаючи закон про доступ до публічної інформації, прийнятий у 2011 році, та поправки до закону про інформацію у частині захисту джерел інформації журналістів, характеризується недостатньою імплементацією.

У 2001 році Україна стала однією з перших країн у регіоні ОБСЄ, які скасували кримінальну відповідальність за наклеп, і у 2009 році Верховний Суд надав розпорядження суддям дотримуватися практики Європейського суду з прав людини, що передбачає нижчий рівень захисту від критики для державних службовців та чітко розрізняє оціночні судження і факти. Однак, 18 вересня 2012 року парламент прийняв у першому читанні поправки до Кримінального кодексу, що повертали такий злочин, як наклеп, та передбачали покарання у вигляді позбавлення волі строком до трьох років.

Після громадських протестів з боку спільноти ЗМІ законопроект був відхилений у другому читанні [67].

Правове поле не містить достатніх положень для забезпечення політичного плюралізму у міжвиборчий період. Закон про телебачення та радіомовлення покладається виключно на саморегулювання, визначаючи, що редакторські статuti мовників повинні містити положення щодо забезпечення незалежної та збалансованої інформації.

Правове поле діяльності ЗМІ має бути змінено з метою забезпечення політичного плюралізму у міжвиборчий період, оскільки єдине існуюче положення, що базується на саморегулюванні, недостатньо визначає це питання. Поправки могли б врахувати рекомендації Ради Європи щодо плюралізму та різноманітності змісту ЗМІ.

Положення закону про вибори визнають право виборців на «доступ до різноманітної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення свідомого, інформованого та вільного вибору» та для

неупередженого та збалансованого висвітлення учасників під час виборів, що є важливим кроком уперед. Водночас ці положення залишаються декларативними, оскільки закон не містить визначення збалансованого висвітлення та не визначає процедури та органи, відповідальні за моніторинг дотримання правил. ЦВК, яка відповідає за виконання положень щодо ЗМІ, не розглядала порушень та скарг, що стосувалися діяльності ЗМІ [68]. Крім цього, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, яка згідно із законом зобов'язана відповідати за контроль роботи мовників під час виборчої кампанії, не відстежувала дотримання мовниками положень щодо збалансованого висвітлення [69]. Хоча позови проти ЗМІ можуть подаватися до місцевих судів загальної юрисдикції, відсутність розгляду виявлених порушень або скарг з боку ЦВК або Нацради залишає політичні партії або кандидатів, що опинилися у несприятливому становищі внаслідок незбалансованого висвітлення ЗМІ, без можливості вчасного виправлення ситуації.

Положення закону про вибори, що визначають право виборців на «доступ до різноманітної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення свідомого, інформованого та вільного вибору» та до неупередженого та збалансованого висвітлення учасників виборчих перегонів могли б містити точне визначення «збалансованого висвітлення» та визначення процедур і органу, який відповідатиме за моніторинг дотримання цих правил. Внаслідок браку незалежності Національної ради з питань теле- і радіомовлення, слід розглянути можливості використання результатів моніторингу ЗМІ, отриманих від НУО, що фінансуються незалежними донорами.

Закон про вибори надає політичним партіям та кандидатам право купувати необмежені обсяги рекламного часу та площі [70]. Активне використання платної реклами, що стало результатом цього, призвело до посилення переваг учасників виборчих перегонів, які мали значні виборчі фонди. Крім цього, партіям та кандидатам надається безкоштовний ефірний час та площа на державних національних теле- і радіоканалах та у газетах [71]. Моніторинг ЗМІ, проведений МСВ ОБСЄ/БДПЛ, підтвердив, що всі політичні партії, що змагалися на виборах, скористалися положеннями про надання вільного часу на державному телеканалі «Перший національний», а довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомили про активне використання безкоштовного ефірного часу на 28 державних регіональних телеканалах.

Варто розглянути можливість запровадження обмеження обсягів платної політичної реклами у ЗМІ, яку можуть придбати партії та кандидати з урахуванням рекомендацій Ради Європи щодо заходів, що стосуються висвітлення виборчих кампаній у ЗМІ.

В. Умови роботи ЗМІ

Умови, в яких працювали засоби масової інформації, характеризуються майже повною відсутністю редакційної незалежності на телебаченні. Політизація телебачення підприємцями та залежність державного телебачення та радіо від державного бюджету значно обмежує політичний плюралізм на користь правлячих сил. TVi – єдиний загальнодержавний телеканал, що транслював розслідування з критикою влади, зіткнувся з серйозними обмеженнями [72]. Прямий доступ власників ЗМІ та політичних діячів до змісту новин – останні здійснюють його у вигляді плати журналістам у конвертах (так звана джинса) – ускладнює журналістські розслідування та остаточно підриває ключову роль ЗМІ як сторожового пса політичної влади та бізнесу. Платний зміст, замаскований під новини, залишає громадян неспроможними розрізнити редакційне та платне висвітлення, що фактично є (політичною) рекламою. Низькі професійні стандарти та поточна економічна криза роблять журналістів ще більш вразливими для корупції.

Внаслідок браку політичної волі перетворення національного державного телеканалу України з державного на громадського мовника не відбулося; два закони про реформування державного мовника очікують прийняття парламентом. Незважаючи на те, що закон зобов'язує комерційних і державних мовників мати редакційні статuti та редакційні ради, державна телерадіокомпанія не має ні одного, ні іншого. 16 команд ДС МСВ ОБСЄ/БДІПЛ повідомили про зловживання державними мовниками або газетами на користь Партії регіонів, зокрема у вигляді явної політичної реклами, яка не була позначена як реклама.

Державна національна телекомпанія має бути перетворена на незалежного громадського мовника. У цьому контексті слід розглянути можливість зменшення великої кількості – 28 – регіональних теле- та радіоканалів, а також приватизації державних газет.

Доступ до Інтернету необмежений, що залишає простір для проведення журналістських розслідувань та посилює плюралізм у громадській сфері, незважаючи на обмежене поширення [73].

С. МОНІТОРИНГ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ МСВ ОБСЄ/БДІПЛ

Результати моніторингу ЗМІ [74], що проводився МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, демонструють, що обсяги висвітлення кампанії у новинах та інформаційних випусках, зокрема на найпопулярніших телеканалах, були обмежені, що могло негативно вплинути на доступ виборців до різноманітних політичних поглядів [75]. Той факт, що на чотирьох найпопулярніших комерційних телеканалах транслювалося у п'ять разів більше політичної

реклами, свідчить про те, що для звернення до виборців за допомогою найпопулярніших мовників політичним партіям були потрібні значні фінансові ресурси [76]. До цього ж, вищезгадані телеканали не збільшили кількість дискусійних програм у період проведення передвиборної агітації [77]. Телевізійні дебати національних лідерів виборчих списків транслювалися лише один раз на телеканалі «Інтер», а також було проведено кілька дебатів кандидатів у мажоритарних округах. Результати моніторингу демонструють незначне збільшення обсягів висвітлення на чотирьох згаданих телеканалах протягом десяти останніх днів кампанії [78]. Загалом, ЗМІ, і особливо провідні телеканали, не змогли створити майданчик для активного обговорення виборчих питань та політичних альтернатив.

Результати моніторингу ЗМІ, що проводився МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, продемонстрували, що державний канал «Перший національний» показав явне упередження на користь Партії регіонів, присвятивши 48% часу висвітленню кампанії цієї партії, не враховуючи висвітлення діяльності державних інституцій, та залишивши лише 13% Об'єднаній опозиції – «Батьківщині». Майже 97% висвітлення діяльності Партії регіонів було в позитивному світлі, тоді як 17% часу, присвяченого Об'єднаній опозиції – «Батьківщині», було негативним. «5 канал», «Інтер» та TVi присвятили більше часу Об'єднаній опозиції – «Батьківщині» (відповідно 42, 35 та 50 відсотків), ніж Партії регіонів (відповідно 26, 25 та 25 відсотків), а тон висвітлення на «5 каналі» та TVi підтверджував упередження на користь Об'єднаної опозиції – «Батьківщині» [79]. «Інтер» продемонстрував більш збалансований підхід [80]. Хоча ICTV та ТРК «Україна» присвятили більше часу висвітленню Партії регіонів (відповідно 38 та 36 відсотків), ніж Об'єднаної опозиції – «Батьківщині» (відповідно 21%), тон ТРК «Україна» свідчив про упередження на користь Партії регіонів, а ICTV демонстрував більш збалансований підхід [81]. 1+1 показав збалансований підхід, присвятивши по 31% Партії регіонів та Об'єднаній опозиції – «Батьківщині» [82].

Правила висвітлення у новинах діяльності кандидатів на їхніх офіційних посадах повинні попереджати привілейоване ставлення до них з боку мовників.

Приблизно 17% кандидатів та інших політиків, пов'язаних з політичними партіями, інформація про яких з'являлася під час кампанії у новинах та інформаційних випусках, були жінками; частка висвітлення у ЗМІ політиків-жінок значно відрізнялася для провідних партій [83].

Газети, які також відповідно до закону про вибори зобов'язані забезпечувати збалансоване висвітлення, продемонстрували упереджений підхід у ході висвітлення кампанії [84].

Х. УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

За результатами останнього перепису населення (проводився у 2001 році), 77,8% населення є етнічними українцями, а етнічні росіяни становлять найбільшу меншину (17,3%). Решту 5% становлять білоруси, болгары, кримські татари, євреї, угорці, молдавани, поляки, роми, румуни та інші невеликі групи меншин. Кількість тих, хто назвав українську мову рідною, становила 67,5% населення, тоді як частка тих, хто вказав рідною мовою російську, сягала 29,6%.

Під час передвиборної кампанії довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомляли про поодинокі випадки антисемітських та ксенофобських заяв, спрямованих проти меншин. Співрозмовники МСВ ОБСЄ/БДПЛ також згадували про випадки маніпулювання та позбавлення права голосу виборців-ромів, купівлю голосів та відсутність ідентифікаційних та/або реєстраційних документів, що становили найактуальнішу проблему.

Навіть якщо питання нацменшин само по собі не було визначним під час передвиборної кампанії, проблеми мовної політики викликали розбіжності. Платформи Партії регіонів, Комуністичної партії та Руського блоку включали у себе надання російській мові статусу другої державної як один із першочергових пріоритетів, тоді як Об'єднана опозиція – «Батьківщина», «УДАР», «Свобода» та «Наша Україна» заявляли про свій опір таким діям. Дебати опозиційних таборів навколо цього питання точилися у контексті прийняття влітку контроверсійного нового закону про мови. Він викликав занепокоєння серед груп українського населення щодо його суті та процедури прийняття, що призвело до протестів у деяких регіонах країни. Положення закону щодо парламентських виборів визначають, що офіційні виборчі матеріали повинні бути виключно українською мовою [85], що могло перешкодити повному розумінню таких матеріалів виборцями з меншин, а також особами, відповідальними за організацію та проведення виборів. Водночас деякі партії та кандидати – самовисуванці у багатьох частинах країни надавали агітаційні матеріали російською та мовами інших меншин у регіонах компактного проживання таких меншин, включаючи Автономну Республіку Крим, Чернівецьку та Закарпатську області [86].

Щоб покращити участь меншин у виборчому процесі та його розуміння, можна внести поправки до законодавства про мови з метою поширення на загальнодержавні вибори можливості надання офіційної виборчої інформації мовами меншин у регіонах, де ці мови широко використовуються.

Незважаючи на те, що органи влади не могли надати МСВ ОБСЄ/БДПЛ офіційні дані щодо складу виборчих органів у розрізі етнічної приналежності, склалося враження, що національні меншини були представле-

ні у виборчих комісіях усіх рівнів, особливо у місцях компактного проживання меншин. Новий парламент, здається, певною мірою відображає етнічну розмаїтість українського населення. Депутати, які належать до невеликих груп нацменшин, обиралися, за незначними винятками, за пропорційними списками партій. Кримські татари, угорці, румуни та інші меншини не змогли отримати депутатські мандати за мажоритарним компонентом виборів у відповідних регіонах проживання, незважаючи на висування кандидатів. У цьому контексті деякі групи меншин висловили занепокоєння щодо впливу зміненої виборчої системи на шанси більшості кандидатів від меншин бути обраними. Зокрема, кілька співрозмовників МСВ ОБСЄ/БДПЛ висловили незадоволення тим, що визначення меж одномандатних округів у деяких районах концентрованого проживання меншин здійснювалося довільно, без чітких критеріїв або консультацій з відповідними меншинами [87].

Органи влади можуть розглянути можливість для запровадження спеціальних механізмів, що сприятимуть забезпеченню вищого рівня участі та представлення національних меншин у громадському та політичному житті.

ХІ. ГРОМАДСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ

Закон про вибори передбачає здійснення громадського та міжнародного спостереження за виборами. Спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій реєструє ЦВК [88], а громадських спостерігачів акредитує ОВК. НУО можуть висувати позапартійних громадських спостерігачів, якщо участь відповідного НУО у виборчому процесі та його моніторинг передбачені статутом організації, і НУО була зареєстрована у ЦВК. За результатами процесу, що був загалом всеохоплюючим, ЦВК надала дозвіл 68 НУО акредитувати спостерігачів [89].

На цих виборах було зареєстровано понад 370 000 громадських спостерігачів [90]. Деякі політичні партії проводили навчання для своїх спостерігачів та поширювали посібники з описами основних процедур, що відбуваються у день голосування [91]. Основні НУО, що здійснюють спостереження – «ОПОРА» та КВУ – проводили довгострокове спостереження та опублікували низку звітів, де визначалися проблеми у ході підготовки до виборів. Обидві організації також залучили велику кількість спостерігачів у день голосування. «ОПОРА» здійснювала спостереження на всіх виборчих дільницях у десяти округах з високою конкуренцією та вела паралельний підрахунок голосів (ППГ) [92]. На відміну від них, деякі НУО, які вважають близькими до правлячої партії, зареєстрували тисячі спостерігачів незадовго до кінцевого терміну, але короткострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ не часто їх бачили у день голо-

сування [93]. Це, а також той факт, що ці організації не представили та не опублікували жодних звітів про результати спостереження, дає підстави спитати про справжню ціль їхньої реєстрації [94].

Активне залучення великої кількості громадських спостерігачів під час усього виборчого процесу підвищило його загальну прозорість. Однак, проблемою є те, що закон про вибори не надає міжнародним спостерігачам конкретного права отримувати копії протоколів з результатами підрахунку голосів, що не відповідає належній практиці у виборчих справах [95]. ЦВК не розглядала цю проблему [96].

Закон про вибори може бути змінений, для того щоб надати всім спостерігачам конкретне право отримувати копії протоколів з результатами на всіх рівнях управління виборчим процесом.

ХІІ. СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ

А. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Закон про вибори визначає два канали розгляду пов'язаних з виборами спірних питань: виборчі комісії та суди. Відповідно до закону про вибори скарги на рішення, дії чи бездіяльність комісій, членів комісії, політичних партій – суб'єктів виборчого процесу або кандидатів можуть подаватися до ОВК та ЦВК [97]. Право подавати скарги мають політичні партії, що зареєстрували виборчі списки, або їхні уповноважені особи, спостерігачі від партій та кандидатів, а також позапартійні спостерігачі, виборчі комісії або виборці, виборчі права або законні виборчі інтереси яких були порушені. Уповноважені представники партій, уповноважені особи кандидатів та громадські спостерігачі також можуть подавати скарги до ДВК щодо порушень під час голосування.

Крім цього, всі суб'єкти виборчого процесу, крім виборчих комісій, можуть оскаржувати рішення ОВК в окружних адміністративних судах та рішення ДВК – у місцевих судах загальної юрисдикції. Рішення ЦВК або її членів можуть бути оскаржені у Київському апеляційному адміністративному суді у якості першої інстанції та Вищому адміністративному суді у якості апеляційної інстанції. Скарги проти кандидатів або їхніх уповноважених осіб, партій та їхніх працівників або уповноважених осіб, а також офіційних спостерігачів можуть подаватися до окружних адміністративних судів.

Відповідно до загального правила скарги можуть подаватися протягом п'яти днів після події або випадку. Передбачена прискорена процедура, яка має застосовуватися протягом двох днів. Правоохоронні органи також відіграють роль у цьому процесі, оскільки їм має надаватися інформація про випадки виборчих порушень, передбачених у Кримінальному кодексі. Загалом, процес вирішення виборчих спорів складний, і мають

місце перетинання юрисдикції виборчих комісій та адміністративних судів. Незважаючи на те, що закон про вибори передбачає пріоритетність судів у випадку, якщо такий самий позов був поданий до комісії, скасування подвійної юрисдикції давно становить предмет рекомендацій ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанської комісії. Значна кількість скарг була відхилена з процедурних причин, зокрема подання до неправильного органу, що підтверджує існування відповідної прогалини.

Процес розв'язання виборчих спорів має бути спрощений. Варто розглянути можливості для подання скарг або до судів, або до органів управління виборчим процесом; спроможність виборчих комісій нижчого рівня вирішувати дрібні суперечки на місцевому рівні могла б прискорити та полегшити проблему тривалих судових процесів. Подвійна юрисдикція судів та виборчих комісій щодо однакового типу скарг має бути скасована.

В. СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ ДО ДНЯ ГОЛОСУВАННЯ

З початку виборчого процесу до дня голосування ЦВК прийняла 94 постанови щодо 106 скарг. Ці постанови стосувалися відхилення заяв на реєстрацію кандидатів, заходів ОВК, порушень у ході передвиборної агітації, появи державних службовців під час агітаційних заходів та непрямого підкупу виборців. Більшість скарг були повернуті скаржникам для внесення виправлень, як передбачено законом. Велика кількість скарг була не задоволена внаслідок відсутності доказів. Водночас, 79 скарг було направлено до правоохоронних органів, оскільки вони містили ознаки порушень, що підлягають покаранню відповідно до Кримінального кодексу [98]; ЦВК видала 24 попередження партіям та кандидатам за рішенням судів [99]. У цілому, ЦВК розглядала скарги вчасно, але з обмеженим обговоренням або взагалі без обговорення на офіційних засіданнях, що негативно вплинуло на прозорість процесу. Крім цього, обмежена фактична інформація або правове обґрунтування багатьох постанов ставили під сумнів їхню правомірність, а формалістичний та інколи суперечливий підхід залишав постраждалими сторони без належного розгляду їхніх скарг, що суперечить зобов'язанням ОБСЄ [100]. Найважливішим є те, що відсутність у законі ефективних заходів для ЦВК з поновлення порушених прав послабило роль Комісії у забезпеченні справедливості процесу. Невелика кількість скарг також надійшла до ОВК, більшість з яких були відхилені з формальних підстав, що загалом продемонструвало занадто формалістичний підхід [101].

Незважаючи на загальний брак віри у незалежність та об'єктивність судової гілки влади з боку більшості політичних партій та кандидатів, вони часто зверталися до суду. За офіційними даними, наданими Генеральною прокуратурою, до та після дня голосування суди отри-

мали 5 373 позови з виборчих питань, 2 136 (39,8%) з яких – переважно стосовно уточнень списків виборців – були задоволені. Судові органи успішно приймали рішення у справах із дотриманням визначених законом термінів. Приблизно половина позовів, проаналізованих МСВ ОБСЄ/БДПЛ, стосувалася незаконних рішень або дій ОВК щодо формування ДВК; невелика кількість цих позовів була частково задоволена судами, які у цих випадках встановлювали незаконність та скасовували відповідні рішення ОВК. Втім, можливості для проведення повторного жеребкування та повторного призначення членів ДВК не існувало [102]. Велика кількість проаналізованих судових рішень стосувалася порушень у ході передвиборної кампанії та непрямого підкупу виборців [103]; менша кількість стосувалася залучення представників органів державної або місцевої влади до проведення кампанії, а також порушення заборони на ведення передвиборної агітації представниками органів державної або місцевої влади.

Більшість позовів, розглянутих МСВ ОБСЄ/БДПЛ, були відхилені судами з формальних підстав або з причин відсутності доказів. Значна кількість рішень продемонстрували непослідовне, нераціональне або вузьке тлумачення закону [104], а позови залишалися без розгляду інколи з сумнівних підстав відсутності або неприйнятності доказів [105], враховуючи суворі вимоги Адміністративного процесуального кодексу щодо прийнятності доказів. Найбільш важливим є те, що стаття 71.2 Кодексу передбачає, що обов'язок доказування у справах про неправомірність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень покладається на відповідача, але суди застосовували цей принцип вибірково, що призвело до відхилення деяких скарг як необгрунтованих [106]. Крім цього, відсутність у законі ефективних засобів підриває право на ефективний правовий захист та несення відповідальності за порушення виборчих прав.

Можна було б розглянути можливості для надання судам та/або ЦВК ширших повноважень для застосування санкцій за серйозні порушення правил здійснення передвиборної кампанії пропорційно до серйозності порушення. Втім, положення, відповідно до якого реєстрація кандидата, який порушив правила ведення кампанії, не може бути скасована, має бути збережене.

За офіційною інформацією Міністерства внутрішніх справ, правоохоронні органи розглянули 4 396 скарг, пов'язаних з порушенням закону про вибори під час виборчого процесу. Загалом окружні прокуратури отримали 1 346 скарг про виборчі порушення; 769 з них не стосувалися компетенції органів прокуратури та були направлені до відповідних органів, а щодо 309 скаргниками були надані роз'яснення стосовно судового процесу. За інформацією органів прокуратури, вони винесли рішення щодо 251 скарги, було порушено 9 криміналь-

них справ стосовно підкупу виборців та тілесних ушкоджень, нанесених працівникам правоохоронних органів, а 242 скарги не були підтверджені.

Закон має забезпечувати прозорість та підзвітність системи розгляду скарг. ЦВК могла б надавати для громадського ознайомлення зведену звітність щодо скарг, відповідей та прийнятих рішень.

XIII. ДЕНЬ ГОЛОСУВАННЯ

День голосування загалом пройшов спокійно та мирно. Явка виборців становила 57,5%. Процедури відкриття отримали позитивну оцінку на 96% виборчих дільниць, хоча були помічені поодинокі проблеми із запечатанням виборчих скриньок. Кілька команд міжнародних спостерігачів [107] не пустили на виборчі дільниці під час відкриття всупереч закону [108].

A. ГОЛОСУВАННЯ

Процес голосування був оцінений позитивно на 96% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. Не було помічено жодних істотних відхилень у ході власне голосування, хоча оцінка була дещо менш позитивною у Чернівецькій та Житомирській областях. Голосування в цілому було впорядковане та добре організоване. На виборчих дільницях, де здійснювалося спостереження, 73% голів ДВК та 72% членів ДВК були жінки. Міжнародні спостерігачі повідомляли про напругу або заворушення на 2% дільниць, де здійснювалося спостереження, а також про окремі випадки залякування виборців.

Міжнародні спостерігачі повідомляли лише про поодинокі випадки таких серйозних порушень, як голосування за іншого виборця, неодноразове голосування, або низку підписів, що здаються ідентичними, у списках виборців. Водночас були отримані повідомлення про групове голосування на 5% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження [109], та неналежне запечатання виборчих скриньок на час спостереження на 2% дільниць [110]. Не всі виборці голосували таємно (6%) [111]. Виборці не могли проголосувати внаслідок відсутності їхніх імен у списках виборців на 5% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження [112]. У день голосування міжнародні спостерігачі отримали повідомлення про підкуп виборців у кількох регіонах країни, а також спостерігали це особисто у двох різних виборчих округах у Дніпропетровській та Луганській областях.

Спостерігачі від партій або кандидатів були присутні на 96% відвіданих виборчих дільниць, і ще на 44% були присутні позапартійні спостерігачі, що підвищувало прозорість процесу. Втім, на 4% відвіданих виборчих дільниць не всі спостерігачі могли чітко побачити процес, а на 6% відвіданих виборчих дільниць міжнародні

спостерігачі повідомили, що їм перешкоджали здійснювати спостереження [113]. Міжнародні спостерігачі також помітили або отримали повідомлення про залякування позапартійних спостерігачів, а також були випадки, коли акредитація цих спостерігачів була скасована без видимих причин. На 5% відвіданих дільниць були помічені особи, що не мали відповідних повноважень, інколи – разом зі спостерігачами та уповноваженими представниками партій та кандидатів, які втручалися або керували роботою ДВК [114].

Звичайні виборчі дільниці були обладнані веб-камерами для запису процесу голосування та підрахунку голосів. Під час годин голосування зображення з веб-камер записувалося та передавалося в Інтернет, а підрахунок голосів лише записувався [115]. На 12% дільниць, де велося спостереження, веб-камери були розташовані у спосіб, що міг поставити під сумнів таємність голосування [116]. Багато співрозмовників МСВ ОБСЄ/БДПЛ висловили сумніви щодо корисності веб-камер. Вони ставили запитання про пропорційність витрачених коштів очікуваним перевагам, а також питали, чи можна було використати ці ресурси кращим чином, наприклад, для навчання працівників органів управління виборчим процесом [117].

В. ПІДРАХУНОК

Процес підрахунку голосів був оцінений позитивно на 89% з 292 виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. Негативну оцінку отримали 32 виборчі дільниці (11%), включаючи 11 у м. Київ. Процес підрахунку був загалом прозорий, і майже завжди під час підрахунку були присутні спостерігачі [118]. ДВК в цілому дотримувалися визначеної процедури, хоча виникали деякі процедурні проблеми. На 5% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження, список виборців не був закритий та підписаний, а на 8% кількість виборців, які розписалися у списку, не була оголошена перед відкриттям виборчих скриньок, що підривало процедурні гарантії уникнення можливих маніпулювань зі списком виборців під час підрахунку. Крім цього, ДВК не рахували та не погашали невикористані бюлетені на 3% виборчих дільниць, де спостерігався процес підрахунку голосів; кількість невикористаних бюлетенів не була оголошена на 4% виборчих дільниць, а списки виборців, невикористані бюлетені та корінці бюлетенів не були запаковані відповідно до визначеної процедури на 3% виборчих дільниць, де велося спостереження підрахунку голосів, що залишало можливості для маніпулювання з невикористаними бюлетенями. Незначну кількість дрібних процедурних помилок було зафіксовано у ході самого процесу підрахунку.

Негативна оцінка підрахунку голосів була викликана головним чином неспроможністю ДВК виконати вимоги щодо заповнення протоколів з результатами підрахунку

ку [119], втручанням сторонніх осіб у роботу ДВК [120], а також створенням перешкод для змістовного спостереження за процесом підрахунку голосів [121].

Брак прозорості процедур підрахунку на деяких виборчих дільницях також призвів до негативної оцінки. Зокрема, на 4% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження, не можна було чітко бачити хід підрахунку, що обмежувало права спостерігачів та інших осіб. На 3% – міжнародні спостерігачі не побачили повноцінної співпраці з боку ДВК. На 9% веб-камери не записували процес підрахунку.

Можна розглянути можливості зменшення кількості членів ДВК до кількості, необхідної для ефективного здійснення процесу голосування та підрахунку голосів.

XIV. РОЗВИТОК ПОДІЙ ПІСЛЯ ДНЯ ГОЛОСУВАННЯ

А. ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУМКІВ ГОЛОСУВАННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначення підсумків голосування тривало два тижні. Кілька ОВК обробляли протоколи з результатами, отриманими від ДВК протягом десяти днів, а більше третини ОВК мали виправляти помилки, які виявила ЦВК.

Процес визначення підсумків голосування був оцінений негативно у 77 зі 161 ОВК, де МСВ ОБСЄ/БДПЛ вела відповідне спостереження. Основні проблеми, про які повідомлялося одразу ж після дня голосування, стосувалися браку місця у приміщеннях ОВК, переповненості та напруги. Спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомляли про подробиці виборчих матеріалів, отриманих від ДВК, на 59 ОВК, неповні протоколи ДВК (170 звітів зі 113 ОВК), а також розбіжності у цифрах, внесених до протоколів ДВК (244 звіти зі 138 ОВК). Прозорість процесу визначення підсумків голосування була обмежена, і міжнародні спостерігачі також повідомляли, що їхні можливості для спостереження обмежувалися, і комісії не бажали повноцінно співпрацювати на 71 ОВК. ЦВК раніше обмежила доступ до кімнати, де оброблялися результати виборів та вносилися до комп'ютерної системи для передання до ЦВК. Як правило, доступ до процесу внесення даних до системи не надавався більшості членів ОВК, а також уповноваженим особам, громадським та міжнародним спостерігачам. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ, представники політичних партій, кандидати та члени ОВК повідомляли про численні помилки у даних, що передавалися до ЦВК, включаючи розбіжності у кількості голосів, вказаних в офіційних копіях протоколів, та розміщених на веб-сайті ЦВК.

МСВ ОБСЄ/БДПЛ перевірила 372 офіційні копії протоколів з результатами голосування за пропорцій-

ним та мажоритарним компонентом, отримані на виборчих дільницях або в ОВК, на їхню відповідність даним, розміщеним на веб-сайті ЦВК, та виявила 45 протоколів з технічними помилками і неточностями [122], деякими незначними змінами результатів виборів [123], а також кілька явних ознак маніпулювання з результатами на користь певних учасників перегонів [124]. Масштаб помилок демонструє неефективність навчання, що проводилося для членів ДВК у частині заповнення протоколів з результатами голосування.

Тривалий процес визначення підсумків голосування у ДВК погіршувався внаслідок довгих перерв, які оголошували деякі ОВК [125], а також дуже великої кількості ДВК, що були змушені складати виправлені протоколи через дрібні помилки або через те, що цифри у протоколі не збігалися [126].

Близько 25 ОВК, де МСВ ОБСЄ/БДПЛ здійснювала спостереження, мали серйозні проблеми з визначенням підсумків голосування в одномандатних округах внаслідок невідповідностей процесу та інших порушень. Невідповідності стосувалися залякування членів ОВК та ДВК, втручання у роботу ОВК – часто з боку кандидатів, довірених осіб, спостерігачів чи інших [127]. Спостерігалися випадки повторного скликання ОВК та внесення змін до результатів, а також відключення електроенергії у деяких приміщеннях ОВК під час встановлення підсумків голосування. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ спостерігали присутність спеціальних підрозділів безпеки всередині або зовні у семи ОВК, причому у деяких випадках вони блокували вхід до приміщення. У Миколаївській області спеціальні загони зайшли до приміщення ОВК 132 та вилучили протоколи ДВК за рішенням суду про передачу цих матеріалів до суду. Робота ОВК 11 (Вінницька область), 189 (Хмельницька область), 197 (Черкаська область) та 223 (м. Київ) була заблокована внаслідок відсутності кворуму, оскільки більшість членів ОВК були відсутні на засіданні, скликаному з метою встановлення підсумків голосування, але ЦВК не вжила жодних заходів для виправлення цієї ситуації шляхом заміни членів ОВК [128].

Нечіткі положення закону про вибори призвели до численних перераховувань, рішення про які приймалися ОВК на підставі скарг учасників виборчих перегонів та за рішеннями суду, часто внаслідок випадків незаконного розпечатування пакетів з виборчими матеріалами після того, як вони були доставлені до ОВК [129]. У трьох випадках ОВК під час перерахунку результатів мажоритарного компоненту виборів у ДВК встановили, що велика кількість бюлетенів, що раніше рахувалися на користь кандидатів-лідерів, мали позначку більш ніж за одного кандидата і тому вважалися недійсними; очевидно, що ці бюлетені були змінені у приміщенні ОВК [130].

Положення закону про вибори щодо скасування ре-

зультатів ДВК у випадку недопущення спостерігачів або кандидатів, мають бути переглянуті, так само як зобов'язання ОВК встановити результати виборів на рівні виборчого округу, незалежно від кількості виборчих дільниць, на яких голосування було визнане недійсним, оскільки це призвело до зловживань з боку партій та кандидатів. Крім цього, 10% обмеження, встановлене для порушень у статті 92.1 закону про вибори, безпідставне та має бути скасоване; скасування результатів голосування повинне бути можливим у будь-якому випадку, коли порушення у ході виборів роблять неможливим визначення результатів у ДВК. Закон про вибори має надавати чіткі вказівки щодо обставин, за яких необхідне перерахування бюлетенів, а також встановлювати процедури, що застосовуються у таких випадках.

Позитивним кроком є те, що ЦВК розмістила результати виборів з розбивкою по виборчих дільницях на своєму веб-сайті; водночас, деякі важливі дані протоколів ДВК, зокрема кількість недійсних бюлетенів або кількість виборців, які отримали бюлетені, не зазначалися, що зменшувало корисність наданої інформації.

Закон про вибори міг би бути змінений з метою встановлення чітких кінцевих термінів доставки результатів голосування від ДВК до ОВК та від ОВК до ЦВК. Для посилення прозорості виборчого процесу закон міг би містити положення щодо публікації детальних попередніх результатів виборів ЦВК на своєму веб-сайті з розбивкою по виборчих дільницях до визначення остаточних результатів виборів. Результати, що розміщуються, повинні містити всі дані протоколів ДВК.

МСВ ОБСЄ/БДПЛ помітила два випадки, коли внесення змін до попередніх результатів, оприлюднених на веб-сайті ЦВК після того, як було оброблено 100% протоколів виборчих дільниць, призвело до виграшу кандидата, який спочатку був другим [131]. Це відбулося у виборчих округах 14 (Вінницька область) та 132 (Миколаївська область) [132]. За словами ЦВК, це стало наслідком того, що ОВК змінили результати після того, як їх уже було внесено до системи.

У виборчому окрузі 94 (Київська область) ОВК скасувала результати голосування на 27 виборчих дільницях, на яких було віддано загалом 31 205 голосів у загальнодержавному та одномандатному виборчому округах. Підставою для скасування результатів голосування на кожній з цих виборчих дільниць було обмеження прав спостерігачів кандидата від Партії регіонів під час підрахунку голосів [133]. У результаті цього кандидат від Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» втратив близько 6 500 голосів, першу позицію у виборчому окрузі на користь кандидата від Партії регіонів.

5 листопада лідери опозиційних партій Об'єднана опозиція – «Батьківщина», «Свобода» та «УДАР» направили спільне звернення до ЦВК, стверджуючи про

серйозні порушення під час встановлення підсумків голосування у 13 виборчих округах. У той самий день ЦВК одноголосно прийняла рішення, що фактично скасувало результати мажоритарних виборів у п'яти з цих округів (94, 132, 194, 197 та 223). У постанові зазначалося, що «було неможливо встановити справжні результати» у цих округах, оскільки вибори не проводилися відповідно до Конституції та закону про вибори. Оскільки закон не містить конкретних положень щодо скасування результатів ЦВК в одномандатних округах, рішення базувалося на принципах верховенства права та інших конституційних положеннях, що гарантують виборчі права, а також на загальних повноваженнях ЦВК [134]. Після прийняття цієї постанови ЦВК звернулася до парламенту з проханням забезпечити законодавчу базу для проведення повторних виборів у цих п'яти округах.

6 листопада парламент прийняв рішення рекомендувати ЦВК провести повторні вибори у цих округах, хоча підстави для проведення повторних виборів, що наводяться у статті 104 закону про вибори, не застосовуються у цій ситуації. Парламент також створив тимчасову слідчу комісію для розслідування обставин процесу встановлення підсумків голосування у деяких округах. Окремі учасники виборчого процесу висловили думку, що рішення ЦВК та наступна рекомендація парламенту суперечать закону та є перевищенням їхніх повноважень. Станом на момент публікації цього звіту дата проведення повторних виборів не була визначена.

Незважаючи на численні вимоги кандидатів і партій, заяви осіб, відповідальних за організацію та проведення виборів, та апеляції, подані до ЦВК і судів із твердженнями про серйозні порушення в ході встановлення підсумків голосування у деяких інших ОВК, ЦВК не дотрималася послідовного підходу та не скасувала результатів у інших виборчих округах [135].

ЦВК оголосила остаточні результати за пропорційним компонентом виборів 10 листопада та затвердила результати виборів 220 мажоритарних учасників до 11 листопада. Обидва заступники голови ЦВК та ще три члени ЦВК висловили окремі думки щодо протоколів з результатами пропорційного компоненту виборів, зокрема посилаючись на погрози та тиск на виборців, підкуп виборців, домінування правлячої партії в органах управління виборчим процесом, неспроможність провести справедливі вибори, відсутність вільного вибору, невідповідність офіційних результатів справжньому волевиявленню виборців, а також безпідставне скасування великої кількості голосів. Остаточні результати були опубліковані в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» 13 листопада. Складається враження, що спосіб, у який були прийняті деякі результати, суперечить положенням п. 7.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року, відповідно до якого країни-учасниці «забезпечують проведення таємного голосування або застосування рівноцінної процедури вільного голосування, а

також чесний підрахунок голосів та опублікування офіційних результатів».

Процедури встановлення підсумків голосування можуть бути спрощені. ОВК (особливо з великою кількістю ДВК) повинні мати прийнятні приміщення для обробки протоколів. Варто розглянути можливості для створення кількох команд, кожна з яких складатиметься з членів ОВК, які представляють різні політичні сили, для обробки протоколів ДВК. Кількість комп'ютерів та операторів, що вносять результати голосування на ОВК, має бути збільшена. ОВК та ЦВК можна надати повноваження вносити поправки до протоколів з результатами, які вони отримують, з метою виправлення явних помилок та неточностей, крім суттєвих помилок, виявлених у частині протоколу, що визначає результати голосування.

В. ПІСЛЯВИБОРНІ СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ

Після дня голосування партії та кандидати подали велику кількість скарг та позовів, у яких йшлося про порушення в день голосування або оскарження результатів на рівні виборчої дільниці або округу [136]. Більшість судових позовів, які проаналізувала МСВ ОБСЄ/БДПЛ, вимагали від суду визнати незаконність дій певних ДВК, що начебто не дозволяли кандидатам або їхнім уповноваженим особам, уповноваженим представникам партій та спостерігачам входити до виборчих дільниць під час голосування та особливо після початку підрахунку голосів [137]. Інші скарги вимагали від судів скасувати рішення ОВК про встановлення результатів голосування з підстав фальсифікації протоколів з результатами ДВК, або можливих порушень, вчинених ОВК під час встановлення підсумків голосування, наприклад, неспроможності ОВК перерахувати бюлетені у випадках, коли пакети з виборчими матеріалами, отриманими від ДВК, були пошкоджені. ОВК також отримали багато скарг, переважно з оскарженнями великої кількості заяв з проханням організувати голосування на дому або твердженнями про те, що багато заяв були написані однією особою, великої кількості виборців на деяких спеціальних виборчих дільницях, або порушень цілісності скриньок з бюлетенями.

Суди доклали зусиль, щоб розглядати справи вчасно, проводячи слухання цілодобово. Втім, 48-годинне часове обмеження щодо прийняття рішення не завжди було дотримане, оскільки деякі слухання неодноразово відкладалися. У першій інстанції суди задовольнили більшість скарг щодо відмови у наданні доступу до виборчих дільниць під час голосування, а також переважно після початку підрахунку голосів, що подавалися кандидатами, головним чином, від Партії регіонів [138]. Позитивним є те, що деякі з цих рішень були скасовані апеляційними судами, які постановили, що права ви-

борчих суб'єктів бути присутніми на виборчій дільниці мають реалізовуватися відповідно до статті 85.12 закону про вибори, згідно з якою двері виборчих дільниць мають бути зачинені для підрахунку голосів. Такі самі скарги, подані спостерігачами або уповноваженими особами, підтримувалися лише тоді, коли скарги стверджували, що їм не надавався доступ до виборчої дільниці до початку підрахунку голосів, що свідчить про різний підхід до скаргників, які були довіреними особами або спостерігачами, а не кандидатами. Положення закону про скасування результатів ДВК, якщо не було надано доступ уповноваженим особам, у поєднанні з положеннями про те, що ОВК має визначити підсумки голосування на рівні округу, незалежно від кількості ДВК, де було скасовано результати, зазнали зловживання з боку деяких партій та кандидатів як інструмент для скасування результатів ДВК або зриву процесу встановлення підсумків голосування в ОВК. Оскільки скасування результатів ДВК здійснюється на розсуд ОВК та не є її обов'язком, деякі ОВК починали процес скасування за рішеннями судів, тоді як інші цього не робили. МСВ ОБСЄ/БДПЛ знову помітила конфліктуючі тлумачення закону [139]. Зокрема, деякі суди постановили, що відмова у наданні доступу на виборчу дільницю не впливала на результати голосування, тоді як інші постановили, що це вплинуло на «об'єктивність виборчого процесу».

Між днем голосування та 13 листопада 2012 року ЦВК прийняла 19 постанов щодо 79 отриманих скарг, а решту повернула скаргникам для виправлення помилок та неточностей [140]. Генеральна прокуратура порушила кримінальну справу на підставі фальсифікації результатів голосування у виборчому окрузі 223.

Було подано п'ять позовів проти рішення ЦВК № 1931 щодо неможливості встановити результати у п'яти одномандатних округах. Усі вони були відхилені Київським апеляційним адміністративним судом з тих підстав, що постанова ЦВК не порушила прав та інтересів скаргників, оскільки вона не містила жодного рішення з наказом провести повторні вибори. Рішення щодо одного зі спірних округів – виборчого округу 132 – було оскаржене у Вищому адміністративному суді, який підтримав рішення суду першої інстанції.

XV. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Наступні рекомендації пропонуються для розгляду органів влади, політичних партій та громадянського суспільства України з метою подальшої підтримки їхніх зусиль у напрямі проведення виборів відповідно до зобов'язань ОБСЄ та інших стандартів демократичних виборів. Ці рекомендації мають розглядатися у зв'язку з іншими рекомендаціями, раніше наданими ОБСЄ/БДПЛ, та з рекомендаціями, що містяться у спільному висновку щодо законопроекту закону про вибори

ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанської комісії. ОБСЄ/БДПЛ готова допомагати органам влади та громадянському суспільству України у подальшому вдосконаленні виборчого процесу.

A. ПРІОРИТЕТНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Слід розглянути можливості для гармонізації закону про вибори з іншими законами, що мають відношення до парламентських виборів (головним чином, законом про Центральну виборчу комісію, Кримінальним кодексом та Адміністративним процесуальним кодексом), шляхом зведення всіх законів у єдиний кодекс. Це має сприяти його застосуванню та мінімізувати використання тимчасових постанов на майбутніх виборах. Будь-які поправки повинні прийматися за результатами всеохоплюючого та прозорого процесу і залишати достатньо часу до наступних виборів, щоб усі зацікавлені сторони виборчого процесу мали час для ознайомлення з правилами виборчого процесу.

2. У своїй роботі всі виборчі комісії мають керуватися принципами прозорості, неупередженості та незалежності. Усі засідання виборчих комісій повинні бути публічними, і жодне засідання не може проводитися за зачиненими дверима. Щоб підвищити рівень неупередженості та незалежності органів управління виборчим процесом, парламентські партії та партії, що висунули певну кількість кандидатів на виборах у відповідному виборчому окрузі, мають бути представлені у виборчих комісіях. Можна розглянути заходи, спрямовані на попередження зловживань з боку так званих технічних партій.

3. Якщо мажоритарний компонент виборчої системи буде збережений, слід розглянути можливість передання повноважень з організації мажоритарних перегонів до ОВК, включаючи реєстрацію мажоритарних кандидатів та їх уповноважених осіб, за умови, що ЦВК здійснюватиме потужні регуляторні функції відносно реєстрації кандидатів, та матиме право скасовувати необгрунтовані рішення ОВК. Це вимагатиме перегляду механізму призначення та/або строку повноважень ОВК.

4. Можна посилити інституційні механізми моніторингу можливих зловживань адміністративними ресурсами для проведення кампанії, включаючи використання офіційних заходів для здійснення агітації, та притягнення винних осіб до відповідальності.

5. Процес розв'язання виборчих спорів має бути спрощений. Варто розглянути можливості для подання скарг або до судів, або до органів управління виборчим процесом; спроможність виборчих комісій нижчого рівня вирішувати дрібні суперечки на місцевому рівні могла б прискорити та полегшити проблему тривалих судових процесів. Подвійна юрисдикція судів та виборчих комісій щодо однакового типу скарг має бути скасована.

6. Державна національна телекомпанія має бути перетворена на незалежного громадського мовника. У цьому контексті слід розглянути можливість зменшення великої кількості – 28 – регіональних теле- та радіоканалів, а також приватизації державних газет.

7. Положення закону про вибори, що визначають право виборців на «доступ до різноманітної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення свідомого, інформованого та вільного вибору» та неупередженого і збалансованого висвітлення учасників виборчих перегонів могли б містити точне визначення «збалансованого висвітлення» та визначення процедур і органу, який відповідатиме за моніторинг дотримання цих правил. Внаслідок браку незалежності Національної ради з питань теле- і радіомовлення слід розглянути можливості використання результатів моніторингу ЗМІ, отриманих від НУО, що фінансуються незалежними донорами.

8. Законодавство та система регулювання фінансування партій та кампаній можуть бути переглянуті з метою підвищення прозорості та підзвітності, а також створення більш справедливих умов для здійснення передвиборної агітації.

Можна розглянути можливості для забезпечення повного оприлюднення до та після виборів джерел і розмірів внесків, а також типів витрат на здійснення передвиборної кампанії. Можна було б запровадити більш ефективний моніторинг та контроль за фінансуванням виборчих кампаній за рахунок встановлення пропорційних і переконливих санкцій за порушення положень про фінансування кампаній.

В. ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

9. Вимога, відповідно до якої кандидати повинні проживати у країні протягом п'яти років до парламентських виборів, має бути змінена з метою уникнення несправедливого обмеження прав кандидатів. Крім цього, обмеження права балотуватися на виборах внаслідок судимості, яка не була знята або погашена до початку висування кандидатур, має бути переглянуте для забезпечення дотримання принципу співвідношення тяжкості правопорушення та захисту виборчих прав.

10. Якщо буде збережена існуюча змішана виборча система, закон про вибори має бути змінений, щоб забезпечити прозорість процесу зміни меж виборчих округів, який має здійснюватися заздалегідь до наступних парламентських виборів та базуватися на чітких широко оприлюднених правилах, що враховуватимуть існуючий адміністративний розподіл, а також історичні, географічні та демографічні чинники. Особливо це стосується визначення меж одномандатних округів у районах з високим відсотком меншин для забезпечення прав

національних меншин, а межі виборчих округів не повинні змінюватися з метою ослаблення або виключення представлення меншин.

11. Положення закону про вибори щодо скасування результатів ДВК у випадку недопущення спостерігачів або кандидатів мають бути переглянуті, так само як зобов'язання ОВК встановити результати виборів на рівні виборчого округу, незалежно від кількості виборчих дільниць, на яких голосування було визнане недійсним, оскільки це призвело до зловживань з боку партій та кандидатів. Крім цього, 10% обмеження, встановлене для порушень у статті 92.1 закону про вибори, безпідставне та має бути скасоване; скасування результатів голосування повинне бути можливим у будь-якому випадку, коли порушення у ході виборів роблять неможливим визначення результатів у ДВК. Закон про вибори має надавати чіткі вказівки щодо обставин, за яких необхідне перерахування бюлетенів, а також встановлювати процедури, що застосовуються у таких випадках.

УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

12. Постанови ЦВК, що містять інструкції або роз'яснення закону, мають видаватися завчасно, щоб вони могли бути належним чином виконані. ЦВК має уникати внесення змін до процедур в останню хвилину в інтересах прозорості та підзвітності.

13. Можна розглянути можливості зменшення кількості членів ДВК до кількості, необхідної для ефективного здійснення процесу голосування та підрахунку голосів.

14. Закон про вибори міг би бути змінений з метою встановлення чітких кінцевих термінів доставки результатів голосування від ДВК до ОВК та від ОВК до ЦВК. Для посилення прозорості виборчого процесу закон міг би містити положення щодо публікації детальних попередніх результатів виборів ЦВК на своєму веб-сайті з розбивкою по виборчих дільницях до визначення остаточних результатів виборів. Результати, що розміщуються, повинні містити всі дані протоколів ДВК.

15. Процедури встановлення підсумків голосування можуть бути спрощені. ОВК (особливо з великою кількістю ДВК) повинні мати прийнятні приміщення для обробки протоколів. Варто розглянути можливості для створення кількох команд, кожна з яких складатиметься з членів ОВК, які представляють різні політичні сили, для обробки протоколів ДВК. Кількість комп'ютерів та операторів, що вносять результати голосування на ОВК, має бути збільшена. ОВК та ЦВК можна надати повноваження вносити поправки до протоколів з результатами, які вони отримують, з метою виправлення явних помилок та неточностей, крім суттєвих помилок, виявлених у частині протоколу, що визначає результати голосування.

16. Можна було б запровадити ефективні механізми

повідомлення, щоб потенційні кандидати отримували інформацію від органів управління виборчим процесом про виявлені пропуски та помилки у їхніх поданнях, що дасть змогу їм виправити відповідні помилки.

РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

17. Якщо буде збережена існуюча змішана система, закон про вибори та/або закон про Державний реєстр виборців має бути змінений з метою заборони тимчасових змін місця голосування за межами одномандатного округу, в якому зареєстрований виборець. Оскільки таке обмеження позбавить деяких виборців права голосу, слід розглянути можливості для дозволу голосувати за пропорційним компонентом тим виборцям, які перебувають не за місцем проживання у день голосування.

18. З метою подальшого покращення якості списків виборців новостворена Державна міграційна служба може розглянути можливості для оцифрування своїх записів, що дасть змогу прискорити та полегшити їхню обробку.

ПЕРЕДВИБОРНА КАМПАНІЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЇ

19. Органи влади та політичні партії повинні здійснити кроки, щоб створити умови, за яких на працівників державного сектору або інших громадян не буде чинитися жодного тиску задля примусової присутності на агітаційних заходах, утримання від політичної діяльності або голосування певним чином. Усі випадки здійснення тиску, залякування або застосування насильства повинні розслідуватися, а винні у скоєнні цих порушень мають бути притягнуті до передбаченої законом відповідальності.

20. Варто розглянути можливість запровадження помірних обмежень витрат у рамках здійснення кампаній. Крім цього, бажано розглянути можливості для державного фінансування за умови отримання певного відсотка голосів.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ

21. Доцільно було б розглянути можливості для надання судам та/або ЦВК ширших повноважень для застосування санкцій за серйозні порушення правил здійснення передвиборної кампанії пропорційно до серйозності порушення. Втім, положення, відповідно до якого реєстрація кандидата, який порушив правила ведення кампанії, не може бути скасована, має бути збережене.

22. Закон повинен забезпечувати прозорість та підзвітність системи розгляду скарг. ЦВК могла б надавати для громадського ознайомлення зведену звітність щодо скарг, відповідей та прийнятих рішень.

ЗМІ

23. Правове поле діяльності ЗМІ має бути змінено з метою забезпечення політичного плюралізму у міжвиборчий період, оскільки єдине існуюче положення, що базується на саморегулюванні, недостатньо визначає це питання. Поправки могли б врахувати рекомендації Ради Європи щодо плюралізму та різноманітності змісту ЗМІ.

24. Правила висвітлення у новинах діяльності кандидатів на їхніх офіційних посадах повинні попереджати привілейоване ставлення до них з боку мовників.

25. Варто розглянути можливість запровадження обмеження обсягів платної політичної реклами у ЗМІ, яку можуть придбати партії та кандидати, з урахуванням рекомендацій Ради Європи щодо заходів, що стосуються висвітлення виборчих кампаній у ЗМІ.

УЧАСТЬ ЖІНОК

26. Можна провести гендерний аналіз усього законодавства та проектів нових законів з метою гармонізації відповідних законодавчих актів, включаючи закон про вибори, як передбачено у законі про рівність та у Наказі Міністерства юстиції України № 42/5 2006 року.

27. Можна заохочувати політичні партії підтримувати принципи гендерної рівності та вживати рішучих дій для висунування гендерно збалансованих списків кандидатів, підвищувати помітність кандидатів-жінок у ході передвиборної кампанії та інтегрувати гендерні питання у партійні платформи. Як тимчасовий захід можна розглянути запровадження гендерної вимоги до подання партійних списків.

УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

28. Органи влади можуть розглянути імовірність запровадження спеціальних механізмів, що сприятимуть забезпеченню вищого рівня участі та представлення національних меншин у громадському та політичному житті.

29. Щоб покращити участь меншин у виборчому процесі та його розуміння, можна внести поправки до законодавства про мови з метою поширення на загальнодержавні вибори можливості надання офіційної виборчої інформації мовами меншин у регіонах, де ці мови широко використовуються.

ГРОМАДСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ

30. Закон про вибори може бути змінений для того, щоб надати всім спостерігачам конкретне право отримувати копії протоколів з результатами на всіх рівнях управління виборчим процесом.

ДОДАТОК: РЕЗУЛЬТАТИ ГОЛОСУВАННЯ

Пункт протоколу з результатами ЦВК		Загалом у загальнодержавному багатомандатному окрузі	Закордонні виборчі дільниці
8	Кількість виборців, внесених до списків виборців	36213 010	424 536
9	Кількість виборців, внесених до витягів із списку виборців	1 065 634	
10	Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування	19 878 314	20 570
12	Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені для голосування за місцем перебування	952 840	
13	Загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені для голосування	20 831 193	20 570
14	Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у приміщенні для голосування (бюлетені, що знаходилися у стаціонарних скриньках)	19 729 774	20 570
15	Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні за місцем перебування (бюлетені у пересувних скриньках)	949 417	
16	Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні за пропорційним компонентом	20 797 206	20 570
17	Кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними	409 068	148
18	Кількість голосів, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії (див. таблицю нижче)		

Партія	Кількість голосів	% голосів	Кількість місць у парламенті — проп.	Кількість місць у парламенті — мажорит.	Загалом місць у парламенті
Партія регіонів	6 116	30,00	72	113	185
Об'єднана опозиція – «Батьківщина»	5 209	25,54	62	39	101
«УДАР»	2 847	13,96	34	6	40
Комуністична партія України	2 687	13,18	32		32
«Свобода»	2 129	10,44	25	12	37
«Україна – вперед!»	322 198	1,58			
«Наша Україна»	226 492	1,11			
Радикальна партія Олега Ляшка	221 144	1,08		1	1
Партія пенсіонерів	114 206	0,56			
Соціалістична партія України	93 071	0,45			
Партія зелених	70 261	0,34			
Зелена планета	70 106	0,34			
Партія «Руський блок»	63 532	0,31			
Партія «Зелені»	51 369	0,25			
Україна майбутнього	37 909	0,18			
«Рідна Вітчизна»	32 701	0,16			
Народно-трудовий союз	22 854	0,11			
Нова політика	21 030	0,10			
«Громада»	17 667	0,08			

Партія	Кількість голосів	% голосів	Кількість місць у парламенті — проп.	Кількість місць у парламенті — мажорит.	Загалом місць у парламенті
Українська національна асамблея	16 913	0,08			
Ліберальна партія України	15 549	0,07			
«Єдиний центр»	немає			3	3
«Народна партія»	немає			2	2
«Союз»	немає			1	1
Самовисування	немає			43	43
Сумарно	20 388 019		225	220	445

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Англomовна версія цього звіту є єдиним офіційним документом. Українською мовою надається неофіційний переклад.
2. У спостереженні також брали участь 94 парламентарі та працівники з ПА ОБСЄ, 41 з ПАРЕ, 25 з ЄП та 19 з ПА НАТО.
3. МСВ ОБСЄ/БДПІЛ також оприлюднила два проміжні звіти та проміжний звіт за післявиборний період. Усі звіти МСВ ОБСЄ/БДПІЛ щодо виборів в Україні можна знайти на: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.
4. ПА ОБСЄ, ПАРЕ та ЄП у своїх заявах висловили занепокоєння щодо «численних недоліків», що могли «негативно вплинути на ... можливість підзахисних отримати справедливий судовий розгляд», та наполягали на їхньому звільненні. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) ще не виніс рішення щодо справедливого судового розгляду справ Юлії Тимошенко та Юрія Луценка. У справі Юрія Луценка щодо оскарження його арешту та досудового утримання під вартою ЄСПЛ прийняв рішення на його користь. ЄСПЛ визнав, що «арешт Луценка був упереджений; не зазначалося жодних поважних підстав для його утримання під вартою; також не здійснювалося належний аналіз законності його арешту та утримання під вартою».
5. На прохання Міністерства юстиції України ОБСЄ/БДПІЛ та Венеціанська комісія провели спільний правовий аналіз законопроекту, з яким можна ознайомитися на <http://www.osce.org/odi.hr/84126>.
6. Положення статті 15 Закону про рівність стосовно рівних можливостей чоловіків і жінок у виборчому процесі та гендерного представлення у списках виборців не були включені до закону про вибори.
7. У своїй Постанові № 1862 (2012) щодо функціонування демократичних інституцій в Україні ПАРЕ відмічав «структурні недоліки української судової системи», які «вже досить тривалий час викликають занепокоєння Асамблеї». ПАРЕ також відзначила «упередження на користь обвинувачення, що є надзвичайно розповсюдженим у судовій системі України».
8. Відповідно до статті 17.2 Закону про судоустрій і статус суддів система судів загальної юрисдикції включає у себе місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди (до яких належать адміністративні суди, що розглядають пов'язані з виборами спори) та Верховний Суд України.
9. Відповідно до статті 7 Закону про доступ до судових рішень дані, що дають змогу ідентифікувати сторони у судовому процесі, не відображаються у тексті судових рішень, що публікуються у Реєстрі. Зокрема, до таких даних належать: ім'я та прізвище, місце проживання, а також імена суддів, які прийняли рішення.
10. Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії, пункт I 1.1. с. iii–iv. iii. передбачає, що «ценз осілості щодо громадян встановлюватися не може, за винятком участі в місцевих або регіональних виборах; IV. необхідна тривалість проживання не має перевищувати шести місяців; більш тривалий термін може встановлюватися винятково з метою захисту національних меншин».
11. В одній із цих справ суд вирішив, що відповідна вимога не передбачає постійного або безперервного проживання, також врахувавши особисті обставини. В іншій суд постановив, що невиконання кандидатом вимоги щодо постійного проживання протягом останніх п'яти років було доведено на основі відомостей, наданих Державною прикордонною службою, та скасував відповідне рішення ЦВК.
12. Див. п. 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року, відповідно до якого «країни-учасниці забезпечуватимуть, щоб реалізація всіх прав людини та основних свобод не ставала предметом жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом та відповідають їхнім зобов'язанням згідно з міжнародним законодавством». Див. також ЄСПЛ *Hirst v. United Kingdom*, № 74025/01 (6 жовтня 2005 року) на www.echr.coe.int.
13. Чинні зобов'язання щодо проведення демократичних виборів у країнах-членах ОБСЄ у частині 1, 3.3 передбачають: «Зміна меж виборчих округів має ... базуватися на прозорих пропозиціях та дозволяти інформування та залучення громадськості» (див. <http://www.osce.org/odihr/elections/13957>). Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії у пункті 1.2.2 передбачає, що визначення меж «...повинно: бути неупередженим; не завдавати шкоди національним меншинам; враховувати думку комітету, більшість членів якого є незалежними; бажано, щоб до складу такого комітету входив географ та соціолог; забезпечувалося пропорційне представництво партій та, якщо потрібно, представників національних меншин» (див. <http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD%282002%29023-e.pdf>).
14. Включаючи 116 закордонних та 1 458 спеціальних виборчих дільниць, з яких 1 220 були створені у лікарнях, 209 – у пенітенціарних установах, 28 – на суднах та 1 – на українській полярній станції.
15. Крім цього, кожна партія, що зареєструвала виборчий список кандидатів, мала право акредитувати до п'яти уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі та одну уповноважену особу у кожному мажоритарному окрузі та на кожній виборчій дільниці у день голосування.
16. ЦВК прийняла близько 550 рішень щодо реєстрації, відмови у реєстрації та скасування реєстрації мажоритарних кандидатів, а також близько 500 щодо реєстрації та скасування реєстрації представників політичних партій та кандидатів у виборчих округах. Деяка інформація, включаючи результати виборів та дані про реєстрацію списків кандидатів політичних партій та мажоритарних кандидатів, публікувалася у державних газетах «Урядовий кур'єр» та «Голос України».
17. Закон про вибори та закон про ЦВК вимагають, щоб ЦВК проводила засідання, обговорення та заходи відкрито і публічно.
18. Уповноважена особа від «УДАР» в ЦВК кілька разів висувала заперечення щодо ненадання інформації ЦВК до початку засідань Комісії. Кандидатам, спостерігачам та ЗМІ, як правило, не надавалися матеріали або проекти рішень, крім порядку денного засідання.
19. Один із заступників Голови ЦВК закликав скасувати спірне рішення

- щодо ОВК 94 про скасування результатів голосування на 27 виборчих дільницях.
20. Див. Розділ XIV. Розвиток подій після дня голосування.
 21. ЦВК розробила освітні матеріали для виборців у співпраці з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні.
 22. Представники «УДАР», «Свободи» та основні громадські групи зі спостереження – Комітет виборців України (КВУ) та ОПОРА – висловили занепокоєння щодо способу, в який проводилося жеребкування з метою розподілу посад в ОВК.
 23. Наприклад, 8 політичних партій, що мали 20 або менше кандидатів, мали представників у понад 200 ОВК (не всі з цих партій висували кандидатів в усі ОВК), тоді як 5 політичних партій, що зареєстрували понад 100 кандидатів кожна, не були представлені у жодній ОВК. «УДАР» неофіційно отримала представництво в ОВК через дві «технічні» партії. Партія регіонів мала додаткове фактичне представлення завдяки таким «технічним» партіям.
 24. Більшість ОВК не дотрималися кінцевих термінів, встановлених для проведення жеребкування з метою розподілу посад в ДВК. Кілька ОВК (61, 138, 159 та 225) не виконали правил, визначених ЦВК, та мали проводити повторне жеребкування, а ще кілька ОВК (2 та 19) не змогли створити ДВК у встановлений законом час.
 25. Останні заміни членів ОВК були затверджені ЦВК 27 жовтня, і ще кілька замінів відбулося після дня голосування.
 26. Партії «Союз анархістів України», «Єдина родина», «Братство», «Руська єдність» та «Русь єдина», які разом висунули десять кандидатів на виборах, замінили майже всіх своїх кандидатів в ОВК.
 27. «Вибори» – це автоматизована система, що використовується для обробки даних ОВК та ЦВК, включаючи розподіл керівних посад в ОВК та ДВК, для вирішення фінансових питань, передавання попередніх результатів голосування, а також для розміщення офіційних результатів виборів на веб-сайті ЦВК.
 28. ОВК 11, 90, 99, 122, 123, 128, 187, 201, 203, 204, 216, 219, 222, 223, 224 та 225.
 29. Однак, стаття 77.2 закону про вибори надає міжнародним спостерігачам право здійснювати спостереження під час усього виборчого процесу.
 30. Попередня постанова ЦВК № 88 від 17 травня 2012 року передбачала проведення окремого жеребкування для кожної ДВК, але вона була скасована за тиждень до кінцевого терміну, визначеного для проведення жеребкування.
 31. На такі випадки також посилався активіст Партії регіонів, який проводив інструктаж членів ДВК в Сімферополі. Аудіозапис був доступний тут: <http://f-bit.ru/16617>.
 32. Крім цього, партії, які не змогли зареєструвати висунутого кандидата, а також партії та кандидати, що відкликали свої кандидатури до виборів, мали право зберігати посади у виборчих комісіях.
 33. Понад 30% попередньо призначених членів комісій були замінені у деяких ДВК виборчих округів 27, 36, 41, 60, 78, 79, 115, 116, 117, 118, 122, 129, 156, 172, 176, 186, 200, 213, 215, 218 та 221.
 34. Деякі довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПІЛ повідомили про проблеми із забезпеченням кворуму, для якого потрібні дві третини призначених членів комісії, які склали присягу, для роботи ДВК; це затримало початок роботи деяких ДВК у виборчих округах 14, 106, 108, 110, 115, 116, 122 та 123.
 35. Особисті дані виборців у ДРВ включають ім'я виборця, місце та дату народження, адресу реєстрації, виборчу дільницю та у відповідних випадках зазначення постійної неспроможності виборця пересуватися без допомоги.
 36. Ці електронні копії були надійно захищені від внесення змін та несанкціонованого копіювання. Відповідно до статті 24.5 закону про Державний реєстр виборців партії повинні повернути електронні копії ДРВ протягом двох місяців після отримання.
 37. Такі випадки повідомлялися з виборчих округів 95 (Київська область), 212, 221 та 222 (м. Київ).
 38. Відповідно до цього рішення було скасовано близько 5 000 попередньо наданих дозволів щодо голосування за межами відповідного одномандатного округу. Водночас, не було здійснено жодних кроків, щоб поінформувати виборців, на яких вплинуло це рішення. Це рішення стосувалося тих виборців, які перебували за межами округу, де вони були офіційно зареєстровані, і тому не могли проголосувати.
 39. На цих виборах імена та інші дані на запрошеннях друкували ОАР, що значно зменшило обсяги роботи членів ДВК.
 40. Відповідно до статті 40.3 закону про вибори виборці мають право «доступу до попереднього списку виборців у приміщенні ДВК» та право вимагати внесення поправок, «особливо щодо включення або виключення виборця чи будь-якої іншої особи».
 41. У більшості ДВК, відвіданих довгостроковими спостерігачами МСВ ОБСЄ/БДПІЛ у виборчих округах 94, 95, 97, 98 (Київська область) та у Рівненській, Чернівецькій та Полтавській областях.
 42. Кількість виборців у базі даних ДРВ, зазначена на веб-сайті ЦВК станом на кінець жовтня 2012 року, становила 36 730 042. Служба ДРВ у ЦВК пояснила різницю у цифрах тим, що деякі виборці скасували реєстрацію за місцем останнього проживання, але не зареєструвалися за новою адресою; за оцінками служби ДРВ у ЦВК, кількість таких виборців становить приблизно 500 000.
 43. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПІЛ повідомили про велику кількість заявок про голосування на дому, отриманих у деяких виборчих округах в останні дні до закінчення визначеного терміну. Існували твердження про організоване подання заяв на виїзне голосування активістами Партії регіонів; у виборчих округах 14 (Вінницька область), 48 (Донецька область), 81 (Запорізька область) та 211 (м. Київ) повідомлялося, що такі звернення заповнювала одна особа, або використовувалися заздалегідь надруковані бланки, або стояв підпис одного лікаря. Деякі скарги щодо заяв про голосування на дому були направлені до суду; Господарський районний суд міста Києва задовольнив позов Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» та відхилив 54 заяви про організацію виїзного голосування з підстав фальсифікації заяв.
 44. Відповідно до протоколів ЦВК про результати виборів у загальнодержавному виборчому окрузі.
 45. Статті 42.1 та 42.2 закону про вибори.
 46. Стаття 173.2-4 Адміністративного процесуального кодексу.
 47. Включаючи рішення партії про висунування кандидатів (лише для кандидатів від партій); автобіографію кандидата (автобіографії кандидатів) з детальною особистою інформацією; заяву кожного кандидата про згоду припинити всі види діяльності, несумісні з депутатським мандатом, у разі обрання; декларацію про майновий стан, доходи та фінансові зобов'язання кандидата (кандидатів); документ, що підтверджує внесення виборчої застави.
 48. Див. пункт 1.1.3 Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії.
 49. Юлія Тимошенко та Юрій Луценко були внесені до виборчого списку Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» відповідно під номером 1 та 5.
 50. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) ще не виніс рішення щодо справедливого судового розгляду справ Юлії Тимошенко та Юрія Луценка. У справі Юрія Луценка щодо оскарження його арешту та досудового утримання під вартою ЄСПЛ прийняв рішення на його користь. ЄСПЛ визнав, що «арешт Луценка був упереджений; не зазначалося жодних поважних підстав для його утримання під вартою; також не здійснювався належний аналіз законності його арешту та утримання під вартою. Суд також визнав, що... його право на свободу було обмежене з інших підстав, ніж ті, що дозволені у статті 5». Прес-реліз Секретаря Європейського суду з прав людини, ЄСПЛ 285 (2012), 3 липня 2012 р.
 51. Відповідно до статті 60.3 закону про вибори помилки та неточності, виявлені у документах про висунування, мають бути виправлені та не

- становлять підстав для відмови у реєстрації кандидата.
52. Відповідно до п. 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. «(будь-яке) обмеження прав та свобод у демократичному суспільстві повинне бути пов'язане з однією з цілей чинного законодавства та бути чітко пропорційним меті закону». 33 кандидатам було відмовлено у реєстрації лише тому, що вони не вказали дані про свою громадську діяльність, не додали фото або не зазначили номери телефонів, а також через інші дрібні технічні недоліки. Єдиною підставою відмовлення у реєстрації 85 кандидатів була відсутність їхньої зазначеної згоди припинити діяльність, несумісну з депутатським мандатом, у разі обрання.
 53. Загальна кількість жінок-кандидатів, висунутих партіями у загальнодержавному виборчому окрузі та в одномандатних округах, становила 17,7%.
 54. Україна зобов'язалася досягти мінімум 30-відсоткового рівня представленості жінок у парламенті до 2015 року відповідно до Цілей розвитку тисячоліття (MDG3, Ціль 3А).
 55. Закон про вибори у статті 74.13 дозволяє розповсюджувати виборчі матеріали мінімальної вартості (приблизно 3 євро).
 56. Прапори, агітаційні палатки або інші матеріали Партії регіонів були присутні та/або її кандидати брали помітну участь під час офіційних міських або обласних урочистостей; відкриття громадських споруд; робочих візитів високопосадовчих осіб. Такі випадки спостерігалися або були підтверджені довгостроковими спостереженнями МСВ ОБСЄ/БДППЛ у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській, Запорізькій та Житомирській областях і в Автономній Республіці Крим. Крім цього (не відображено у статистиці), в багатьох регіонах на муніципальних будівлях спостерігалися агітаційні плакати, прапори або банери.
 57. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДППЛ спостерігали випадки, коли місцеві посадовці виступали або працювали від імені кандидатів під час агітаційних заходів у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Полтавській та Вінницькій областях.
 58. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДППЛ спостерігали, як від вчителів, працівників лікарень або інших державних службовців вимагалось бути присутніми на зустрічах з кандидатами у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Полтавській та Вінницькій областях та в Автономній Республіці Крим.
 59. Спостерігалося у Харківській, Київській та Луганській областях і в Автономній Республіці Крим.
 60. У Чернігові та Харкові мітинги Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» спочатку були заборонені місцевими органами влади та окружними судами. Ці рішення були скасовані після апеляції. У Запорізькій області довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДППЛ підтвердили, що п'ять заявок на проведення агітаційних заходів, які запланували Об'єднана опозиція – «Батьківщина» та «УДАР», були формально відхилені місцевою владою, а агітаційні заходи, які запланувала «Україна, вперед!», були скасовані органами влади. Принаймні ще в чотирьох випадках окружні суди відхилили спроби місцевих органів влади заборонити проведення агітаційних заходів.
 61. Див. п. 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року, в якому країни-учасниці заявляють, що для гарантування рівних прав має бути забезпечене наступне: «чітке розмежування між державою та політичними партіями; зокрема, політичні партії не повинні зливатися з державою».
 62. Зокрема, такі випадки спостерігалися в Севастополі, а також у Запорізькій, Донецькій та Київській областях.
 63. ЦВК повідомила МСВ ОБСЄ/БДППЛ, що деякі банки відмовилися відкривати рахунки кандидатів, незважаючи на законодавчу вимогу. Закон також вимагає від кандидатів відкрити рахунок у тому окрузі, в якому вони балотуються, але не зазначає, що треба робити, якщо це неможливо з технічних причин.
 64. Закон не вимагає оприлюднення фінансових звітів мажоритарних кандидатів.
 65. Стандарти визначаються у Рекомендації Rec (2003) 4 Комітету міністрів Ради Європи щодо спільних правил боротьби з корупцією у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній, що можна знайти на: www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/generat/Recf20034_EN.pdf. Див. «Оцінювальний звіт щодо України: прозорість фінансування партій», 21 жовтня 2011 року, що можна знайти на: [www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3\(2011\)1_Ukraine_Two_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3(2011)1_Ukraine_Two_EN.pdf). Законодавство також не враховує рекомендації, висловлені у Керівних принципах ОБСЄ/БДППЛ та Венеціанської комісії щодо регулювання політичних партій, п. 161, 162 та 169.
 66. Крім обмеженої кількості безкоштовного часу/простору у ЗМІ та обмеженої кількості безкоштовних інформаційних плакатів, що надаються за державні кошти.
 67. Заява Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ розміщена на <http://www.osce.org/foi/Ti/938-40>.
 68. ЦВК визначила, що стаття 108 закону про вибори вимагає передання скарг, пов'язаних з діяльністю ЗМІ, до судів. Водночас закон також вимагає, щоб ЦВК впроваджувала положення, що стосуються ЗМІ. Таким чином, існує невідповідність або у законі, або у його тлумаченні та застосуванні з боку ЦВК.
 69. На думку Нацради, закон про телебачення та радіомовлення забороняє втручання органів державної влади у діяльність мовників, що не дозволяє їм вживати заходів із забезпечення збалансованого висвітлення. «Робоча група» у складі Нацради розглядала порушення та скарги стосовно інших положень щодо ведення виборчої кампанії. Відповідно до кінцевого звіту Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, 7 з 37 отриманих скарг були передані до суду після виборів. Звіт був викладений на: <http://www.nrada.gov.ua/ua/zvitnainformacia/zvitprovybory/17461.html>.
 70. Закон про рекламу обмежує обсяги політичної реклами до 20% ефірної години та до 20% друкованої площі.
 71. Відповідно 60 хвилин та 20 хвилин на загальнонаціональних та регіональних теле- і радіостанціях.
 72. У 2010 році частота наземного мовлення TVі була відкликана рішенням суду за позовом телерадіокомпанії «Інтер Медіа Груп». У 2011 році TVі було відмовлено у наданні ліцензії у рамках переходу на цифрове мовлення у 2015 р. З урахуванням наявності лише супутникового та кабельного мовлення, кілька кабельних мовників останнім часом виключили TVі зі своїх пакетів. 12 вересня окружний адміністративний суд міста Києва наказав TVі сплатити 4,1 млн. грн. (приблизно 400 000 євро) у справі щодо ухилення від сплати податків. За інформацією TVі, 2 мільйони гривень були надані Об'єднаною опозицією – «Батьківщиною».
 73. Медіапрофесіонали також висловили своє занепокоєння щодо поправок до статті 52 г закону про авторське право і суміжні права, який очікує на прийняття парламентом, що можуть обмежити доступ до Інтернету. З поправками можна ознайомитися на: http://w1.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=37985.
 74. МСВ ОБСЄ/БДППЛ проводила моніторинг ЗМІ з 16 вересня до початку заборони агітації 27 жовтня. Для моніторингу мовлення були обрані «Перший національний» та комерційні канали 1+1, «5 канал», ICTV, «Інтер», ТРК «Україна» та TVі. Внаслідок обмеженого мовлення TVі у кабельних мережах моніторинг TVі почався 22 вересня.
 75. Загалом з 75 годин, присвячених висвітленню кампанії конкуруючих партій у новинах та інформаційних випусках семи каналів, що стали предметом моніторингу, лише 12 годин транслювалися на провідних каналах 1+1, ТРК «Україна», «Інтер» та ICTV. Розподіл аудиторії між основними телеканалами можна побачити на: http://www.mediabusiness.com.ua/component/option.com_rating/Itemid.55/lang.ru/.
 76. Понад 60% ефірного часу придбали Партія регіонів, «Наша Україна» та Об'єднана опозиція – «Батьківщина».
 77. Закон про вибори не передбачає трансляцію дискусійних програм у державних ЗМІ.
 78. 15 жовтня українські ЗМІ повідомили про заяву Міністерства закордонних справ про те, що було вжито відповідних заходів у відпо-

- від на перший проміжний звіт МСВ ОБСЄ/БДПЛ та «забезпечено об'єктивне висвітлення виборчої кампанії».
79. 29% часу висвітлення Партії регіонів на «5 каналі» було у негативному світлі проти лише 7% такого висвітлення Об'єднаної опозиції – «Батьківщини». На TVі 62% висвітлення Партії регіонів було у негативному тоні на відміну від лише 2% такого висвітлення Об'єднаної опозиції – «Батьківщини».
 80. Приблизно 25% висвітлення на «Інтері» Партії регіонів та Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» було у негативному тоні.
 81. На ICTV відповідно 17% та 31% висвітлення Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» було у негативному тоні; водночас на ТКР «Україна» 19% висвітлення Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» було у негативному тоні на відміну від лише 1% такого висвітлення Партії регіонів.
 82. Однак, 39% висвітлення Партії регіонів було у негативному тоні, тоді як лише 18% висвітлення Об'єднаної опозиції – «Батьківщини» було негативним.
 83. Жінкам було присвячено 24% висвітлення кампанії «Батьківщини» у новинах та інформаційних випусках проти 3% висвітлення Партії регіонів, 22% «УДАР» та 62% «Україна, вперед!», яку очолює Наталя Королевська, яка також була лідером пропорційного виборчого списку цієї партії.
 84. Результати моніторингу див. у Додатку.
 85. Стаття 12 закону про засади державної мовної політики (мовний закон).
 86. Стаття 12.5 мовного закону дозволяє кандидатам здійснювати свою передвиборчу агітацію українською або регіональними мовами на власний розсуд.
 87. До початку виборчої кампанії Партія угорців України подала офіційні протести до органів влади щодо визначення меж одномандатних округів навколо Берегова (Закарпатська область) – українського регіону найбільш компактного проживання угорців. Незважаючи на те, що під час попередніх мажоритарних виборів кандидати з угорської меншини пройшли до парламенту, на цих виборах межі виборчих округів у цьому регіоні були змінені у спосіб, що, на їхню думку, унеможливив отримання мажоритарних мандатів кандидатами-угорцями.
 88. ЦВК зареєструвала 3 797 міжнародних спостерігачів до закінчення визначеного законом терміну 20 жовтня.
 89. ЦВК відхилила заявки 19 НУО, що не надали потрібні республіканські документи, або не включили діяльність, пов'язану з виборами, до статутів.
 90. ОВК зареєстрували 181 308 спостерігачів від партій, 150 840 спостерігачів від кандидатів та 40 017 позапартійних спостерігачів.
 91. Партія регіонів, Об'єднана опозиція – «Батьківщина», Комуністична партія.
 92. ППГ не міг бути опублікований, як планувалося, оскільки сервер «ОПОРИ» був атакований та заблокований на 24 години у день голосування, що унеможливило збір та обробку даних з 2 000 виборчих дільниць. Результати ППГ були згодом оприлюднені 31 жовтня на <http://opora.org/en/new&/3415-rezultaty-statystychnogo-pidrahunkugolosiv-opory>.
 93. Наприклад, «Берегиня світу» (6 798 акредитованих спостерігачів), яку очолює колишній депутат Партії регіонів, «КОНТИНЕНТ» (6 198 акредитованих спостерігачів) та «Молодь! Громада! Влада!» (5 168 акредитованих спостерігачів).
 94. Станом на 8 грудня жодна з цих НУО не опублікувала звіти щодо виборів на своїх веб-сайтах.
 95. Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії передбачає, що «... присутність національних або міжнародних спостерігачів має бути санкціонована. Такі особи повинні мати право бути присутніми за будь-яких обставин. Має бути передбачена достатня кількість копій протоколів дій для розповсюдження, яка б забезпечувала отримання таких копій згаданими особами».
 96. Незважаючи на те, що вони не мали конкретно визначеного права отримувати протоколи з результатами, близько двох третин міжнародних спостерігачів МСВ ОБСЄ/БДПЛ та її парламентських партнерів отримали офіційні копії протоколів ДВК з результатами після завершення підрахунку голосів.
 97. Скарги проти партій можуть подаватися до ЦВК або ОВК залежно від того, чи висувала партія кандидатів в загальнодержавному або в одномандатному виборчому окрузі.
 98. Було кілька випадків, коли скарга спочатку подавалася до Генеральної прокуратури, яка направляла її до ЦВК, і ЦВК своєю постановою знову повертала скаргу до Генеральної прокуратури.
 99. Більшість скарг, що були незадоволені або частково задоволені, водночас були направлені ЦВК до правоохоронних органів для розслідування відповідних заяв.
 100. Пункт 5.10 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. встановлює право на «ефективні засоби оскарження адміністративних рішень з метою гарантування поваги до основних прав та забезпечення правової легітимності».
 101. Наприклад, відхилення скарг, де не зазначено повне ім'я скаржника, або є орфографічні помилки у назві ОВК.
 102. Наприклад, суд наказав ОВК провести повторне жеребкування, але прийняв додаткову постанову, в якій наголошувалося на неможливості виконати судові рішення з огляду на завершення часу, відведеного для формування ДВК. Інший суд, що частково задовольнив таку саму скаргу, посилався на Рекомендацію #R(80)2 Комітету міністрів Ради Європи та постановив, що він не може наказати провести повторне жеребкування, оскільки це є втручанням у повноваження ОВК як органу влади та виходить за межі адміністративного правосуддя.
 103. Зокрема, два апеляційні суди постановили, що розповсюдження купонів на знижки із зображенням кандидата у супермаркеті або шкільної форми серед дітей за участю кандидата є порушенням правил ведення передвиборчої кампанії.
 104. Суд постановив, що поява голови обласної адміністрації разом із кандидатом від Партії регіонів, який також є заступником голови облдержадміністрації, у політичній рекламі на телебаченні не була порушенням виборчого законодавства, оскільки голова облдержадміністрації не переконав виборців підтримувати цього кандидата та не посилався на свою офіційну посаду. Натомість, інший суд постановив, що присутність голови районної адміністрації на агітаційному заході є явним фактом надання переваги одному з учасників виборчих перегонів.
 105. Суд відхилив скаргу Партії регіонів проти кандидата, мотивуючи це тим, що фотографії, що надавалися у якості доказу, та свідчення третіх сторін не доводять, що кандидат замовляв чи поширював агітаційні матеріали, що розповсюджувалися з його палатки. Незважаючи на те, що суди, як правило, не розглядали фотографії або відео у якості доказів, було кілька справ, порушених правлячою партією, коли такі докази приймалися. Як ще один приклад можна навести випадок, коли суд не розглядав у якості доказу окрему думку члена ОВК на підтримку скарги, а після цього відхилив скаргу, мотивуючи це несвоечасним поданням окремої думки до ОВК, хоча заявник стверджував, що ОВК була зачинена протягом двох попередніх днів.
 106. Варто згадати, що суд відхилив дві скарги проти дій ОВК та одну проти міської ради, подані Об'єднаною опозицією – «Батьківщиною», з підстав того, що твердження не були доведені, не посилаючись на покладення обов'язку доказування на відповідача, а у двох інших справах, ініційованих Партією регіонів, суд чітко передав обов'язок доказування суб'єкту владних повноважень (ОВК).
 107. Усі посилання на «міжнародних спостерігачів» у цьому розділі стосуються спостерігачів від МСВ ОБСЄ/БДПЛ, ПА ОБСЄ, ПАРЄ, ЄП та ПА НАТО.
 108. У Київській та Житомирській областях та у м. Севастополь.
 109. Випадки, коли члени сім'ї голосували разом, були помічені в Автономній Республіці Крим та у Вінницькій, Чернігівській, Донецькій, Харківській та Запорізькій областях.

110. У Чернігівській, Донецькій, Кіровоградській, Київській, Полтавській та Закарпатській областях та у м. Київ.
111. Випадки, коли виборці голосували за межами кабінки, або коли можна було побачити їхнє волевиявлення внаслідок неналежного розташування кабінки для голосування, спостерігалися в Автономній Республіці Крим, у Чернігівській, Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Київській та Сумській областях та у м. Київ.
112. У Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Волинській та Житомирській областях та у м. Київ.
113. Вільне пересування спостерігачів було обмежене у приміщеннях для голосування у Донецькій, Луганській, Одеській, Полтавській та Волинській областях.
114. Випадки несанкціонованого втручання у роботу ДВК були зафіксовані у Черкаській, Вінницькій, Луганській та Запорізькій областях та у м. Київ.
115. Відповідно до закону про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності парламентських виборів ЦВК має зберігати записи з виборчих дільниць протягом одного року після офіційного оприлюднення результатів виборів та надавати їх судам і правоохоронним органам протягом цього періоду. Партії та кандидати мають право отримувати ці записи лише протягом 15 днів після офіційного оприлюднення результатів виборів.
116. Камери охоплювали кабінки для голосування на деяких виборчих дільницях у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Хмельницькій, Рівненській та Житомирській областях.
117. Для обладнання виборчих дільниць веб-камерами було витрачено приблизно 100 мільйонів євро.
118. Спостерігачі від партій або кандидатів були присутні на кожній виборчій дільниці, де велося спостереження за ходом підрахунку голосів. Позапартійні спостерігачі були помічені на одній третині дільниць, де здійснювалося спостереження за підрахунком.
119. Спостерігачі помітили, що процедурні кроки не здійснювалися у визначеному порядку на 54 виборчих дільницях, бланки протоколів були підписані членами ДВК заздалегідь на 24 виборчих дільницях, 45 ДВК мали проблеми із заповненням протоколів, 43 переглядали цифри, які вже були внесені. Протоколи не були вивішені для ознайомлення після завершення процесу на 44 виборчих дільницях, де здійснювалося спостереження.
120. Кількість виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження та повідомлялося про випадки втручання (переважно з боку спостерігачів та уповноважених осіб) у роботу органів управління виборчим процесом під час підрахунку голосів, сягала 6%.
121. Випадки обмеження прав спостерігачів були зафіксовані у Київській та Сумській областях та у м. Київ.
122. Такі неточності включали неправильну кількість зареєстрованих виборців (що часто співпадала з кількістю виборців, які отримали виборчі бюлетені), неправильний порядок учасників, а також незаповнені поля.
123. Незначні зміни результатів голосування були помічені у протоколах з результатами, отриманими від ДВК 680953 (Хмельницька область) у загальнодержавному виборчому окрузі; 631545 (Харківська область), 260755 (Івано-Франківська область), 650181 (Херсонська область), 260155 (Сумська область), 180113 (Житомирська область) та 350684 (Кіровоградська область) в одномандатних виборчих округах.
124. Зміна результатів на користь певних кандидатів була помічена у протоколах ДВК 320633, 320634, 320635, 320636 (Київська область) та 710896 (Черкаська область) у загальнодержавному виборчому окрузі; а також у протоколах ДВК 320095, 320697, 320698, 320700, 320701, 320702, 320705, 320711, 320721, 320727, 320728, 320729, 320731 в одномандатному виборчому окрузі 93 (Київська область).
125. Наприклад, ОВК 11 (Вінницька область), 58 (Донецька область), 94, 95 (Київська область), 194, 197 (Черкаська область), 211, 215, 216, 222, 223 (м. Київ) та 225 (м. Севастополь).
126. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПП повідомляли про випадки, коли ОВК вимагали від ДВК повернутися на виборчу дільницю та знову скласти протоколи, якщо назви політичних партій були вказані неповністю, або цифра «0» позначалася як «←».
127. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПП повідомили про такі порушення в ОВК 11 (Вінницька область), 71 (Закарпатська область), 95 (Київська область), 132 (Миколаївська область), 194 (Черкаська область), 211, 214, 215 та 223 (всі чотири у м. Київ). У деяких випадках здавалося, що особи, акредитовані як спостерігачі або журналісти, брали участь в організованому зриві процесу встановлення підсумків голосування.
128. Відповідно до статті 37.1 закону про вибори ЦВК може припиняти повноваження членів ОВК.
129. Стаття 94.5 закону про вибори передбачає можливість перерахування результатів ДВК, тільки якщо виборчі матеріали були розпечатані до передавання до ОВК, або якщо скарги про невідповідності під час підрахунку голосів або передавання виборчих матеріалів надійшли не пізніше ніж на момент передавання матеріалів до ОВК. Стаття 94.10 зобов'язує ОВК провести перерахунок, якщо виявлені будь-які ознаки того, що пакет з виборчими матеріалами був відкритий, навіть після того, як матеріали були належним чином запаковані на момент їхнього отримання ОВК.
130. ОВК 11, 14 (обидві у Вінницькій області) та 223 (м. Київ).
131. МСВ ОБСЄ/БДПП підтвердила, що результати ДВК 050004, 051085 та 051598 були змінені після того, як вони були розміщені на веб-сайті ЦВК, що призвело до зміни переможця.
132. МСВ ОБСЄ/БДПП зробила скріншоти веб-сторінки з попередніми результатами виборчого округу 132 на веб-сайті ЦВК після обробки 100% протоколів з виборчих дільниць. Відповідно до скріншоту з даними на 12:41 30 жовтня лідируючу позицію займав Аркадій Корнацький (Об'єднана опозиція – «Батьківщина»), який отримав 29 678 голосів. Скріншот тієї ж веб-сторінки з результатами на 20:37 30 жовтня зазначає у якості переможця Віталія Травянка від Партії регіонів, який отримав 29 910 голосів. В обох скріншотах кількість виборців, які проголосували за Корнацького та за кандидата від Українського демократичного альянсу за реформи («УДАР») залишилися незмінними, тоді як дані щодо інших п'яти кандидатів у цьому окрузі були змінені.
133. Пізніше суди відхилили скарги на рішення ОВК щодо скасування результатів голосування, мотивуючи це тим, що згідно із законом той факт, що права спостерігача були обмежені, становить достатні підстави для скасування результатів голосування на виборчій дільниці.
134. ЦВК виходила у своєму рішенні із загальних повноважень щодо контролю дотримання та уніфікованого застосування закону, як передбачено у статті 30.2.1 закону про вибори, а також статтях 17.2 та 17.3 закону про Центральну виборчу комісію.
135. Деякі члени ЦВК, а також кандидати та представники партій висловили серйозні сумніви щодо можливості встановити справжні результати виборів у виборчих округах 11, 14, 20, 90 та 184.
136. МСВ ОБСЄ/БДПП проаналізувала 107 судових рішень, прийнятих після дня голосування, та отримала інформацію про близько 200 скарг, поданих до ОВК.
137. Відмова дозволити уповноваженим особам увійти до ДВК може вважатися підставою для скасування ОВК результатів голосування у відповідному окрузі.
138. Такі судові позови були подані у виборчих округах 94 (Київська область), 99 (Кіровоградська область), 132 (Миколаївська область), 211 та 223 (обидві у м. Київ).
139. Один суд постановив, що він не може наказувати ОВК вжити певних дій, зокрема скласти новий протокол про встановлення підсумків голосування, оскільки ОВК є юридичною особою та незалежним органом, і водночас іншим рішенням той самий суд зобов'язав ОВК перерахувати голоси.
140. Шість із цих скарг надійшли у день голосування, і 73 – після нього.

Право громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні: проблеми реалізації

Руслана МАКСАКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

Стаття присвячена найбільш актуальним проблемам реалізації прав громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні, запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Автор дійшла таких висновків: 1) слід якнайшвидше вирішити суто технічне питання: визначити єдиний порядок розрахунків дати проведення голосування на виборах, який би не порушував основні принципи виборів – періодичних і рівних; 2) серед пріоритетних питань розгляду на порядку денному Верховної Ради України має бути питання про прийняття Закону України «Про місцеві референдуми».

Ключові слова: вибори, виборче законодавство, голосування, Конституція України, місцевий референдум, принципи виборів, референдум, строк повноважень, установча влада.

Реалізація прав громадян брати участь у виборах та референдумах є найбільш впливовими формами здійснення безпосередньої демократії в Україні. Бо серед інших – результати волевиявлення населення саме через ці форми мають імперативні наслідки, які полягають в обов'язковому виконанні органами влади України волі громадян. Але часті, безсистемні та невиважені зміни, що їх зазнає Конституція і поточне законодавство України в сфері регулювання виборів і референдумів створюють проблеми в реалізації зазначених прав громадян. Тому за мету представленої статті було визначено виявити найбільш актуальні проблеми реалізації прав громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Дослідження визначеного нами проблемного напрямку не втрачає своєї актуальності протягом усього періоду існування незалежної України. Так, цим проблемам приділяли увагу Ю.Г. Барабаш, О.В. Батанов, А.М. Колодій, Ю.Б. Ключковський, О.В. Скрипнюк, В.І. Співак, М.І. Ставнійчук, В.Л. Федоренко, В.М. Шаповал, О.І. Ющик та ін. Але на кожному етапі розвитку України виникають раніше не досліджувані питання, або такі, що потребують нового вирішення у зв'язку зі змінами в законодавстві чи у зв'язку із загостренням політичної ситуації в країні.

Конституція України закріплює вихідні положення уповноважуючо-виборчої діяльності народу [1, с. 149]: будучи носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (стаття 5 Конституції України), а також закріплює таку форму здійснення влади народом, як вибори (стаття 69 Конституції України). Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є

вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення (стаття 71 Конституції України); забезпечується право громадян брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади (стаття 38 Конституції України). Право голосу на виборах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними (стаття 70 Конституції України). Громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії, які сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян та беруть участь у виборах (стаття 36 Конституції України). Положення, що регулюють виборчий процес в Україні, закріплені в Законах України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 року № 474-XIV [2], «Про вибори народних депутатів України» від 11 листопада 2011 року № 4061-VI [3] та «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 року № 2487-VI [4].

Серед проблем організації та проведення виборів актуальними виявилися питання строків повноважень виборних органів, відповідно і визначення строків проведення чергових виборів та дати голосування [5; 6]. Проблеми строків повноважень і визначення дати проведення голосування на виборах стали вже традиційними в практиці національного державотворення. Зокрема, вони торкнулися свого часу Верховної Ради Автономної Республіки Крим [6].

Питання порушення строків повноважень виборних органів безпосередньо впливає на реалізацію установчої влади в Україні, бо саме через здійснення індивідуаль-

ного акту – голосування – кожен окремих громадянин здійснює одну з форм реалізації установчої влади в Україні – формування органів влади (у цьому випадку – виборних органів).

Слід наголосити на тому, що чітке дотримання встановлених Конституцією та поточним конституційним законодавством строків повноважень виборних органів і, відповідно, правильне визначення строків виборів є однією з гарантій належної реалізації установчої влади в Україні. Конституційний Суд України (далі – КСУ) неодноразово висловлював правову позицію щодо особливого значення принципу періодичного характеру виборів, зокрема в Рішеннях від 28 квітня 2009 року № 8 рп/2009 та від 4 червня 2009 року № 13 рп/2009.

Так, згідно з пунктом 3.1 мотивувальної частини Рішення КСУ від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009, велике значення для функціонування демократичної держави, її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади, зокрема періодичність їх обрання та призначення [7]. У пункті 5 мотивувальної частини Рішення КСУ від 10 червня 2009 року № 14-рп/2009 вказано таке: «У статті 141 Конституції України встановлено п'ятирічний строк, на який обираються депутати сільських, селищних, міських, районних, обласних рад. Цим строком означена і періодичність проведення виборів до органів місцевого самоврядування». У цьому самому рішенні КСУ зазначив, що строки проведення виборів є важливим інститутом гарантії реалізації виборчих прав громадян [8].

Принцип обов'язкових виборів закріплено частиною п'ятою статті 76; частиною першою статті 77; частинами першою, п'ятою статті 103; частинами першою, другою статті 141 Конституції України (зазначені статті встановлюють строки повноважень виборних органів та дати, коли мають відбутися чергові вибори до цих органів, чим і забезпечується їх періодичність і наступність). Згідно з частинами сьомою, двадцять восьмою, тридцятьою статті 85 Конституції України органом, відповідальним за призначення президентських та місцевих виборів в Україні, є Верховна Рада України. Саме інститут призначення виборів, на думку Ю.О. Веденєєва, у комплексі тих виборчих відносин, що він регулює (їх періодичності, строків, зміни нормативних строків, тобто продовження або скорочення часу виконання повноважень виборних органів), є найважливішим інструментом забезпечення або навпаки, обмеження виборчих прав громадян.

Принцип періодичних виборів відомий ще й як принцип ротації, сутність якого полягає в тому, що він пов'язаний з правовим обмеженням повноважень виборних органів за строками їх виконання. Фактично і юридично це означає, що вибори повинні проводитися в обов'язковому порядку та через певний проміжок часу. Принцип періодичних виборів кваліфікується як загальна умова визнання їх правосуб'єктності в деяких міжна-

родних документах (стаття 21 Загальної декларації прав людини, затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року; пункт 5.1 Документа Копенгагенської наради Конференції з людського виміру Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 29 червня 1990 року), а також у національному законодавстві: у Конституції України (про що вже йшлося) та у всіх виборчих законах. Закріплення в законодавстві строків переформування виборних органів, з одного боку, забезпечує стабільність їх функціонування, а з іншого – гарантує змінюваність депутатів і посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за результатами голосування. Принцип періодичних виборів гарантує не просто ротацію виборних органів, а своєчасну їх змінюваність, що є важливою гарантією від узурпації влади, стабільності конституційного ладу в державі та належної реалізації установчої влади в країні.

Виходячи з вищезгаданих теоретичних і нормативних положень, можна дати цілком об'єктивну оцінку стабільності конституційного ладу та належної реалізації установчої влади в Україні. Всім уже відома тривала дискусія щодо визначення строків проведення чергових президентських виборів у 2010 році (а версій і відповідних їх обґрунтувань, як пам'ятаємо, було вдосталь). Нарешті, лише визначилися з цим питанням (маються на увазі чергові президентські вибори 2010 року), на зріло інше – тотожне – строки проведення чергових, але вже місцевих виборів.

Підставою для такого непорозуміння стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, згідно з яким строки повноважень Верховної Ради України та місцевих рад було змінено з чотирьох на п'ять років. Нагадаємо, що більша частина змін, внесених до Конституції Законом № 2222-IV, набула чинності 1 січня 2006 року. Але зміни, що стосувалися строків повноважень органів місцевого самоврядування, а саме: змінена редакція частини першої статті 141 Конституції України щодо п'ятирічного строку повноважень депутатів місцевих рад, набрала чинності аж 25 травня 2006 року, бо відповідно до положень розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року встановлювалося, що норми частини першої статті 141 Конституції України в редакції цього Закону набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою, обраною у 2006 році. Як відомо, народні депутати України п'ятого скликання, обрані на чергових виборах до Верховної Ради України 26 березня 2006 року, прийняли присягу 25 травня 2006 року. Отже, саме в цей день (відповідно до положень частини четвертої статті 79 та частини другої статті 82 Конституції України) набула повноважень новообрана Верховна Рада. Тобто це відбулося вже після проведених 26 березня 2006 року чергових місцевих виборів. Тож на час

проведення чергових місцевих виборів чинною була редакція частини першої статті 141 Конституції України від 28 червня 1996 року, яка передбачала, що строк повноважень депутатів місцевих рад становить 4 роки.

Тому органи місцевого самоврядування, обрані на чергових місцевих виборах 2006 року, було сформовано на 4 роки. Але цим проблема не вирішилася, бо, починаючи з чергових виборів 2010 року, виборні органи місцевого самоврядування мали формуватися за зміненою Законом № 2222-IV редакцією Конституції на різний строк: голови – на 4 роки, а депутати місцевих рад – на 5. Зазначену конституційну колізію щодо різного строку повноважень виборних органів місцевого самоврядування на рівні поточного законодавства намагалися виправити. Та логічно було б починати з норм Основного Закону, а не навпаки, як це було зроблено в нашій ситуації. Так, зокрема, положеннями пункту 7 розділу XIV «Прикінцеві положення» Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року № 1667-IV було встановлено, що сільські, селищні, міські голови обираються строком на п'ять років, починаючи з чергових виборів у 2006 році, за умови набрання чинності Законом про внесення відповідних змін до Конституції України. Як уже було зазначено, зміни щодо строків повноважень виборних органів влади, у тому числі й органів місцевого самоврядування, до Конституції України в грудні 2004 року було внесено, але вони не торкнулися строків повноважень сільських, селищних, міських голів. Їх строк повноважень залишився незмінним – 4 роки. Отже, у зв'язку з тим, що відповідні зміни, як передбачалося в Законі про місцеві вибори, щодо п'ятирічного строку повноважень голів не знайшли закріплення в Конституції України – положення пункту 7 розділу XIV «Прикінцеві положення» Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» щодо зміни повноважень голів не набули чинності. Крім того, вони мали бути визнані неконституційними, бо суперечили положенням Конституції України. Але ні на час проведення чергових місцевих виборів 2006 року, ні на наступних виборах 2010 року зазначена суперечність між нормами Конституції і Закону про місцеві вибори з боку КСУ правової оцінки не отримала.

Орган конституційної юрисдикції лише ще раз підтвердив зміст норм Основного Закону, виклавши свою позицію у відповідному рішенні. Так, 4 червня 2009 року Конституційний Суд України прийняв Рішення № 13-рп/2009 у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України, відповідно до якого положення частин першої, другої статті 141 Конституції України, що встановлюють строки, на які обираються депутати до складу сільської, селищної,

міської, районної, обласної ради чи сільський, селищний, міський голова, слід розуміти так, що при обранні цих осіб на передбачених Конституцією України чергових та позачергових виборах на них поширюються відповідно п'ятирічний і чотирирічний строки повноважень [9].

Виходом з такої ситуації могло бути лише встановлення для всіх виборних органів місцевого самоврядування однакового строку повноважень.

Тривалі дискусії щодо визначення строку повноважень виборних органів місцевого самоврядування, які виникли в результаті внесення до Конституції України змін згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, частково були вирішені досить цікавим способом – рішенням КСУ від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [10]. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року визнаний таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним). Так, 30 вересня 2010 року була повернена Конституція України в редакції 28 червня 1996 року. І чергові місцеві вибори, які відбулися 31 жовтня 2010 року, вже проходили за поверненою редакцією Конституції, яка встановлювала однаковий для всіх представницьких органів місцевого самоврядування строк повноважень – 4 роки. Проблема ситуація щодо строків повноважень була вирішена, але виникла інша – дотримання принципу періодичних і рівних місцевих виборів. Вона була викликана призначенням чергових місцевих виборів на 31 жовтня 2010 року. У чому ж справа?

Нагадаємо, що на час проведення чергових місцевих виборів 2006 року чинною була редакція частини першої статті 141 Конституції України від 28 червня 1996 року, яка передбачала, що строк повноважень представницьких органів місцевого самоврядування становить 4 роки. Виходячи зі встановленого Конституцією 4-річного строку повноважень, виникає цілком логічне запитання: чому голосування на наступних чергових місцевих виборах було призначено на 31 жовтня 2010 року? Якщо уважно поразувати, виходить, що період між попередніми черговими місцевими виборами, які відбулися 26 березня 2006 року, і наступними черговими місцевими виборами, які відбулися 31 жовтня 2010 року, становить 4 роки і 6 місяців, тоді як конституційний строк повноважень представницьких органів місцевого самоврядування – 4 роки. Незрозумілою є техніка підрахунків щодо визначення дати голосування на чергових місцевих виборах.

Якщо використати інший підхід до підрахунків щодо визначення дати голосування на чергових місцевих виборах, який би базувався на реальних строках початку і закінчення повноважень представницьких органів місцевого самоврядування, виходить, що також порушується встановлений Конституцією 4-річний строк повноважень. Так, відповідно до частини першої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» повно-

важення депутатів місцевих рад починаються з моменту офіційного оголошення відповідною територіальною виборчою комісією на сесії ради рішення про підсумки виборів та визнання повноважень депутатів. Після чергових місцевих виборів 26 березня 2006 року сесії депутатів місцевих рад проходили в період з 14 квітня до 11 липня 2006 року, тож саме в цей період депутати набули своїх повноважень. Перші сесії депутатів місцевих рад, обраних на чергових виборах 31 жовтня 2010 року, почали проходити із середини грудня 2010 року. Якщо уважно порівняти строки повноважень депутатів, обраних у 2006 році (від початку роботи перших сесій депутатів, обраних у 2006 році, до початку роботи сесій депутатів, обраних у 2010 році), не виходить встановлений Конституцією чотирирічний строк повноважень – реальний строк перевищує конституційний аж на 5–8 місяців!

Отже, ми отримали ситуацію, в якій порушуються норми Основного Закону України! А конституційно встановлений чотирирічний строк повноважень представницьких органів місцевого самоврядування, обраних на чергових місцевих виборах 2006 року, реально становить майже 5 років. У такій ситуації порушуються одразу три основні принципи виборів: законності, періодичності, рівного виборчого права.

Нові зміни, внесені до Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 року № 2952-VI [11] (далі – Закон про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року), знову лише частково вирішують ситуацію щодо строків повноважень виборних органів влади в Україні.

Справа в тому, що Закон про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року, з одного боку, вирішив питання щодо однакового строку повноважень виборних органів місцевого самоврядування, встановивши, по-перше, в частинах першій і другій статті 141 Конституції України, що строк повноважень депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, обраних на чергових виборах, становить 5 років; по-друге, в частині третій статті 141 Конституції України сказано, що чергові місцеві вибори відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраного на чергових виборах. Нагадаємо, що попередні чергові місцеві вибори відбулися 31 жовтня 2010 року, тому автори Закону, напевно, відштовхуючись від цієї дати, визначили: «Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах» (частина третя статті 141 Конституції України зі змінами від 1 лютого 2011 року).

Але, з іншого боку, Закон про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року заклав проблему належної реалізації принципу періодичних виборів і, як наслідок, принципу рівності на президентських і парламентських виборах (мається на увазі тривалість перебування на посаді Президента України або народних депутатів України, обраних на чергових виборах).

Зокрема, за підходом, закладеним у Законі про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року щодо строків повноважень виборних органів місцевого самоврядування, при визначенні дати голосування на чергових місцевих виборах в основу розрахунків, скоріше за все, покладено дату проведення голосування на попередніх чергових місцевих виборах, які відбулися 31 жовтня 2010 року. От і в Законі про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року визначено, що чергові місцеві вибори відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах (частина третя статті 141 Конституції України).

Незрозумілим залишається підхід законодавця щодо визначення в Законі про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року дати проведення чергових парламентських та президентських виборів.

Нагадаємо, що останні парламентські вибори відбулися 30 вересня 2007 року – це були позачергові вибори до Верховної Ради України. Відповідно до пункту 15 розділу XV «Перехідні положення» Закону про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року встановлено, що чергові вибори до Верховної Ради України проводяться в останню неділю жовтня 2012 року. Отже, період між попередніми і наступними парламентськими виборами становить 5 років і 1 місяць. Напевно, якщо щодо призначення дати чергових місцевих виборів автори Закону використовували підхід, в основу якого для розрахунку наступних чергових виборів була покладена дата проведення попередніх виборів, то у випадку з визначенням дати чергових парламентських виборів цей підхід використано не було, бо тоді за текстом змін до Конституції щодо дати наступних парламентських виборів мала б стояти така фраза: «Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться в останню неділю вересня 2012 року». У такому разі виконувався б конституційний припис, встановлений положеннями частини першої статті 76 Конституції України, в редакції, зміненої цим самим Законом про внесення змін до Конституції України від 1 лютого 2011 року щодо п'ятирічного строку повноважень Верховної Ради України.

Ще одне питання, яке логічно пов'язане з попереднім, залишається без відповіді. А саме: на який строк обирається виборний орган у разі проведення позачергових виборів? Цей строк має дорівнювати конституційно встановленому строку для виборних органів, сформованих на чергових виборах, чи строку, який залишився до закінчення повноважень виборного органу, сформованого на чергових виборах, повноваження якого були достроково припинені?

Проблема визначення строків повноважень представницьких органів та дати проведення голосування на виборах пов'язана з неоднозначною конституційною регламентацією зазначених питань та, як результат, постійними змінами виборчого законодавства в рамках приписів однієї конституційної норми. Причиною ж виникнення цієї «виборчої проблематики», на наш погляд, є закладена в текст Основного Закону концептуально помилкова позиція щодо підходу до призначення дати голосування по виборах в Україні. Слід звернути увагу, що процес розробки та застосування виборчого законодавства є одним із показників належної реалізації установчої влади в державі. Тому, відповідно, і проблеми, пов'язані із законодавчими процедурами щодо розробки та прийняття виборчих законів, також впливають на якість і легітимність установчих процедур. А для того, щоб уникнути виникнення в суспільстві будь-яких сумнівів щодо законності рішень, прийнятих у процесі призначення виборів, та легітимності сформованих представницьких органів влади (як результат здійснення цих рішень), слід якнайшвидше вирішити суто технічне питання: визначити єдиний порядок розрахунків дати проведення голосування на виборах, який би не порушував основні принципи виборів – періодичних і рівних.

Референдум як форма здійснення прямої установчої влади полягає в тому, що народ шляхом голосування приймає рішення з важливих питань державного та місцевого значення. Референдуму, як і виборам, притаманна остаточність та обов'язковість їх результату й неможливість перегляду рішень, прийнятих на ньому, будь-яким органом влади. Ця ознака (обов'язковість рішень, прийнятих через форму безпосередньої демократії) підтверджує належність референдуму до однієї з форм реалізації установчої влади.

Конституційне регулювання референдумів в Україні зведене до приписів, якими визначено:

- право громадян брати участь у всеукраїнському та місцевому референдумах (частина перша статті 38 Конституції);
- суб'єктів ініціювання проведення референдуму – народна ініціатива (частина друга статті 72), Верховна Рада України (пункт 2 частини першої статті 85 Конституції);
- суб'єктів, уповноважених призначати (проголошувати) референдум, – Верховна Рада України (пункт 2 частини першої статті 85 Конституції), Президент України (пункт 6 частини першої статті 106 Конституції);
- вимогу обов'язковості вирішення питання про зміну території України всеукраїнським референдумом (стаття 73 Конституції);
- затвердження на всеукраїнському референдумі законопроекту про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», прийнятого не менш як двома третинами від конституційного

складу Верховної Ради України (частина перша статті 156 Конституції);

- недопустимість проведення референдуму щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії (стаття 74 Конституції).

Організація і порядок проведення референдумів, згідно з пунктом 20 частини першої статті 92 Конституції України, визначаються виключно законами України. Протягом усього періоду існування незалежної України ці питання регулювалися Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року № 1286–XII [12] у частині, що не суперечила Конституції України, а з 28 листопада 2012 року у зв'язку з втратою чинності зазначеного Закону – Законом України «Про Всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI [13]; також питання організації і проведення референдумів врегульовані Законом України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року № 1932–IV [14].

У зв'язку з набуттям чинності Законом України «Про Всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року в Україні виникла ситуація, в якій громадяни стали позбавленими можливості реалізації конституційного права брати участь у місцевому референдумі (закріпленого положеннями частини першої статті 38 Конституції) та права на участь у здійсненні місцевого самоврядування через право вирішувати питання місцевого значення шляхом місцевого референдуму (закріпленого положеннями статей 3, 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), бо новий Закон України «Про місцеві референдуми» Верховна Рада України не прийняла, а той, що передбачав механізм реалізації зазначеного права, визнаний нечинним.

Виходить, що положення пункту 4 Розділу XIII Закону України «Про Всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI суперечать положенням частини другої статті 21, частин другої та третьої статті 22 Конституції України, якими закріплено принципи непорушності прав і свобод людини, недопущення скасування конституційних прав і свобод і звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів.

Напевно, зазначеної проблеми не виникло б у разі, якщо б у пункті 4 Розділу XIII Закону України «Про Всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI передбачалося таке: «Визнати з дня офіційного оприлюднення цього Закону такими, що втратили чинність, положення Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» щодо організації і проведення всеукраїнських референдумів».

Але тепер вирішення цього питання, на наш погляд, можливе шляхом визначення серед пріоритетних питань розгляду на порядку денному Верховної Ради України питання щодо прийняття Закону України «Про місцеві референдуми».

Список використаних джерел

1. Шипілов Л.М. Принцип народовладдя і його здійснення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Л.М. Шипілов. – Х., 2004. – 208 с.
2. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року № 474–XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 14. – Ст. 81.
3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 11 листопада 2011 року № 4061–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73.
4. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10 липня 2010 року № 2487–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 35–36. – Ст. 491.
5. Максакова Р.М. Вибори як форма реалізації установчої влади в Україні: актуальні питання сьогодення / Р.М. Максакова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 1. – С. 52–59.
6. Максакова Р.М. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: проблеми взаємовідносин з Верховною Радою України, визначення місця в системі органів влади та строку повноважень / Р.М. Максакова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право: зб. наук. пр. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2010. – Вип. 1. – С. 17–28.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України від 28 квітня 2009 року № 8–рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=51929>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про визнання такою, що втратила чинність, Постанови Верховної Ради України «Про призначення позачергових виборів депутатів Тернопільської обласної ради» від 10 червня 2009 року № 14–рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=57527>.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України від 4 червня 2009 року № 13–рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=57527>.
10. Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 36–49.
11. Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 року № 2952–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2952-17>.
12. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року № 1286–XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 33. – Ст. 443.
13. Про Всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475–VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 92. – Ст. 3729.
14. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року № 1932–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.

ПРАВО ГРАЖДАН УЧАСТВОВАТЬ В ВЫБОРАХ И РЕФЕРЕНДУМАХ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Руслана МАКСАКОВА

В статье проанализированы наиболее актуальные проблемы реализации прав граждан участвовать в выборах и референдумах в Украине и предложены возможные пути их решения. Автор пришла к таким выводам: 1) следует быстрее решить технический вопрос: определить единый порядок расчетов даты проведения голосования на выборах, который бы не нарушал основные принципы выборов – периодических и равных; 2) среди приоритетных вопросов рассмотрения в повестке дня Верховной Рады Украины должен быть вопрос о принятии Закона Украины «О местных референдумах».

Ключевые слова: выборы, избирательное законодательство, голосование, Конституция Украины, местный референдум, принципы выборов, референдум, срок полномочий, учредительная власть.

THE RIGHT OF CITIZENS TO PARTICIPATE IN ELECTIONS AND REFERENDUMS IN UKRAINE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Ruslana MAKSAKOVA

The paper analyzes the most pressing problems of citizens' rights to participate in elections and referendums in Ukraine and the possible solutions. The authors came to the following conclusions: 1) that quickly resolve technical issues: a single procedure to determine the date of the calculation of voting in elections, which would not violate the basic principles of the election – periodic and equal elections, 2) consideration of the priority issues on the agenda of the Verkhovna Rada of Ukraine shall be the adoption of the Law of Ukraine «On local referendums.»

Keywords: elections, electoral law, voting, the Constitution of Ukraine, the local referendum, the principles of elections, referendum, term constituent power.

Проблеми навчання і підвищення кваліфікації членів виборчих комісій

Володимир КОВТУНЕЦЬ,
Інститут виборчого права

У статті проаналізовано такі аспекти навчання членів виборчих комісій, як досвід навчання членів комісій у 2001–2012 роках, правове регулювання навчання членів комісій, оцінка якості навчання у 2012 році, вплив прогалін у виборчому законодавстві на якість підготовки членів комісій, перспективи використання технологій дистанційного навчання для підготовки членів виборчих комісій.

Ключові слова: виборчі комісії, виборче право, виборчий процес, навчання членів комісій, правова культура виборів.

1. Вступ. Історія питання

Системна робота з навчання членів виборчих комісій в Україні розпочалася напередодні виборів народних депутатів 2002 року. До дня голосування курс навчання пройшли майже 30 тис. членів окружних та дільничних виборчих комісій. Навчання проводились консалтинговою компанією Development Associated Inc. (DA Inc.) за безпосередньої участі членів ЦВК у рамках проекту Агентства США з міжнародного розвитку «Вибори і політичні процеси в Україні». Тоді ж для членів дільничних виборчих комісій було видано посібник, який містив практичні рекомендації щодо здійснення виборчих процедур.

До виборів Президента України у 2004 році знову було розроблено і реалізовано масштабну програму навчання членів територіальних і дільничних виборчих комісій тими ж виконавцями. У результаті було проведено понад 60 одноденних семінарів для членів територіальних виборчих комісій, у яких могли взяти участь усі бажаючі. Вони забезпечувалися посібниками, кількість яких була розрахована для майже стовідсоткового забезпечення членів комісій. Загалом було надруковано 100 тис. посібників і проведено приблизно 900 навчальних семінарів тривалістю 4–5 год. Навчання проводили громадські організації, серед яких були Всеукраїнське товариство «Знання», Комітет виборців України, коаліція громадських організацій «Свобода вибору», громадська організація «Інститут політичних студій».

Система навчання членів комісій була налагоджена настільки чітко, що за вкрай стислий проміжок часу напередодні другого туру виборів Президента України було видано допоміжний посібник, де було враховано особливості правового регулювання повторного голосування, і проведено регіональні семінари в усіх областях України.

Подібна схема навчання членів виборчих комісій була застосована і на виборах народних депутатів у 2006 та 2007 роках у рамках наступного проекту – «Сприяння організації виборів в Україні». Крім того, у 2006 році вперше було видано посібник для членів територіальних виборчих комісій з місцевих виборів і проведено регіо-

нальні навчальні семінари для членів цих комісій.

Паралельно проводилась робота щодо використання інтернет-технологій для навчання та консультування членів комісій. Так, на сайті DA Inc. успішно функціонувала система «Запитання–відповіді з виборчого законодавства». Інститутом виборчого права було розроблено стислий курс дистанційного навчання для членів комісій, а також запропоновано функціонуючу систему «Запитання–відповіді» як для загальнодержавних виборів, так і для чергових місцевих виборів.

Детальніший аналіз практики навчання членів виборчих комісій за вказаний період можна знайти у роботі [1].

У 2009–2010 роках подібну систему навчання членів виборчих комісій було реалізовано за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та Центральної виборчої комісії. А саме – видано посібники для членів ДВК та ОВК, підготовлено дві групи інструкторів, одна з яких провела в регіонах навчальні семінари для членів ОВК, а друга – навчальні семінари для членів ДВК.

На місцевих виборах 2010 року систематичне навчання членів виборчих комісій не проводилось.

На виборах народних депутатів України 2012 року Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) надала ЦВК технічну допомогу у створенні власної системи навчання членів виборчих комісій: було підготовлено вісім інструкторів, які створили посібники для членів ОВК та ДВК і провели навчання членів ОВК. Ця ж організація підготувала навчальний фільм для членів ДВК, який було поширено серед усіх виборчих комісій. Координатором проектів ОБСЄ у співпраці з ЦВК за два тижні до виборів було презентовано сайт дистанційного навчання «Виборком» за адресою: <http://vyborkom.org.ua>. За підтримки міжнародних донорів реалізовано окремі регіональні проекти, зокрема Комітет виборців провів навчання членів ДВК в Одеській області.

Політичні партії та кандидати з 2002 року зрозуміли важливість якісного добору та необхідність навчання членів виборчих комісій, яке силами провідних політичних партій проводиться з 2004 року.

2. Правове регулювання підготовки членів виборчих комісій

Законом України «Про Центральну виборчу комісію» до повноважень Центральної виборчої комісії віднесено здійснення заходів щодо підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів [2].

Окрім цього, на виконання Указу Президента України «Про Концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні» від 08.12.2000 [3] прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо реалізації Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні» від 31 січня 2001 року № 88 [4], яка передбачає такі основні положення:

1) здійснення системи заходів, спрямованих на підвищення рівня знань цих громадян з питань законодавства про вибори, набуття ними організаторських навичок, необхідних для кваліфікованого проведення виборчих кампаній;

2) теоретична і практична підготовка членів виборчих комісій, вивчення зарубіжного досвіду;

3) здійснення навчання на базі вищих навчальних закладів та шляхом самоосвіти;

4) створення банку даних про громадян, які залучаються до роботи у виборчих комісіях, із зазначенням наявності у них юридичної освіти, досвіду проведення виборчих кампаній та референдумів.

Згадана постанова дійсно передбачає низку більш конкретних заходів для реалізації Концепції. Проте, слід вказати на невиконання відповідальними органами та організаціями положень про регулярне навчання громадян, які входять до складу виборчих комісій або беруть участь у їх утворенні.

Крім того, навчання членів комісій передбачено більшістю законів України про вибори: народних депутатів України, Президента України, про місцеві вибори. Зазвичай у різних редакціях законів передбачено повноваження окружних або територіальних виборчих комісій організувати навчання членів дільничних виборчих комісій.

Однак більшість нормативно-правових актів з питань навчання членів виборчих комісій не містять норм щодо матеріально-фінансового забезпечення такого навчання. Внаслідок цього реально здійснюються лише такі види заходів:

- видання законів та нормативно-правових актів з питань організації виборів;
- проведення короткострокових нарад членів окружних та дільничних виборчих комісій;
- залучення міжнародної технічної допомоги для організації та проведення навчання членів виборчих комісій.

Відтак, на наш погляд, слід відзначити такі основ-

ні причини невиконання частини положень Указу Президента:

1) відсутність чіткого законодавчого забезпечення (проект закону про навчання членів виборчих комісій пройшов перше читання, однак далі його розгляд затримується);

2) орієнтація на підвищення правової культури членів виборчих комісій через навчальні заклади не виправдала себе в частині підготовки членів виборчих комісій. Протягом 2002–2010 років навчанням успішно займалися громадські організації, включаючи і Всеукраїнське товариство «Знання», що об'єднує переважно викладачів вищих навчальних закладів. Натомість вищі навчальні заклади меншою мірою виявили зацікавленість і тому мають менший досвід участі у виборах (що вкрай важливо для ефективного навчання) і, відповідно, – у навчанні членів виборчих комісій;

3) відсутність належного фінансування для виконання урядового рішення.

3. Оцінка якості підготовки членів виборчих комісій

Вибори народних депутатів 2012 року були першими загальнодержавними виборами з 2002 року, коли донорські організації – надавачі міжнародної технічної допомоги не здійснювали масштабних проектів загальнодержавного рівня з навчання членів виборчих комісій. Уся технічна допомога Міжнародної фундації виборчих систем і Координатора проектів ОБСЄ в Україні спрямовувалась безпосередньо до ЦВК, яка і забезпечувала навчання членів виборчих комісій. Крім того, були реалізовані окремі регіональні проекти з навчання членів дільничних виборчих комісій (проект КВУ для Одеської області, підтриманий Посольством Великої Британії в Україні).

Виборчий процес 2012 року цікавий ще й тим, що якість підготовки членів виборчих комісій досліджувалась низкою громадських організацій: Комітетом виборців України, мережею «ОПОРА» тощо.

Автор здійснював власне спостереження за роботою виборчих комісій як член науково-редакційної ради журналу «Вибори і демократія».

З позитивного боку слід відзначити добре знання більшістю членів виборчих комісій своїх прав. Члени дільничних виборчих комісій достатньо добре засвоїли порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці, а також успішно виконували свої повноваження щодо забезпечення функціонування відеоспостереження за ходом голосування.

Разом із тим, саме порушення виборчого законодавства членами комісій стало однією з основних причин виникнення «проблемних округів», в т.ч. в тих одномандатних округах, на яких ЦВК не змогла встановити результати виборів.

Автор не може сказати, наскільки зазначені нижче по-

рушення були масовими, однак у конкретних випадках саме ці порушення призводили до суттєвого погіршення якості виборчого процесу.

Підготовка і проведення засідання виборчих комісій. Положення та норми Порядку ведення діловодства виборчих комісій та комісій з референдумів, затвердженого відповідною постановою ЦВК, виборчими комісіями, як правило, не виконувались. Зокрема, до засідання членам комісій не подаються проекти постанов із зазначенням питань порядку денного. Серед членів виборчих комісій поширене переконання, що на засідання не обов'язково запрошувати всіх членів комісії — вистачить кількості, достатньої для кворуму. Ці факти свідчать про нерозуміння основних засад діяльності виборчої комісії як колегіального органу адміністрування виборів.

Однак, більше занепокоєння викликають рішення виборчих комісій, ухвалені практично без проведення засідання — шляхом збору підписів членів комісій. Зокрема, саме так діяли деякі ДВК під час голосування.

Документування роботи виборчих комісій. На жаль, члени комісій практично не мають належних навичок підготовки рішень комісій у формі постанов. Аналіз постанов ОВК, прийнятих за результатами розгляду скарг, розміщених на сайті ЦВК [5], показує, що значна частина окружних виборчих комісій при прийнятті рішень, зокрема за результатами розгляду скарг і заяв, не дотримувалась вимог Закону України «Про вибори народних депутатів України» та відповідної постанови ЦВК, якою затверджений Порядок ведення діловодства виборчих комісій, щодо змісту та оформлення мотивувальної частини. Наприклад, ОВК одномандатного виборчого округу № 26 у своїй постанові про відхилення кандидатур до складу дільничних виборчих комісій, поданих Компартією, не зазначила підстав для прийняття такого рішення.

Ситуація з документуванням роботи дільничних виборчих комісій була значно гіршою. Належно оформлені постанови, крім тривіальних випадків на зразок постанов про надсилання заяви виборця до органу ведення Державного реєстру виборців, зустрічаються доволі рідко. Становище недопустиме у випадку конфліктів, наприклад, між ДВК та офіційним спостерігачем.

Окрім цього, документування роботи виборчих комісій ускладнювалося неоднозначними правовими позиціями адміністративних судів. Так, Вінницький окружний адміністративний суд своєю постановою у справі № 2а/0270/4981/12 від 1 листопада 2012 року фактично визнав законним рішення окружної виборчої комісії одномандатного виборчого округу № 14, прийняте на окремому засіданні ОВК, проведеному тоді, коли мало відбуватися безперервне засідання, і якого у формі постанови суду не було надано. Кіровський районний суд м. Донецька у постанові від 30 жовтня 2012 року за справою № 2а/0525/417/12 визнав законним рішення ДВК, прийняте під час голосування шляхом збору підписів,

без проведення засідання.

Транспортування виборчих документів до ОВК. Приймання виборчих документів.

У здійсненні зазначених процедур найчастіше допускалися такі помилки:

1) приймання окружною виборчою комісією неналежно запакованих виборчих документів, зокрема приймання комісією ящиків чи мішків з пакетами без перевірки комплектності та цілісності пакетів;

2) неналежне зберігання виборчих документів у приміщенні ОВК;

3) перерви у безперервному засіданні ОВК.

Накладання цих порушень провокувало протиправні втручання в роботу ОВК і в окремих випадках — вчинення порушень, які позбавляли ЦВК можливості встановити результати виборів в одномандатному окрузі.

4. Навчання членів виборчих комісій в умовах недостатнього правового регулювання виборів

Низку гострих проблем для навчання членів виборчих комісій створюють прогалини, неточності або неповнота правового регулювання виборчих процедур відповідним законом про вибори.

Вивчення і належне виконання процедур, недостатньо чітко врегульованих законом, вимагає від слухачів досить високої правової підготовки, яка в більшості випадків відсутня. Члени виборчих комісій здатні вивчити основні процедури алгоритмічного характеру. Однак складні з точки зору правозастосування процедури потребують дійсно фахової юридичної підтримки.

І коли такими складними стають процедури, які кожна комісія має виконувати на регулярній основі, комісії стикаються з серйозними труднощами, які спричиняють грубі порушення.

Непрямо про це свідчить статистика КВУ за результатами проведення навчання членів ДВК в Одеській області. Досліджувались питання, які найчастіше ставились учасниками навчань.

Так, близько 30% запитань пов'язані з відвертими прогалинами та помилками, які містяться в Законі України «Про вибори народних депутатів України». До таких питань, зокрема, належать:

– порядок обчислення кількості членів ДВК, які повинні проголосувати за позбавлення права спостерігача чи журналіста бути присутнім на засіданні виборчої комісії; формулювання частини п'ятої статті 34: «...таке рішення приймається не менше ніж двома третинами голосів від складу комісії, присутніх на засіданні комісії» було незрозумілим більшості ДВК;

– можливість позбавлення спостерігача права бути присутнім у приміщенні для голосування під час голосування;

– порядок визначення членів ДВК, які повинні транспортувати бюлетені до ОВК;

– порядок пакування виборчої документації, зокрема поняття «комплектність виборчих документів» (частина п'ята статті 94 Закону).

Близько 25% питань спричинені постановами Центральної виборчої комісії. Наприклад, постанова ЦВК від 22 жовтня 2012 року № 1817 «Про Роз'яснення про застосування окремих положень Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо видачі членами дільничних виборчих комісій виборчих бюлетенів з виборів народних депутатів України на підставі паспорта громадянина України». Цією постановою було передбачено обов'язковість перевірки наявності фото в паспорті при видачі виборцю бюлетенів. Постанову було прийнято за 6 днів до дня голосування. В цей час основна кількість тренінгів була вже проведена.

Майже 45% питань були пов'язані з позаштатними ситуаціями, які виникали в ДВК. Наприклад, при вирішенні нагальних питань виявилось, що в багатьох членів комісій відсутній досвід роботи в комісіях і загальні знання виборчого законодавства, а особливо положень, що стосуються статусу та повноважень дільничної виборчої комісії.

Крім зазначеного вище, варто вказати і на інші прогалини правового регулювання виборів народних депутатів України, які спричиняли проблеми у навчанні членів виборчих комісій.

Це, по-перше, порядок проведення голосування дільничною виборчою комісією. Зі змісту статей 84 та 85 Закону України «Про вибори народних депутатів України» випливає, що голосування є відмінною від засідання формою роботи комісії: немає вимоги наявності кворуму, частина членів ДВК відлучається для проведення голосування за місцем перебування, не приймаються рішення, не ведеться протокол. Однак адміністративні суди прочитали ці норми інакше. Наприклад, Кіровський районний суд м. Донецька в постанові від 1 листопада у справі № 2а/0525/422/2012 вказав, що в цей час дільнична виборча комісія проводить своє засідання. Тому є необхідність уточнити відповідні норми, а також передбачити спосіб вирішення конфліктів між членами ДВК та офіційними спостерігачами, якщо такі в цей час виникають.

По-друге, невизначеність щодо порядку упакування окремих думок членів ДВК до протоколу про підрахунок голосів, а також заяв і скарг, що надійшли до ДВК під час голосування, та прийнятих за результатами їхнього розгляду рішень.

По-третє, недостатньо чітко визначена послідовність дій окружної виборчої комісії при прийомі виборчих документів від конкретної дільничної виборчої комісії. Так само слід уточнити визначення засідання окружної виборчої комісії як безперервного, враховуючи, що тривалість засідання може становити декілька діб.

5. Перспективи дистанційного навчання членів виборчих комісій

Кількість членів виборчих комісій на загальнодержавних виборах перевищує півмільйона осіб. Лише членів окружних виборчих комісій понад 4 тисячі. Практика показує, що для ефективного навчання потрібно:

- 1) навчати групу із не більш як 30 осіб;
- 2) курс навчання для членів ОВК має тривати не менше двох днів;
- 3) курс навчання для членів ОВК має тривати не менше 7–8 годин.

Крім того, члени виборчих комісій протягом усього часу виконання повноважень потребують як додатково-го навчання, так і консультативної допомоги.

Очевидно, що в умовах виборчого процесу реалізувати таке навчання неможливо. Тим більше, що буквально протягом кількох днів після утворення виборчих комісій вони повинні виконувати відповідальні і далеко не прості повноваження. Тому слід проводити навчання осіб, які претендують на роботу у виборчих комісіях, до початку їх роботи. Саме така позиція поступово закладається в українське законодавство, і вона ж відповідає Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні.

Беручи до уваги викладені вище вимоги, слід визнати перспективність системи дистанційного навчання осіб, які виявляють бажання працювати у виборчих комісіях.

Першою спробою запровадження дистанційного навчання у спрощеній версії став сайт «ВИБОРКОМ», <http://www.vyborcom.org.ua>, розроблений за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні за два тижні до виборів 28 жовтня 2012 року. Судячи з кількості відвідувань за порівняно короткий час, матеріали сайту користувались попитом в учасників виборів.

Сучасні технології реалізації дистанційного навчання, зокрема використання стандарту SCORM [6], дають змогу повною мірою використати мультимедійні засоби для донесення до слухачів необхідних знань, а також формування вмінь та навичок. Про цьому слід сфокусувати увагу на використанні переваг інформаційних технологій, не заперечуючи позитивних сторін навчання під керівництвом педагога.

Враховуючи сказане вище, система дистанційного навчання стане ефективною за умови дотримання таких принципів.

1. Максимальне використання різноманітних мультимедійних технологій подання матеріалу. Текстова наповнення має використовуватись обмежено для коментарів або для демонстрації нормативно-правових актів.

2. Залучення до навчання досвідчених педагогів та експертів у галузі виборів. Бажано розмістити в системі лекції членів ЦВК, провідних учених та педагогів.

3. Забезпечення повною законодавчою базою, включаючи постанови ЦВК, щодо організації виборчого

процесу, з посиланнями безпосередньо з навчальних модулів на необхідні норми та зручним контекстним пошуком.

4. Розміщення всіх форм виборчих документів та зразків їхнього заповнення в різних випадках.

5. Закладення чітких правових позицій ЦВК з питань застосування виборчого законодавства, які можуть бути спірними, в навчальних матеріалах системи.

6. Оперативне надання кваліфікованих відповідей на запитання користувачів, які узгоджені як правові рекомендації ЦВК.

7. Підтримка системи дистанційного навчання класичним навчанням в аудиторії під керівництвом педагога.

8. Забезпечення об'єктивного оцінювання рівня підготовки осіб, які пройшли навчання.

9. Створення бази даних членів виборчих комісій та відповідного кадрового резерву, що містить відомості про результати навчання та досвід роботи. Така база

повинна бути доступною для партій та кандидатів – суб'єктів виборчого процесу з метою добору членів виборчих комісій.

Висновки

На сьогодні в Україні склалася певна традиція і досвід навчання членів виборчих комісій. Є нагальна потреба реалізувати систематичне навчання членів комісій на державному рівні.

Нормативно-правова база щодо навчання членів виборчих комісій безперечно потребує удосконалення. Зокрема, досі неврегульованим залишається питання фінансового забезпечення такого навчання.

Для якісної підготовки членів виборчих комісій бажано мати чітко врегульовані на законодавчому рівні виборчі процедури.

Лише за таких умов дистанційна форма навчання спроможна забезпечити доступність якісної освіти більшості членів виборчих комісій.

Список використаних джерел

1. Бачинський Я.Я. Навчання членів виборчих комісій: практичний досвід. // Вісник Центральної виборчої комісії. – № 3(5), 2006. – С. 38–43.

2. Закон України «Про Центральну виборчу комісію». Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>

3. Указ Президента України «Про Концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні». Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/metod/kultura/npa/ukaz_1322.htm

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо реалізації Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні». Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/88-2001-п>.

5. Рішення окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp019?PT001F01=900>

6. Див.: <http://scorm.com/>.

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ЧЛЕНОВ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КОМИССИЙ

Владимир КОВТУНЕЦ

В статье проанализировано такие аспекты обучения членов избирательных комиссий как опыт обучения членов комиссий в 2001–2012 годах, правовое регулирование обучения членов комиссий, оценка качества обучения в 2012 году, влияние недостатков избирательного законодательства на качество подготовки членов комиссий, перспективы использования технологий дистанционного обучения для подготовки членов избирательных комиссий.

Ключевые слова: избирательные комиссии, избирательное право, избирательный процесс, обучение членов комиссий, правовая культура выборов.

PROBLEMS OF ELECTION COMMISSIONERS TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Volodimir KOVTUNETS

In the article were analyzed following aspects of election commissioners training as experience of commissioners training in 2001–2012, legal framework for trainings, evaluation of training quality in 2012, influence of election law gaps on quality of trainings, prospective of distance learning techniques for election commissioners training.

Key words: electoral commission, electoral law, electoral process, training commissioners, legal culture elections.

Міжнародні виборчі стандарти: досвід системного дослідження

Михайло БАЙМУРАТОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету

Борис КОФМАН,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету

У статті підбиваються підсумки проведеного системного дослідження міжнародних виборчих стандартів як політико-правового феномену і категорії конституційного права України.

Ключові слова: вибори, міжнародні виборчі стандарти, демократична державність.

Становлення демократичної правової державності є неможливим без оновлення представницьких органів публічної влади, проведення регулярних періодичних виборів з метою оновлення депутатського складу парламенту та органів місцевого самоврядування, а також заміщення відповідних виборчих посад (голова держави та голови органів місцевого самоврядування).

В умовах політичної глобалізації та зростання взаємодії і взаємозалежності держав на міжнародній арені вибори органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадових осіб виходять на наддержавний рівень, трансформуючись в об'єкт міжнародно-правового регулювання, демонструючи перманентний характер тенденції конституціоналізації міжнародного правопорядку та інтернаціоналізації національного конституційного права. Одним із найбільш яскравих феноменів зазначеної тенденції є міжнародні виборчі стандарти (далі – МВС), що мають велику та неминущу політико-правову цінність.

Така цінність МВС стала особливо очевидною в ХХІ сторіччі, коли багато держав у рамках міжнародного публічного права гармонізують принципи, на яких будуються їх правові системи, визнаючи право громадян на рівний доступ до інформації, на участь в управлінні країною, право обирати і бути обраними в якості основних прав людини. Під міжнародними виборчими стандартами розуміють принципи міжнародного права, розроблені в рамках міжнародних організацій, які відносяться до виборчих прав громадян, до організації і проведення виборів, що сприймаються національним законодавством держав – членів міжнародної спільноти з метою уніфікації виборчого законодавства та виборчого процесу і гарантування демокра-

тичного проведення електорального процесу.

Отже, одним із найважливіших напрямів державотворення в Україні залишається процес сприйняття її національним законодавством МВС та їх реалізація в електоральному процесі. Саме тут об'єктивно зростає роль конституційно-правового супроводження зазначених процесів, актуалізуються питання обов'язковості для України МВС, що прийняті нестатутними органами міжнародних міжурядових організацій і неурядових організацій, та питання дотримання Україною МВС.

В Україні актуальні проблеми безпосередньої демократії, народовладдя і, зокрема різні аспекти правового регулювання виборів, дії виборчого законодавства, досліджували В.Д. Бабкін, М.О. Баймуратов, К.В. Балабанов, Ф.Г. Бурчак, І.П. Бутко, Р.К. Давидов, В.М. Кампо, Р.П. Князевич, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, М.І. Корнієнко, Л.Т. Кривенко, М.І. Малишко, П.Ф. Мартиненко, В.В. Медведчук, В.Ф. Мелашенко, О.М. Мироненко, Г.О. Мурашин, Нгуєн Ань Туан, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, А.О. Селіванов, В.Ф. Сиренко, М.І. Ставнійчук, А.П. Таранов, В.Я. Тацій, Є.А. Тихонова, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, В.В. Цветков, М.В. Цвік, П.Ф. Чалий, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, Н.Г. Шукліна, Л.П. Юзьков, А.І. Ющик, В.Д. Яворський та ін.

Зазначені дослідники також розглядали і проблематику МВС, проте це здійснювалося більше в правозастосовному аспекті реалізації норм виборчого права і виборчого законодавства, бо більшість робіт була написана ще у ХХ столітті і не враховувала геополітичних змін останніх років¹.

Тому дослідження правової природи МВС, їх структурної, системної та змістовної характеристик, а також

¹ Баймуратов М.А. Международные избирательные стандарты: правовая природа, содержательная и системная характеристики, актуальные вопросы имплементации в законодательство Украины: монография / М.А. Баймуратов, Б.Я. Кофман; под науч. ред. д. ю. н., проф. Ю.А. Волошина. – Сумы: Университетская книга, 2012. – 254 с.

актуальних питань сприйняття та реалізації Україною МВС залишається одним із найважливіших завдань сучасного конституційного права України, що безпосередньо впливає на становлення та розвиток правової демократичної державності.

Відповідно до поставленої мети треба зосередити увагу на вирішенні таких актуальних завдань:

- визначити правову природу МВС у міжнародному публічному праві та конституційному праві держав – членів міжнародного співтовариства;
- виявити та дослідити теоретичні й нормативні підходи до визначення дефініції та структурної характеристики МВС у міжнародному публічному праві та конституційному праві держав;
- розкрити зміст онтологічних і гносеологічних підходів до поняття МВС у доктрині міжнародного публічного права та конституційного права України й інших держав;
- проаналізувати наочно-об'єктну та суб'єктно-номенологічну характеристики МВС у доктрині міжнародного публічного права та конституційного права України й інших держав;
- з'ясувати системну і змістовну характеристики МВС в міжнародному публічному праві та конституційному праві України й інших держав;
- дослідити проблему становлення єдиної системи МВС в міжнародному публічному праві та конституційному праві України;
- дослідити проблематику змістовної характеристики МВС;
- дати характеристику актуальних питань сприйняття та реалізації Україною МВС;
- дослідити проблемні питання сприйняття національним законодавством України МВС;
- вивчити питання обов'язковості для України МВС, що прийняті нестатутними органами міжнародних міжурядових організацій (ММУО) і міжнародних неурядових організацій (МНУО);
- дослідити актуальні питання дотримання Україною МВС.

Об'єктом дослідження при цьому повинні виступати суспільні відносини, що виникають у сфері розробки, прийняття МВС, їх сприйняття національним законодавством України. А предметом дослідження є міжнародні виборчі стандарти як політико-правовий феномен та категорія конституційного права України.

Важливе значення в процесі дослідження МВС та їх характеристик має методологічна база дослідження. Вона повинна поєднувати в собі загальнонаукові та спеціальні наукові концепції, теорії і методи. Як сукупність методів, що становлять методологічну базу дослідження, треба використовувати такі методи пізнання, як історичний, компаративного аналізу, емпіричного узагальнення, моделювання та абстрагування, діалектичний, системний, комплексний та інші. Тобто такі методи, що дадуть змогу всебічно дослідити роль і значення МВС в сучасному

державотворенні та в сучасних поєсах нормотворення в рамках міжнародної спільноти держав. Так, для пізнання феномену «міжнародні виборчі стандарти» насамперед треба використовувати діалектичний метод, що дає змогу розглянути їх як динамічну категорію сучасного міжнародного публічного права та конституційного права України й інших держав, що постійно поповнюється елементами якісно нового змісту, змінює обсяги та форми свого прояву в історичній ретроспективі під впливом процесів правової глобалізації. Історичний метод може використовуватися, насамперед, під час аналізу виникнення МВС, що були спочатку легалізованими міжнародною спільнотою та регіональними спільнотами держав як норми міжнародного права, що містилися в міжнародних угодах, які приймалися відповідними міжнародними, міждержавними та міжурядовими організаціями, а потім поступово зазнали своєї теоретичної та практичної трансформації. Системний – у процесі аналізу можливостей створення єдиної системи МВС в рамках міжнародного публічного права та конституційного права держав, їх міжнародної та національної кодифікації. Методи моделювання та абстрагування – в процесі дослідження змістовної характеристики МВС. Також можуть широко використовуватися загальногносеологічні прийоми пізнання – індукції, дедукції, аналізу та синтезу, що дасть можливість вирішити завдання дослідження теоретичної та логічної сутності феномену МВС і допоможе спрогнозувати вирішення актуальних проблем їх сприйняття національним конституційним законодавством України.

Зазначена методологічна база дасть змогу обґрунтувати теоретико-правові проблеми становлення, розвитку та легалізації феномену МВС і його трансформації в категорію сучасного конституційного права України, що допоможе виявити закономірності сприйняття зазначених стандартів її національним законодавством.

У процесі проведеного дослідження було сформульовано низку теоретичних положень і висновків, які дали змогу стверджувати, що:

- міжнародні виборчі стандарти є сукупністю визнаних спочатку на міжнародному, а потім і на внутрішньодержавному (національному) рівнях правових норм (матеріальних і процесуальних, технологічних /технічних) і нормативних вимог, що мають різну правову силу (загальнообов'язкові, рекомендаційні), в яких узагальнений накопичений світовим співтовариством держав досвід нормативно-правової регламентації і регулювання суспільних відносин у сфері організації та проведення виборів до органів державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення одноманітного розуміння та застосування принципів і норм виборчого законодавства;

- міжнародні виборчі стандарти є нормативною основою правозастосовної практики держав та їх органів і одночасно одним із правових засобів процесу реалізації норм виборчого законодавства;

– проблема становлення єдиної системи міжнародних стандартів має не тільки важливе теоретико-доктринальне, а й істотне прагматичне значення, бо воно є важливим, особливо в останньому аспекті, для національного законодавця в процесі його:

а) імплементаційної діяльності щодо норм міжнародних договорів, що містять відповідні міжнародні виборчі стандарти і потребують їх введення, «впровадження» в національну правову систему;

б) ординарної нормопроектної діяльності, що дає змогу з більшою впевненістю і більшою мірою ефективності розробляти проекти законодавчих актів про вибори, норми яких відповідають міжнародним зобов'язанням держави;

в) ординарної законодавчої діяльності, в результаті якої приймаються національні нормативні акти про вибори, що відповідають загальнодемократичним принципам вільного волевиявлення громадян;

г) здійснення контрольної діяльності за діяльністю органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з реалізації норм виборчого законодавства на предмет її відповідності міжнародним стандартам електоральної демократії;

– проведений аналіз зовнішнього аспекту проблеми становлення єдиної системи міжнародних стандартів, який полягає в прийнятті системи національних нормативних актів про вибори, що відповідають загальнодемократичним принципам їх підготовки і проведення – є не тільки важливим елементом демократичного іміджу держави в рамках міжнародного співтовариства держав, її цілеспрямованої діяльності із забезпечення вільного волевиявлення громадян з метою регулярного відновлення владних соціальних інститутів, а й проявом загального позитивного дискурсу зі становлення і функціонування демократичної державності;

– перелік принципів виборчого права, які розуміються як його міжнародні стандарти, не є бездоганним – їх систематичне тлумачення свідчить про те, що багато з них, так чи інакше, викладені за «принципом мотрійки» – що має конституююче значення для існування, застосування і реалізації всіх інших принципів, бо при його порушенні настає дисфункція всієї системи зазначених принципів;

– до характерних та системних недоліків у змістовній характеристиці МВС слід віднести такі:

а) парадигма розробки електоральних принципів з метою їх подальшої трансформації в міжнародні виборчі стандарти дуже часто містить у собі два принципово різних і навіть протилежних підходи, і при цьому вони об'єктивно не можуть бути сумісними в одному стандарті;

б) декларативність таких стандартів;

в) «правила, що не містяться в документах, прийнятих міжнародними організаціями» – суттю цієї проблеми є домінування суб'єктивного фактора в процесі інтерпретації положень, що містять електоральні принципи, розроблені певними ММУО, і МВС, які претендують на профільний статус;

– активним процесам становлення і формування системи МВС, насамперед, заважає і протидіє етимологічне наповнення, тобто сам зміст тих положень, що претендують на те, щоб виступати як критеріальні елементи, які характеризують зазначені стандарти – їхня внутрішня і зовнішня суперечливість, різноплановість і різнорівневність, поліоб'єктність і полісуб'єктність, просторікуватість у викладі є істотними факторами, що гальмують не тільки процеси систематизації (інкорпорація, кодифікації) МВС, а й процеси формування й однозначного розуміння й інтерпретації конкретних принципів електоральної демократії, що після відповідної міжнародної легалізації і легітимації трансформуються в міжнародні виборчі стандарти;

– при дослідженні дотримання Україною МВС, особливо стосовно відповідності до них норм національного виборчого законодавства, великого значення набуває: 1) юридичний характер міжнародних норм, імплементованих у її національне законодавство (імперативний, диспозитивний, бланкетний, декларативний); 2) визначення кола належних (компетентних) суб'єктів – осіб і організацій, правомочних давати оцінки відповідності національного законодавства й електоральних процедур міжнародним зобов'язанням держави.

– у контексті сприйняття своїх міжнародно-правових зобов'язань Україна сприйняла основні МВС та європейський підхід до їх розуміння, але в контексті їх практичного виконання реалізує їх *mutatis mutandis*.

У процесі системного дослідження МВС низка положень профільного характеру набули свого подальшого вдосконалення. До таких положень можна віднести наступні:

– положення про міжнародно-правову значимість і актуалізацію необхідності створення системи МВС, які б, виступаючи у вигляді відповідних принципових підходів у профільній сфері, що відображають загальні підходи ООН, інших ММУО регіонального і субрегіонального рівнів до електоральної демократії, як найважливішого критерію становлення і функціонування демократичної державності, могли б чітко й однозначно характеризувати її в рамках і координатах визначених і вивірених підходів і критеріїв;

– положення про те, що розгляд нормативно-концептуальних і доктринальних підходів до кодифікації МВС, що містяться в документах структур, які діють під егідою ММУО регіонального рівня (Венеціанська комісія Ради Європи, Бюро з демократичних інституцій і прав людини Організації (в той час – Народи) з безпеки та співробітництва в Європі, Асоціація організаторів виборів країн Центральної і Східної Європи) дає змогу стверджувати про створення на їхній базі єдиної системи виборчих стандартів з метою складання «переліку норм, зобов'язань, принципів і стандартів сумлінної практики у сфері виборів і виборчого процесу»;

– положення, що конститує й інституціональне значення для становлення системи МВС, має процес

усвідомлення державами – членами НБСЕ їх особливого значення в контексті: а) необхідності забезпечення прогресивного характеру розвитку; б) необоротності прогресивного характеру розвитку і в) наднаціонального значення прогресу в розвитку;

– положення, що онтологічне значення виборчого процесу для формування і функціонування демократичної правової державності не має альтернативи, бо саме він: а) визначає форму і способи забезпечення управління державою; б) створює передумови для періодичного відновлення кадрового складу публічної влади; в) легітимно модифікує пріоритети подальшого розвитку (або, можливо, й стагнації. – **Авт.**) державності та соціуму; г) є легальною складовою загальнодемократичного процесу в рамках функціонуючої державності – тому уявляється обґрунтованим, що складеною і природною частиною виборчого процесу є спостереження за виконанням державами своїх зобов'язань з міжнародних договорів у цій сфері.

Серед положень дослідження, що дістали свого подальшого розвитку, слід назвати такі:

– положення про необхідність врахування певного «негативу» сучасної міжнародно-правової об'єктивної й актуалізації регулювання виборів, який, насамперед, обумовлений тим, що на міжнародному рівні різними суб'єктами створений значний конгломерат рекомендаційних норм, політичних зобов'язань, принципів прецедентного права, коментарів і рекомендацій, що розосереджені серед більшої кількості документів – звідси у своїй діяльності організатори виборів не тільки не мають реальної можливості керуватися якимось єдиним документом, що поєднує принципи проведення демократичних виборів, викладені у вичерпному і легкодоступному форматі, а й стикаються з об'єктивними труднощами реалізації цих принципів, що іноді суперечать один одному;

незважаючи на те, що положення стандартів демократичних виборів, виборчих прав і свобод, розроблених у рамках структур європейських ММУО і громадськими організаціями (проекти Конвенції), не є оптимальними

з різних підстав, варто всіляко вітати подібну діяльність як у напрямі розробки зазначених стандартів, так і в напрямі створення їх системи;

– положення про те, що в умовах глобалізації та правової інтеграції за наявності могутніх тенденцій інтернаціоналізації конституційного права і конституціоналізації міжнародного права національний нормативний масив, що регулює вибори, не може бути визнаний оптимальним, він є не тільки неповним, а й недостатнім.

Практичне значення отриманих результатів дослідження МВС полягає в тому, що здобуті результати можуть бути застосовані:

– у науково-дослідній діяльності – галузях конституційного, міжнародного права, теорії держави і права, політології для опанування питань, пов'язаних з функціонуванням сучасної держави, міжнародної співдружності держав, становлення єдиного світового та європейського правового простору, функціонування інституту виборів на теренах суверенної держави та ролі у цих процесах МВС;

– у нормопроектній, правотворчій роботі – як теоретико-методологічна основа розробки проєктів виборчих законів та Виборчого кодексу України, нормативно-правових актів, спрямованих на сприйняття законодавством України міжнародних правових, у тому числі й МВС;

– у правозастосовній діяльності – для оптимізації форм, методів і засобів діяльності суб'єктів конституційного та міжнародного права, реалізації ними своїх функцій і повноважень;

– у навчальному процесі – при підготовці підручників та посібників, викладання таких навчальних дисциплін, як «Конституційне право України», «Муніципальне право України», «Виборче право України», «Міжнародне публічне право»;

– у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суб'єктів виборчого процесу, державних службовців, правознавців, при підготовці навчально-методичних матеріалів.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ: ОПЫТ СИСТЕМНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Михаил БАЙМУРАТОВ, Борис КОФМАН

В статье подводятся итоги проведенного системного исследования международных избирательных стандартов как политико-правового феномена и категории конституционного права Украины.

Ключевые слова: выборы, международные избирательные стандарты, демократическая государственность.

INTERNATIONAL ELECTORAL STANDARDS: EXPERIENCE SYSTEMATIC STUDY

Michail BAIMURATOV, Boris KOFMAN

In the article worked out the totals of the conducted system research of international electoral standards as the politico-legal phenomenon and category of constitutional right for Ukraine.

Key words: elections, international electoral standards, democratic state system.

Порівняльний аналіз функціонування муніципальних виборчих систем у зарубіжних країнах

Олександр БАТАНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

У статті розкриваються концептуальні проблеми функціонування муніципальних виборчих систем у зарубіжних країнах. Формулюються функції муніципальних виборчих систем. Пропонуються підстави класифікації муніципальних виборчих систем та наслідки їхнього застосування. Розглядається конституційно-правовий досвід розвитку муніципальної виборчої системи України.

Ключові слова: муніципальна виборча система, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, змішана виборча система, функції муніципальних виборчих систем, муніципальне виборче право, муніципальний виборчий процес.

Одним із визначальних інститутів безпосередньої демократії є вибори, котрі згідно з Конституцією України віднесені до основних засад конституційного ладу України. Разом із тим, вітчизняний конституційно-правовий досвід проведення виборів загалом та чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, проблематичність призначення наступних чергових місцевих виборів та позачергових виборів у місті Києві, інших територіальних громадах нагально засвідчує наявність суттєвих електоральних розривів між виборцями та обраними ними представниками до органів місцевого самоврядування. Це виявляється у вкрай низькому виконанні обраними кандидатами своїх передвиборчих програм, у відсутності постійної комунікації між обраною на муніципальному рівні владою та електоратом і суттєвому дистанціюванні обраних представників від своїх виборців – жителів-членів відповідних територіальних громад. Однією з головних причин цього є неефективне застосування муніципальної виборчої системи в Україні.

Ретроспективний аналіз вітчизняної муніципальної виборчої системи наочно засвідчує, що в ході її становлення вона отримала численні втілення на різних видах виборів. Більше того, генезис української виборчої системи являє собою суцільний та перманентний експеримент застосування всіх видів муніципальної виборчої системи [6]. Занадто велика політизація питання вибору виду муніципальної виборчої системи призвела до частой її зміни, що, у свою чергу, негативно позначилося на проведенні та встановленні результатів виборів до представницьких органів муніципальної влади. Тому неабияк гостро постало питання щодо розгляду муніципальної виборчої

системи у контексті світового досвіду та з орієнтацією на проблеми вітчизняного виборчого права.

Проблематика сутності, змісту, функцій, типології муніципальних виборчих систем знайшла своє висвітлення у багатьох публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких, зокрема, можна назвати праці В.І. Васильєва [3], В.В. Віхляєва [4–7], Ю.Б. Ключковського [9], М.І. Корнієнка [10], В.В. Кравченка [12–13], А.П. Мяснікова [17], Н.С. Рибак [20] та ін.

Під виборчою системою, як правило, в науці конституційного права розуміють сукупність організаційно-правових заходів та інших елементів виборчого процесу (правових та інших регуляторів), які охоплюють способи організації виборчої території, визначення результатів голосування та розподілу мандатів між кандидатами, списками кандидатів.

Так, наприклад, М.О. Мурадян виборчу систему розглядає як єдине поняття, як єдиний процес, пов'язаний із здійсненням виборчого права громадян (обирати та бути обраними), організацією та проведенням виборів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підбиттям підсумків виборів та розподіленням мандатів, згідно із встановленим законом порядком [16, с. 5].

На думку Н.С. Рибак, з метою більш точної її теоретико-правової ідентифікації, виборчу систему в науці конституційного права слід розуміти у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні варто вживати термін «конституційно-правові засади виборчої системи» та визначити його як сукупність конституційно-правових норм, які визначають основи формування органів державної влади, органів влади автономії та органів місцевого самоврядування шляхом проведення виборів до цих

органів. У вузькому значенні виборча система, на її думку, це встановлений законодавством спосіб розподілу мандатів між конкретними кандидатами чи політичними партіями залежно від результатів голосування виборців [21, с. 25–26].

Актуальним є й питання типології муніципальних виборчих систем. Зазвичай, муніципальні виборчі системи у демократичних країнах базуються переважно на двох способах, які дали ім'я двом видам виборчих систем: мажоритарної та пропорційної.

Найбільш розповсюдженою на муніципальних виборах у сучасному світі є система більшості, або мажоритарна система. Специфіка мажоритарної системи відносної більшості полягає у тому, що чим більше кандидатів балотуються на одне місце, тим менше голосів необхідно отримати для обрання. В законодавстві країн, де застосовується така система, не передбачається ні обов'язковості участі виборців у голосуванні, ні мінімальна частка їх участі, необхідна для визнання виборів недійсними.

Зокрема, у Великій Британії, якщо у виборчому окрузі висунутий один кандидат, він вважається обраним без голосування, враховуючи, що йому достатньо проголосувати самому за себе. Британці називають цю систему «хто першим прийшов, того й обрано» («the first past – the post»). Якщо кандидати отримали однакову кількість голосів, переможець визначається жеребкуванням, яке проводиться чиновником по виборах. Стосовно деяких місцевих виборів, мажоритарна система відносної більшості з метою забезпечення легітимності представницьких органів доповнюється вимогою подолання 3-відсоткового бар'єра.

Вибори органів місцевого самоврядування у Великій Британії проводяться на основі Закону про народне представництво 1983 року та Закону про місцеве управління 1972 року. Прямі вибори до муніципальних рад іноді поєднуються із багатоступеневими та принципом посадового формування складу цих органів. Так, після обрання населенням ради графств, округів та парафій вони обирають своїх керівників – голову або мера. Незважаючи на двопартійну систему, вони прагнуть діяти політично неупереджено. Партійні конфлікти фактично не відбуваються на діяльності місцевих органів влади, особливо невеликих міст та другорядних графств.

Певна специфіка формування муніципального апарату існує у Лондоні. Згідно із Законом про органи влади Великого Лондона 1999 року мер Лондона обирається населенням за мажоритарною системою відносної більшості, якщо висунуто менше трьох кандидатів. Якщо ж на цю посаду претендують три або більше осіб, використовується «система додаткового голосу», тобто застосовується плюральний вотум у поєднанні з преференціальним голосуванням. У ході виборів депутатів Асамблеї Лондона використовується плюральний вотум, тобто виборець володіє двома голосами: одним – для обрання депутата-одномандатника, другий – для голосування по

єдиному лондонському багатомандатному округу за список політичної партії або незалежного кандидата. При розподілі місць по єдиному лондонському багатомандатному округу використовується формула В. д'Ондта для забезпечення найширшого представництва партій.

Заслугує на увагу й досвід Нової Зеландії. У містах та в округах населення обирає на три роки муніципальну раду та мера. Вибори проводяться за мажоритарною системою відносної більшості. Мер одночасно є керівником місцевої адміністрації та головою ради. Регіональна рада обирається так само, як і муніципальна рада – на три роки. Зі свого складу члени регіональної ради обирають голову, який керує роботою ради.

У США визначення результатів виборів також здійснюється переважно за мажоритарною системою відносної більшості. Пропорційна система зустрічається дуже рідко. Конституції багатьох штатів забороняють політичним партіям та об'єднанням брати участь у місцевих виборах та висувати кандидатів: значною мірою це реакція на «виборчі машини», які існували на початку ХХ століття, коли результат виборів вирішувався кількістю грошей та силовим тиском з боку політичних партій. Так, стаття 2 § 6 Конституції Каліфорнії встановлює, що «(а) усі органи управління правосуддям, школами, графствами та містами є непартійними; (б) жодна політична партія або центральний комітет партії не можуть висувати, підтримувати або пропонувати кандидата у партійний орган».

В Японії муніципальні органи влади обираються відповідно до Конституції (стаття 93) прямими загальними виборами. У кожному муніципалітеті існує представницький орган – муніципальні збори – та глава адміністрації, який обирається населенням. В обох випадках термін повноважень – чотири роки. Вибори проходять за мажоритарною системою відносної більшості.

У Франції регіональні ради та Збори Корсики обираються по департаментах за пропорційною системою з правилом найбільшої середньої. У розподілі місць беруть участь тільки списки, які отримали не менше 5% поданих голосів. У комунах з числом жителів менше 3,5 тис. муніципальні ради обираються за уніноміальною мажоритарною виборчою системою у два тури. При більшій кількості населення муніципальні радники обираються за списками у два тури. Кожний список містить стільки кандидатів, скільки є місць у відповідній муніципальній раді. Список, який отримав абсолютну більшість голосів у першому турі, або найбільше число голосів – у другому, отримує половину місць у раді, а інші місця розподіляються між всіма списками за пропорційною системою із застосуванням правила найбільшої середньої. Списки, які не отримали 5% голосів, до розподілу не допускаються. Якщо у кількох списках одна й та сама середня при розподілі останнього місця, воно віддається тому з них, хто зібрав найбільшу кількість голосів, а при рівності голосів мандат передається старшому за віком кандидату.

Також зарубіжний досвід вказує на розповсюдження при проведенні локальних виборів пропорційної виборчої системи. Загалом систему пропорційного представництва партій і рухів породила явна несправедливість щодо політичних партій, які беруть участь у виборах. Її основна ідея полягає в тому, що кожна партія отримує в представницькому органі число мандатів, пропорційне числу голосів, поданих за її кандидатів на виборах.

В Австрії існує лише один законодавчо визнаний рівень місцевого самоврядування, який формується громадами (Ortsgemeinden). Громади управляються виборною радою, яка обирається на чотири–шість років (у різних провінціях) за пропорційною системою. Зі свого складу рада обирає бургомістра, який одночасно є главою виконавчої ради громади та головою ради.

У Королівстві Бельгія низовим рівнем територіальної організації, на якому представлений увесь спектр органів місцевого управління, є громади (комуни). Ради громад обираються населенням терміном на шість років за пропорційною виборчою системою. Зі свого складу рада обирає колегію бургомістра та ешевенів – колегіальний виконавчий орган громади. Бургомістр призначається Короною за пропозицією ради. Також за пропорційною системою населенням обирається й провінційна рада.

У Швейцарії вибори до кантональних парламентів (великих рад) проводяться здебільшого за пропорційною системою. Лише в обох напівкантонах Аппенцель і в кантонах Урі і Гларус діє мажоритарна система. При обох системах утворюються виборчі округи, які враховують общинний та адміністративний поділ території. В деяких кантонах при застосуванні пропорційної виборчої системи встановлена вимога участі мінімуму виборців: у кантонах Базель-міський і Во – 5%, у Валіссі – 8%, у Женеві – 7%, у Невшталі – 10%. Що ж до общинних рад (де вони існують), то вони обираються, за загальним правилом, на основі мажоритарної, а в містах – за пропорційною системою.

Пропорційна виборча система з жорсткими списками застосовується в Іспанії під час виборів до рад муніципалітетів з кількістю виборців понад 250, до рад провінцій і регіональних рад. Голосування здійснюється в єдиному багатомандатному окрузі, межі якого збігаються з межами муніципалітету, провінції, автономної області. До участі в розподілі депутатських мандатів на окремих видах виборів допускаються партії, що подолали бар'єр або у 3% (ради провінцій у Країні Басків, законодавчі збори більшості автономних областей), або у 5% (ради муніципалітетів, ради провінцій на Канарських островах, Законодавчі збори Кастилії і Леону, Валенсії, Балеарських островів).

У Люксембурзі в муніципалітетах з кількістю виборців більш як 3000 – пропорційна система з голосуванням за відкритими списками: виборці мають кількість голосів, що дорівнює кількості мандатів в окрузі, і можуть віддати всі голоси на підтримку одного списку або кандидатів

із різних списків (до двох голосів за одного кандидата). Місця між кандидатами від партії розподіляються відповідно до преференцій. А от у муніципалітетах з кількістю виборців до 3000 система з перерозподілом місць здійснюється у два етапи: кожен виборець має стільки голосів, скільки мандатів розподіляється в межах округу, і може голосувати за різних кандидатів від різних списків. Кандидати, що одержали більш як 50% голосів, вважаються обраними. Якщо після цього залишаються вакантні місця, їхню кількість множать на два, що й визначає, скільки кандидатів мають право на участь у розподілі нерозподілених місць. Із цих кандидатів членами муніципальної ради стають ті, хто дістав більше голосів виборців [21, с. 64–65]

В Ізраїлі в ході муніципальних виборів депутати місцевих рад, мери та голови місцевих рад обираються за непартійними списками (як незалежні кандидати), що робить їх незалежними від партійних інтересів членів місцевих рад. На виборах до органу місцевого самоврядування, як правило, мають місце ті списки, що й на виборах до Кнесету.

В Австралії ради міст і графств обираються на чотири роки. Вибори ради проходять за пропорційною системою. Особливістю виборів є обов'язковість у них участі виборців: неучасть карається штрафом. Спосіб обрання мера визначається на місцевому референдумі: або радою зі свого складу (в цьому випадку термін його повноважень – один рік), або виборцями безпосередньо (у цьому випадку він обирається на чотири роки).

Також за пропорційною системою обираються ради у Королівстві Нідерланди, ради комуни та ради амтів (округів) у Королівстві Данія. Особливістю виборів в останній державі є те, що, крім повнолітніх датських громадян, правом голосу наділені іноземці, які проживають на території комуни не менше трьох років. У Фінляндії представницький орган влади – комунальна рада обирається населенням на чотири роки. Право обирати та бути обраним належить усім жителям комуни, які досягли на момент виборів 18-річного віку, а також іноземцям, якщо вони постійно проживають на території комуни не менше трьох років. Правління комуни обирається радою. Політична партія, яка найбільшою мірою представлена у раді, отримує й найбільше число місць у правлінні комуни. На практиці до правління обираються голови, перші секретарі або інші особи з місцевих партійних організацій, які мають високий політичний рейтинг.

Досить розповсюдженою в зарубіжних країнах є змішана виборча система. Так, в Італії з 1995 року для виборів обласних радників введено змішану виборчу систему в один тур: 80% мандатів розподіляються за пропорційною виборчою системою в округах, які є провінціями, а 20% місць заміщуються за мажоритарною виборчою системою відносною більшості списком. Ці 20% місць є, таким чином, «премією» для найбільш сильної політичної партії в області. Провінційні ради формуються

за змішаною виборчою системою; в них застосовується мажоритарна виборча система в одномандатних округах і пропорційна з використанням квоти, отриманої шляхом поділу загального числа поданих голосів на число мандатів плюс два. Комунальні ради формуються різним шляхом, залежно від чисельності населення комуни: в громадах з населенням 15 тис. і менше осіб вибори проводяться за мажоритарною системою, а в тих, де більше 15 тис. – за пропорційною [1–2].

Аналізуючи особливості статусу посадових осіб та органів місцевого самоврядування в Італії, І.П. Шелепницька доводить, що головна посадова особа місцевого самоврядування (сіндако) на рівні комуни поєднує функції різних видів влади: голови комунальної адміністрації (представляє місцеву одиницю; скликає, очолює виконавчий орган – джунту) та урядового чиновника (периферійний орган державної адміністрації та представник держави на місцевому рівні). У реформаторський період його функції розширено правом: призначати / звільняти асесорів (членів джунти), генерального директора (менеджера) комуни, інших управлінців; обирати секретаря комуни з Національного реєстру.

Сіндако обирається мешканцями комуни на 5 років шляхом проведення прямих виборів за пропорційною системою з корекцією на базі формули Ондта (Hondt, d'Hondt) у два тури. Аналогічно обираються населенням інші голови адміністративно-територіальних одиниць (сіндако міста-метрополії, президенти провінції та області), але функції їх дещо відрізняються, оскільки на цих рівнях функціонує префект, який здійснює державний контроль [22, с. 12].

У Німеччині вибори до місцевих органів влади проводяться на основі мажоритарної, пропорційної та змішаної системи. Причому в кожній федеральній землі діє своя система виборів. У більшості земель під час виборів застосовується пропорційна система представництва, змішана з мажоритарною системою. В усіх землях встановлено 5%-ний обмежувальний бар'єр: партії, які набрали менше 5% голосів виборців, усуваються від розподілу мандатів. В окремих землях виборчі системи мають індивідуальні особливості. Так, наприклад, у Баден-Вюртемберзі, Нижній Саксонії на виборах у ландтаг (парламент землі) пропорційна система з «вмонтованою» в неї мажоритарною застосовується в умовах, коли виборець має один голос. Він подає його за кандидата у виборчому окрузі, причому одночасно цей голос зараховується і за ту партію, до якої належить кандидат. В інших землях (Бремен, Рейланд-Пфальц тощо) застосовується суто пропорційна система без елементів мажоритарної.

Досліджуючи правовий статус бургомістра в Німеччині, Х.М. Кохалик виявила, що за винятком Бремена, Берліна та Гамбурга, він обирається громадянами за мажоритарною системою виборів: на штатну посаду – на 5–9 років, та на громадських засадах – на визначений період обрання. Основні повноваження

бургомістра в Німеччині виокремлюються у такі групи: представницькі, організаційно-розпорядчі, координаційні. Представництвом громади за пропорційною виборчою системою обираються на строк її каденції заступники бургомістра, кількість яких залежить від чисельності мешканців у громаді. Заступники бургомістра можуть із дорадчим голосом брати участь у засіданнях ради та комісіях. Якщо бургомістр чи один із службовців на керівній посаді не відповідають необхідним вимогам вищого рангу служби, то один із заступників бургомістра зобов'язаний відповідати цим вимогам. Рішення про відкликання заступників бургомістра ініціюється більшістю та ухвалюється 2/3 від загального кількісного складу ради [11, с. 10–11].

Взаємозв'язок політичних партій з місцевим самоврядуванням та інститутом виборів міцно ввійшов у муніципальне життя та політичну і правову свідомість більшості інших сучасних держав. Так, суттєву роль на виборах відіграють партії у Мексиці, Перу та інших країнах. Наприклад, у Перу муніципальні та регіональні органи обираються за пропорційною виборчою системою. Алькальдом (головою) стає особа, яка очолювала список кандидатів у муніципальну раду, який отримав найбільшу кількість голосів виборців [8, с. 164].

На думку деяких експертів, зарубіжний досвід демонструє найбільшу розповсюдженість, демократичність, економічність та ефективність мажоритарної виборчої системи відносної більшості у населених пунктах, де мешкають більше 50 тис. жителів (Велика Британія, США, Канада, Індія, Мексика та ін.). Адже саме мажоритарна система відносної більшості значною мірою сприяла формуванню та закріпленню в США стабільної двопартійної системи, домінуючу роль у якій уже понад століття відіграють демократи та республіканці. Невеликі та ортодоксально налаштовані партії не спромоглися змінити цієї ситуації, якщо не рахувати певні місцеві та регіональні успіхи. Одночасно у деяких державах застосовуються інші форми мажоритарної і пропорційної виборчих систем, іноді їх поєднання (Італія, деякі африканські країни).

Щодо плюсів та мінусів означених виборчих систем, то тут можна виділити такі моменти. До переваг мажоритарної виборчої системи слід віднести невідчутність партійних амбіцій та наближеність обраних депутатів до своїх виборців: депутатам добре знайомі свої виборчі округи, інтереси їх жителів, і особа депутата та його політичні якості знайомі виборцям. Але є й недолік. У сформованого на такій основі представницького органу місцевого самоврядування відсутній єдиний проект розвитку території місцевої громади; кожний депутат прагне вирішити проблеми свого округу.

Пропорційна виборча система має низку протилежних якостей: вона послаблює особисті зв'язки і персональну відповідальність депутатів перед виборцями; водночас представницький орган є виразником спільного інтересу,

володіє цілісним проектом розвитку територіального колективу. Проблема застосування пропорційної системи полягає у нерозвиненості політичної структури суспільства, відсутності стійких виборчих об'єднань на комунальному рівні. Тут слід зазначити, що маються на увазі не стільки суто політичні муніципальні виборчі об'єднання, скільки так звані муніципальні (ратушні) партії.

Щодо вітчизняного досвіду, то Україна за досить короткий проміжок часу пройшла найбільш відомі види виборчої системи – мажоритарну, змішану та пропорційну:

1) мажоритарна муніципальна виборча система абсолютної більшості (1990–1994 рр.);

2) мажоритарна муніципальна виборча система відносної більшості (уніномінальна) (1994–1998 рр.);

3) мажоритарна муніципальна виборча система відносної більшості (уніномінальна та частково поліномінальна) (1998–2004 рр.);

4) змішана (пропорційно-мажоритарна) муніципальна виборча система (2004–2010 рр.);

5) змішана (мажоритарно-пропорційна) муніципальна виборча система (2010 р. і донині).

Як зазначають вітчизняні експерти, історична трансформація виборчої системи на місцевому рівні не змогла подолати недоліки, пов'язані з організацією виборчого процесу. Тривалий час в українському політико-правовому полі відбуваються дискусії щодо потреби кодифі-

кувати й уніфікувати виборче законодавство з метою подолання правових колізій та вирішення низки проблем, які виникали у процесі виборчих кампаній [18]. Втім, найбільшчим на сьогодні питанням виборчої системи України залишається проблема формування органів місцевого самоврядування у такий спосіб, який би забезпечив дійсне представництво інтересів територіальної громади в радах усіх рівнів, на що зверталася особлива увага як на парламентських слуханнях «Реформування законодавства України про місцеві вибори в інтересах територіальних громад» [19], так і окремими експертами з питань місцевого самоврядування [1–2; 12–15].

Отже, муніципальна виборча система, як і в цілому система місцевого самоврядування в Україні, знаходиться в стадії свого формування. Існуюча практика муніципального будівництва свідчить про те, що на місцевому рівні лише розпочався процес політичної структуризації суспільства, що зумовлює нові підходи до формування муніципальних структур. Тому обрана в Україні модель місцевих виборів не знімає з порядку денного необхідність подальшого осмислення цього явища, а відтак і пошуку більш досконалого механізму взаємодії місцевого самоврядування та політичних партій з урахуванням аналізу практики їх функціонування в нашій країні та за її межами.

Список використаних джерел

1. Батанов О.В. Місцеві вибори та муніципальні виборчі системи в зарубіжних країнах: досвід для України / О.В. Батанов // Управління сучасним містом. – 2001. – № 7–9 (3). – С. 89–95.
2. Батанов О.В. Політичні партії та територіальні громади як суб'єкти муніципального виборчого процесу / О.В. Батанов // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 2. – Грудень. – С. 64–71.
3. Васильев В.И. Законодательное регулирование избирательных систем, применяемых на муниципальных выборах / В.И. Васильев, А.Е. Помазанский // Журнал российского права. – 2010. – № 8. – С. 16–26.
4. Віхляев В.В. Гарантії застосування муніципальних виборчих систем в Україні на конституційно-правових засадах міжнародних стандартів місцевого самоврядування // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 97–101.
5. Віхляев В.В. Комплексний аналіз термінології муніципальних виборчих систем / В.В. Віхляев // Держава та регіони. Сер. Право. – 2010. – Вип. 3. – С. 116–120.
6. Віхляев В.В. Конституційно-правовий досвід розвитку муніципальної виборчої системи України / В.В. Віхляев // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 1. – С. 58–61.
7. Віхляев В.В. Конституційно-правовий підхід до визначення функцій муніципальних виборчих систем / В.В. Віхляев // Науковий вісник Академії муніципального управління. Зб. наук. праць. Серія «Право». – 2011. – Випуск 1. – С. 7–16.
8. Зарубежное избирательное право: учеб. пос. / А.С. Автономов, Ю.А. Веденеев, О.В. Дегтярева и др.; [науч. ред. В.В. Мака-
9. Ключковский Ю.Б. Выборные системы та українське виборче законодавство: монографія / Ю.Б. Ключковский. – К.: Час Друку, 2011. – 132 с.
10. Корнієнко М. Місцеві вибори: порядок змінено, проблеми залишаються / М. Корнієнко // Вибори та демократія. – 2005. – № 4. – С. 4–8.
11. Кохалик Х.М. Досвід становлення і розвитку комунального самоврядування в Німеччині та можливість його адаптації в містах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / Х.М. Кохалик. – Львів, 2011. – 20 с.
12. Кравченко В. Вибір муніципальної виборчої системи як питання політичної доцільності / В. Кравченко, С. Мосьондз // Вибори та демократія. – 2005. – № 2. – С. 11–15.
13. Кравченко В. Політико-правові наслідки запровадження пропорційної виборчої системи на місцевих виборах в Україні / В. Кравченко // Вибори та демократія. – 2007. – № 2. – С. 125–128.
14. Лук'янець Д. Реформування законодавства України про місцеві вибори в інтересах територіальної громади м. Суми / Д. Лук'янець [Електронний ресурс] // Center for Regional Policy Studies. Розробка реформ для процвітання територіальних громад. – Режим доступу: <http://crps.sumynews.com/policy-development/local-elections-in-the-interests-of-local-communities/item/7-reformuvannya-zakonodavstva-ukrayiny-pro-miscevi-vybory-v-interesax-terytorialnoyi-gromady-m-sumy.html>
15. Мирослав Пітцик: «Виборець має знати в обличчя свого депутата» [Електронний ресурс] // Віче. Журнал Верховної Ради

України. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1980/>

16. Мурадян М.О. Конституційно-правові основи избирательной системы Республики Армения: автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / М.О. Мурадян. – М., 2008. – 19 с.

17. Мясников А.П. Избирательная система как политико-правовой институт формирования органов государственной власти и местного самоуправления: автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (юридические науки)» / А.П. Мясников. – Ростов-на-Дону, 2005. – 48 с.

18. Основні напрями удосконалення законодавства з місцевих виборів у контексті кодифікації виборчого законодавства. Аналітична записка (автори: І. Доля, Г. Ковальський, Н. Кокора) [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/697/>

19. Реформування законодавства України про місцеві вибори в інтересах територіальних громад: парламентські слухання. Верховна Рада України, 12 травня 2010 року (Стенографічний звіт) [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/parl_sluhan/10_misz_vibori.html

20. Рибак Н.С. Застосування виборчої системи при проведенні місцевих виборів у розрізі конституційно-правового досвіду Європейського Союзу / Н.С. Рибак // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 10. – С. 122–128.

21. Рибак Н.С. Конституційно-правові засади виборчої системи України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Н.С. Рибак. – К., 2013. – 214 с.

22. Шелепницька І.П. Досвід становлення системи місцевого самоврядування в Республіці Італія та його адаптація для України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 «Місьцеве самоврядування» / І.П. Шелепницька. – К., 2009. – 20 с.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Александр БАТАНОВ

В статье раскрываются концептуальные проблемы функционирования муниципальных избирательных систем в зарубежных странах. Формулируются функции муниципальных избирательных систем. Предлагаются основания классификации муниципальных избирательных систем и последствия их применения. Рассматривается конституционно-правовой опыт развития муниципальной избирательной системы Украины.

Ключевые слова: муниципальная избирательная система, мажоритарная избирательная система, пропорциональная избирательная система, смешанная избирательная система, классификация функций муниципальных избирательных систем, муниципальное избирательное право, муниципальный избирательный процесс.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FUNCTIONING MUNICIPAL ELECTORAL SYSTEMS IN FOREIGN COUNTRIES

Alexandr BATANOV

The article describes the conceptual problems in the functioning of municipal electoral systems in foreign countries. The functions of the municipal election systems are formulated. It offers different principles of the classifications municipal election systems and their application results. The article deals with the constitutional and law experience of development of municipal election system in Ukraine.

Key words: municipal election system, major electoral system, proportional electoral system, mixed electoral system, municipal election system functions, municipal election law, municipal elective process.

Індикатори спостереження ОБСЄ за виборами та референдумами у пострадянських державах: зовнішньополітичний вимір легітимності

Євгенія ЮРІЙЧУК,

доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Проаналізовано спостереження БДПЛ/ОБСЄ за виборчими та референдними процесами на пострадянському просторі щодо методик, завдань та оцінок місій. Показано динаміку спостереження виборчих і референдних кампаній у нових незалежних державах. Виокремлено та проаналізовано індикатори спостереження за виборами та референдумами БДПЛ/ОБСЄ. Прояви індикаторів розглянуто на тлі прояву геополітичних чинників і напрямів зовнішньополітичної орієнтації держав. Висвітлено формати спостереження за виборами, виокремлено часові моменти й об'єкти найпильнішої уваги міжнародної спільноти до виборчих кампаній у нових незалежних державах (1999, 2003, 2007, 2010).

Ключові слова: ОБСЄ, вибори, референдум, спостереження, легітимність.

Порушення виборчих прав громадян за період існування незалежних держав нерідко становило загрозу їх стабільності та спричиняло певні ускладнення міжнародних взаємин не тільки на пострадянському просторі. Загальновизнано, що присутність міжнародних (іноземних) спостерігачів на виборах має основним завданням визначити ступінь легітимності їх результатів. Інститут міжнародного спостереження використовує передовсім методики оцінки легітимності виборів, напрацьовані БДПЛ/ОБСЄ, але специфіка виборчих і референдних процесів на пострадянському просторі вимагає постійного удосконалення та виокремлення показників, які б характеризували не тільки юридичний бік легітимізаційного процесу, а й політичні міжнародно-правові аспекти. Досвід спостереження за виборами і референдумами БДПЛ/ОБСЄ з огляду на легітимізаційні аспекти, на жаль, перебуває поза увагою як західних, так і вітчизняних учених. Винятком є праці російського правника О. Жиліяєва. Частково це зумовлено термінологічною невизначеністю щодо процесів легітимізації [7]. Так, у щорічниках Дослідницького центру ОБСЄ, Інституту досліджень миру та політики безпеки Гамбурзького університету в Німеччині з ОБСЄ [8] про це не йдеться. Перевагою цих джерел перед іншими аналітичними дослідженнями є те, що вони хронологічно охоплюють увесь період незалежності, зміст видань із 1995 року доступний в електронному вигляді, авторський склад представлений експертами з країн – членів ОБСЄ, стосунки з якими розглядаються. Автори щорічників демонструють обізнаність із внутрішньополітичною ситуацією держав і аналізують умови для діяльності ОБСЄ, її ефективність, шляхи демократизації політичних систем та розвитку громадянського суспільства, конкретні електоральні кампанії та політичні реформи, загальні проблеми спостереження за виборами,

політичного реформування в контексті демократизації розглядають В. Гебалі, П. Емері, Й. Есхенбехер і Б. Кнолл, Л. Мікеладзе, С. Шаріпов, Р. Уелбетс. Найбільше публікацій, присвячених електоральним і референдним процесам на пострадянському просторі, спостерігаємо після кольорових революцій 2005–2006 років. Важливе значення мають також праці експертів ОБСЄ/БДПЛ, у яких поєднуються теоретичні напрацювання та їх практичний досвід у численних місіях спостереження – І. Борисова, В. Лисенко, П. Мерлоу, Дж. Хартленд. У працях експертів Європейської Ради з міжнародних відносин (ECFR) Е. Вілсона, Н. Попеску та ін. детально висвітлене ставлення пострадянських держав, і особливо Російської Федерації, до європейської інтеграції, та в цьому контексті розглядається спостереження від міжнародних організацій та ОБСЄ, зокрема. Метою цієї статті є з'ясування можливостей вимірювання легітимізації влади під час виборів і референдумів з боку міжнародних організацій (ОБСЄ/БДПЛ) шляхом спостереження.

Оскільки практична діяльність Бюро з вільних виборів (як його спочатку називали) розпочалася ще в травні 1991 року, тобто одночасно зі створенням незалежних держав, то на момент вступу переважної частини останніх до ОБСЄ вже була сформована методика спостереження за виборами та референдумами, базована на довгостроковому, комплексному, послідовному та систематичному підходах до спостереження за виборами, яку постійно вдосконалювали, а це «передбачає поглиблене розуміння виборчого процесу в усій його повноті» [1]. Спостереження БДПЛ/ОБСЄ за виборчими та референдними процесами розпочалося одразу ж після вступу нових незалежних держав до організації.

У ході дослідження були виокремлені наступні **легітимізаційні (делегітимізаційні) індикатори спостереження**

за виборами і референдумами БДПЛ/ОБСЄ: 1) формат спостереження; 2) кількість виборчих кампаній, які спостерігалися в тій чи іншій країні; 3) кількість спостерігачів; 4) наявність об'єднаної місії спостереження; 5) регіональна концентрація спостереження; 6) оцінка легальної бази виборів у разі відсутності експертизи Венеціанської комісії; 7) позитивна, негативна чи нейтральна оцінка виборчої та референдної кампанії. При комплексному розгляді вони дають змогу міжнародній спільноті визначити у тій чи іншій країні легітимність органів, сформованих шляхом виборів та референдумів. Прояви індикаторів розглядаємо на тлі прояву геополітичних чинників і напрямів зовнішньополітичної орієнтації держав.

Діяльність БДПЛ/ОБСЄ у сфері спостереження на пострадянському просторі визначали: «військові конфлікти» на території держав та в регіоні (Таджикистан, Північний Кавказ (Чеченська Республіка), Придністров'я, Нагірний Карабах, Грузія, Афганістан, Ірак, Близький Схід), «заморожені конфлікти»; сепаратистські тенденції; боротьба з міжнародним тероризмом; загроза ісламського екстремізму; реалізація транспортних і комунікаційних проєктів (Баку–Тбілісі–Джейхан, трубопровід Казахстан–Китай тощо); розширення НАТО і ЄС; інтеграційні процеси; зміна правлячих режимів у країнах СНД.

Під час виборів на пострадянському просторі БДПЛ використовувало різні **формати спостереження за виборами**, а саме: 1) місії спостереження (МС); 2) місії обмеженого спостереження (МОС); 3) місії з оцінки виборів (МОВ); 4) експертні групи (ЕГ). Здебільшого виборчі кампанії спостерігали в повному обсязі – у передвиборний період, у день голосування, на стадіях оголошення результатів і можливого оскарження виборів. Інші формати застосовували в разі дострокових виборів, коли представникам держави неможливо було дотримати процедури – надіслати запрошення за три місяці до виборів, чи коли місія з оцінки виборів вважала подальше спостереження недоцільним, чи не було умов для його належного проведення, чи вибори відбувалися в постконфліктний період. Незалежно від формату спостере-

ження експерти БДПЛ прагнуть оцінити наявність умов для проведення виборів у державі відповідно до прийнятих зобов'язань ОБСЄ й інших міжнародних стандартів демократичних виборів, належного відображення цих зобов'язань у національному законодавстві та, головне, ступінь реалізації останнього. Практичний ефект від спостереження полягає у легітимації влади через вибори і референдуми, визначенні їхніх слабких місць і окресленні напрямів удосконалення, виробленні конкретних і дієвих рекомендацій щодо підтримки проведення демократичних виборів державами-учасницями [1].

На початкових етапах діяльності Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДПЛ) (з 1992 року) переважало короткострокове спостереження, але про повномасштабне спостереження в нових незалежних державах можна говорити з другої половини 90-х років ХХ століття. За час існування незалежних держав БДПЛ/ОБСЄ спостерігало 85 виборчих і референдних кампаній, з них МС – 70, МОС – 5 (Латвія, Киргизстан, Узбекистан), МОВ – 8 (Естонія, Латвія, Литва, Вірменія, Росія (Чечня), Туркменістан, Узбекистан), GE – 2 (Туркменістан). Загалом же, функціонування місій обмежене обсягом мандата на проведення спостереження за виборами з тією чи іншою державою¹. Так, в Узбекистані та Туркменістані, де на перший план виходять питання безпеки й екології, діяльність ОБСЄ у сфері людського виміру (повага прав людини й основних свобод, верховенство права, розвиток принципів демократії, створення, зміцнення та захист демократичних інститутів, заохочення толерантності в суспільстві) досить обмежена. У Казахстані ж обсяг мандата дещо ширший, програми співробітництва передбачають і підтримку неурядових організацій, і розвиток ЗМІ, і підвищення прозорості виборчої системи. Для Таджикистану на часі є розвиток ЗМІ, програми ж політичного характеру (права людини, реформа виборчої системи, свобода ЗМІ, боротьба з корупцією) поки що не мають підтримки ні влади, ні суспільства, що є предметом постійної критики з боку Росії. Відомий факт, коли БДПЛ відмовилося від спостере-

¹ Мандат на спостереження визначають: п. 8 Копенгагенського документа 1990 р.; Паризька хартія для нової Європи 1990 р.; Документ четвертої зустрічі наради з безпеки й співробітництва в Європі (НБСЄ) 1993 р. у Римі; Документ Будапештської зустрічі на вищому рівні 1994 р.; Документ Стамбульської зустрічі на вищому рівні 1999 р. (Хартія європейської безпеки); Рішення 14-ї зустрічі Ради міністрів ОБСЄ 2006 р. у Брюсселі. Зміст мандата БДПЛ/ОБСЄ щодо спостереження за виборами [1].

1. Безпосереднє спостереження й оцінка виборів як довгострокового процесу.

2. Готовність безпосередньо сприяти владі в усуненні виявлених недоліків, а також представникам виборчих органів, політичним партіям, кандидатам, громадянському суспільству тощо.

3. Робота в рамках довгострокових програм, спрямованих на захист прав людини, зміцнення демократичних інститутів, повага принципу верховенства закону і розвиток громадянського суспільства у всіх державах-учасницях.

4. Оцінка виконання державою зобов'язань перед ОБСЄ, загальних стандартів та інших міжнародних зобов'язань.

5. Оцінка не лише національного законодавства, а й процесу розробки та прийняття.

6. Право визначати на власний розсуд кількість спостерігачів, право на публічні заяви та публікацію заяви про попередні висновки проведеного спостереження до оголошення офіційних результатів виборів і до розгляду скарг і апеляцій (одне це, без сумніву, перетворює місію БДПЛ на впливового учасника виборів).

7. Право на оцінку за критеріями, що не піддаються об'єктивній перевірці (верифікації даних), наприклад:

– законів, які не мають підтримки впливових сил, зацікавлених у результатах виборів;

– виборчих комісій, які не користуються довірою з боку зацікавлених у виборах осіб;

– неефективності дій органів, що займаються регулюванням діяльності ЗМІ, яка полягає в їхній нездатності вжити відповідних заходів для вирішення проблеми, і т. ін.

ження за виборами до Державної Думи Федеральних Зборів Росії 2 грудня 2007 року, пояснюючи це затримкою оформлення віз спостерігачам та отриманням запрошення всього за місяць до виборів, що унеможливило розгортання повномасштабної місії та належного виконання своїх функцій. Росія розцінила цю відмову як «безпрецедентну та категорично неприйнятну акцію, що виходить за рамки мандата БДПЛ та загальноприйнятих процедур у роботі міжнародних організацій» і звинуватила Бюро в прагненні за підтримки певних міжнародних акторів привласнити собі «наднаціональні функції, якими його ніхто не наділяв». Як альтернативу пропонували затвердити колективним органом ОБСЄ² розроблений Росією, Вірменією, Білоруссю, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Узбекистаном Статут ОБСЄ та єдині правила і процедури спостереження за виборами, які б «забезпечували об'єктивність, рівноправність, прозорість, професіоналізм, географічну збалансованість, а також деполітизований, суто технічний характер» [2]. Проте Рада міністрів іноземних справ ОБСЄ не пристала на цю пропозицію. Окремі російські політики та світова громадськість загалом розцінили дії БДПЛ як: 1) невідповідність виборів у Росії демократичним стандартам і відсутність необхідності їх спостерігати; 2) результат цілеспрямованої політики російської влади, зорієнтованої на створення перепон діяльності спостерігачам (встановлення квоти для спостерігачів (300)); 3) зниження легітимності новообраного парламенту та «черговий удар по репутації В. Путіна», який переконаний, що ОБСЄ обслуговує інтереси винятково окремих країн. Однак висновки понад 400 спостерігачів від ПА ОБСЄ, Ради Європи, СНД були, за результатами спостереження, негативними, оскільки вибори «не були чесними», хоча В. Путін наголошував на підвищенні легітимності Державної Думи, оскільки в ній представлені партії, за які проголосували 90% громадян Росії. Загалом Росія, як показали подальші події, дотримується конфронтаційного підходу щодо БДПЛ/ОБСЄ.

На Рис. 1 показано в низхідному порядку динаміку спостереження виборчих і референдних кампаній у нових незалежних державах. За індикатором **кількості місій спостереження** можна виокремити шість груп держав. До першої групи відносимо держави, в яких процес формування представницьких органів становив найвищий інтерес для європейських держав і США: Азербайджан, Грузія (9)³; до **другої**: Вірменія, Киргизстан (8); до **третьої**: Молдова, Росія (6); до **четвертої**: Україна, Латвія (5); до **п'ятої**: Казахстан (4); до **шостої**: Туркменістан (3), Естонія (2), Литва (1). До останньої групи винятково на підставі кількісних показників зараховано держави з різним ступенем відповідності виборчих процесів демократичним стандартам. Скажімо, в Естонії експерти прийня-

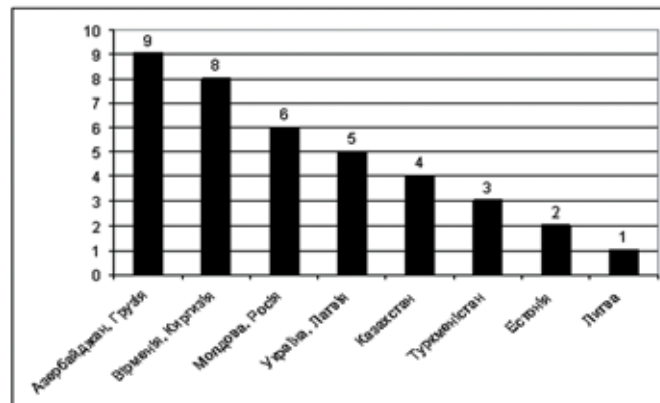

Рис. 1. Спостереження за виборами та референдумами на пострадянському просторі від БДПЛ/ОБСЄ з 1995 по 2010 роки (складено за [1]).

ли рішення про недоцільність подальшого спостереження, оскільки умови проведення парламентських виборів відповідають демократичним стандартам [12], натомість у Туркменістані – не відповідають щонайменшим вимогам. Однак критерієм тут слугує стабільність зовнішньополітичних орієнтацій, для Туркменістану – нейтральної позаблокової, для Естонії та Литви – євроатлантичної. Лідерами за кількістю спостережених електоральних і референдних кампаній є Азербайджан і Грузія – держави прозахідної орієнтації, потенційні кандидати на вступ до НАТО. Вірменія та Киргизстан перебувають на другому місці внаслідок не зовсім чіткої зовнішньополітичної орієнтації у ті чи інші періоди. Молдова і Росія – держави з визначеними, законодавчо закріпленими, але протилежними за вектором зовнішньополітичними курсами. Скажімо, для підтримки демократичних змін у Молдові на основі нових цінностей, нових ідеалів і норм необхідна допомога ЄС, оскільки «її кустарний пострадянський інституціональний устрій здатний зазнати повного провалу» [9]. Україна та Латвія – держави з найвпливовішою російськомовною діаспорою, яку повсякчас використовують для впливу на зовнішньополітичні орієнтації населення. Казахстан – країна, в якій найбільше зацікавлені всі найвпливовіші міжнародні актори – США, ЄС, Росія, Китай.

Для аналізу спостереження в регіональному розрізі важливо виокремити **часові моменти** й **об'єкти найпильнішої уваги** міжнародної спільноти до виборчих кампаній у нових незалежних державах. Пік цієї уваги припадає на 1999, 2003, 2007, 2010 роки (Рис. 2.). Пояснюють це такими чинниками:

1) необхідність моніторингу дотримання зобов'язань державами, що були прийняті до Ради Європи (держави Балтії, Прикордоння, Кавказу);

2) необхідність моніторингу виконання Копенгагенських критеріїв кандидатами на вступ до ЄС (держави Балтії);

² РФ звинувачує БДПЛ в одноосібному прийнятті рішень, зокрема і щодо відмови від спостереження за виборами директором БДПЛ/ОБСЄ К. Штрохалом.

³ Вказано кількість спостережень за виборами та референдумами.

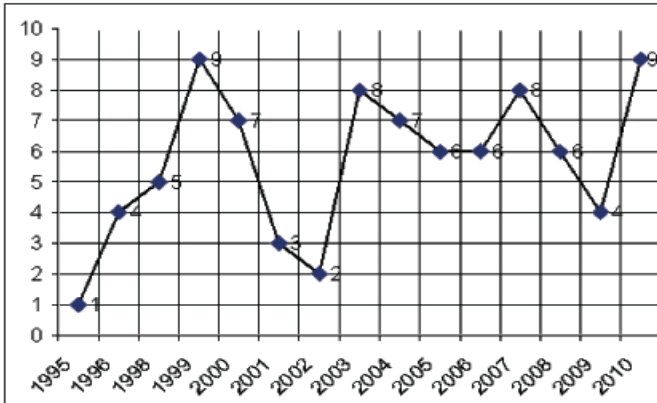

Рис. 2. Динаміка спостереження за виборами та референдумами на пострадянському просторі від БДПЛ/ОБСЄ з 1995 по 2010 роки (складено за [1]).

- 3) необхідність моніторингу дотримання державами умов вступу до Ради Європи;
- 4) необхідність моніторингу дотримання зобов'язань новоприйнятими членами ЄС (держави Балтії у 2007 р.);
- 5) активізація євразійських інтеграційних процесів;
- 6) наявність «конфліктних» виборів;
- 7) наявність «заморожених конфліктів» на території держав.

Така кількість МС підтверджує висновки дослідників щодо нереалізованості планів 2006 року колишнього Голови ОБСЄ К. де Гюхта урівноважити три «кошики» ОБСЄ (воєнно-політичний, економічний, гуманітарний). Особливого значення набуває спостереження на територіях невизнаних самопроголошених утворень у державах із наявними «замороженими» конфліктами, де

БДПЛ/ОБСЄ сприяло їх поступовому врегулюванню.

За *кількістю спостерігачів* від БДПЛ/ОБСЄ на виборах і референдумах у 90-х роках лідерами були Росія, Україна, Азербайджан, у 2000-х роках – Азербайджан, Україна, Грузія, Молдова, Білорусь. До того ж в Україні на трьох виборах поспіль присутні місії були найчисленнішими. Рекордними за кількістю спостерігачів були президентські вибори 2004 року в Україні, коли для першого туру було зареєстровано 3285 офіційних спостерігачів від 31 іноземної держави, а також 9260 офіційних спостерігачів від 45 міжнародних організацій [3]. За даними МС БДПЛ/ОБСЄ, на момент другого та повторного другого туру виборів акредитованими були близько 12000 спостерігачів [5], хоча неможливо було визначити, скільки їх насправді залучено. Зазначимо, що вони давали протилежні оцінки легітимності виборів, а це дало підстави російським політологам для висновку, що інститут міжнародного спостереження сьогодні з інструмента допомоги в реалізації принципів демократії перетворюється на інструмент легітимації політичних рішень з питань міжнародних відносин з тією чи іншою державою. Оцінки результатів виборів, їх легітимність дедалі віддаляються від науковості та обґрунтованості, деякою мірою навіть законності, відображаючи у висновках політичне замовлення певних транснаціональних корпорацій і «груп політичної участі», проводячи політику подвійних стандартів, активно впливаючи на внутрішні справи держави [6]. На їх думку, спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій повинні здійснювати контроль за якістю виборчих процедур і дотриманням міжнародних зобов'язань, бути нейтральними помічниками

Діяльність БДПЛ/ОБСЄ щодо аналізу нормативної бази виборів і референдумів на пострадянському просторі (складено за [10, 11])

Таблиця 1

Держава	Дата розгляду	Прийнятий документ
Казахстан	2001	Аналіз законодавства про вибори в частині спорів, оскарження та санкцій у зв'язку з виборами
	2004	Оцінка конституційного закону про вибори
Киргизстан	2006	Огляд державної програми удосконалення виборчої системи
	2006	Оцінка Виборчого кодексу
Таджикистан	2004	Коментарі щодо проекту поправок до Закону про вибори Республіки Таджикистан, запропонованих політичними партіями
	2005	Оцінка Закону про вибори до Маджлісі Олі
	2006	Оцінка Закону про вибори Президента
Туркменістан	2008	Оцінка виборчого законодавства
Узбекистан	2005	Оцінка Закону про вибори до Олій Мажлісі

* До уваги не взяті оцінки правової бази, які містяться у кожному звіті про виборчу чи референдну кампанію.

в проведенні вільних демократичних виборів, не заангажованими арбітрами електоральних процедур.

Наявність і кількість *об'єднаних місій* ОБСЄ, Парламентської Асамблеї РЄ, Конгресу регіональних та місцевих влад, Європейського парламенту, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї Британської Співдружності тощо дає змогу визначити важливість електоральних чи референдних процесів у певній державі для міжнародної спільноти, оскільки в такому разі приймається узгоджене рішення щодо їх оцінки. Вони дають можливість також сконцентрувати сили різних делегацій на найважливіших ділянках і максимально охопити спостереженням значну кількість виборчих дільниць під час короткострокового спостереження. Найбільша кількість об'єднаних місій припадає на період 2003–2005 років – «кольо-

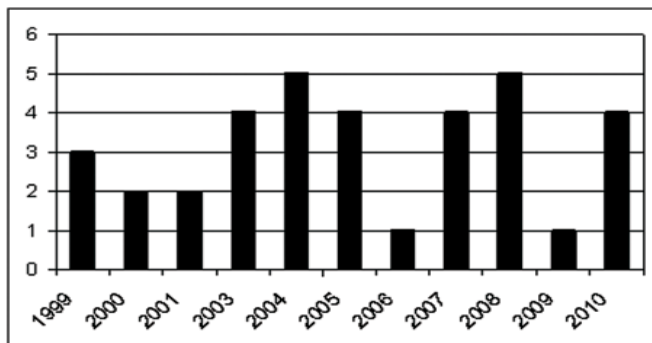

Рис. 3. Кількість об'єднаних місій для спостереження за виборами та референдумами на пострадянському просторі 1999–2010 років (складено за [1]).

рових революцій» та 2007–2008 років – період політичних криз у Вірменії, Молдові, Киргизстані, політичного реформування Казахстану, й – що прикметно – загострення російсько-грузинських відносин та військового конфлікту (Рис. 3).

Особливого значення для легітимації влади в нових незалежних державах і насамперед Центральній Азії відіграє здійснений БДПЛ **аналіз законодавчої бази виборів і референдумів** держав цього регіону, оскільки Венеціанська комісія окремо здійснювала експертизу лише Конституції та окремих законів Киргизстану. Спільна діяльність БДПЛ/ОБСЄ і Венеціанської комісії спостережена при аналізі поправок до виборчих кодексів Азербайджану (2005, 2008 рр.), Білорусі (2006, 2010 рр.), Вірменії (2002, 2004, 2008, 2010 рр.), Грузії (2006, 2010 рр.), Молдови (2003, 2004, 2006, 2007, 2008 рр.) й оцінки виборчих законів щодо виборів народних депутатів та Президента України (2009 р.). Характеристика нормативної бази виборів, здійснена БДПЛ самостійно, торкалася країн Центральної Азії й давала можливість не тільки спостерігачам, а й західним політичним структурам орієнтуватися в законодавчо передбачених легітимаційних технологіях і політиках. Дані *Таблиці 1* свідчать, що аналіз БДПЛ заповнював інфор-

маційний вакуум міжнародної спільноти щодо легальної основи виборів у цих державах, особливо враховуючи відсутність офіційних перекладів законів англійською мовою. На жаль, більшість із них зазнала критики. Наприклад, найкатегоричніший висновок був зроблений після аналізу нормативної бази виборів Туркменістану: «Низку найважливіших аспектів виборчого процесу законодавство не регулює або неадекватно регулює... Внесення змін до чинного законодавства саме по собі не може гарантувати виборчого процесу щодо зобов'язань ОБСЄ [13], оскільки потрібна політична воля для реалізації закону, а також атмосфера плюралізму, щоб процес демократичних виборів був справжнім.

У підсумку розглянемо індикатор **оцінки виборчої та референдної кампаній**. Залежно від формату місії, оцінюють або умови проведення майбутніх виборів, або стадію голосування, або виборчу кампанію повністю з післявиборним періодом включно. Загальна оцінка виборів і референдумів у нових незалежних державах представлена в *Таблиці 2*.

Місії обмеженого спостереження позитивно оцінили підготовку до проведення парламентських виборів у Латвії напередодні референдуму щодо вступу до ЄС, а також ситуацію навколо проведення конституційного референдуму в Киргизстані. Натомість умови проведення виборів у Туркменістані та Узбекистані були оцінені негативно, як такі, що не відповідають мінімальним демократичним вимогам. Застосовуючи модель С. Хайд щодо спостереження в державах із невизначеними політичними режимами, яка передбачає два типи учасників – «істинних демократів» і «псевдодемократів», вкажемо, що експерти з оцінки виборів схвально відгукувалися про підготовку електоральних кампаній у державах Балтії, чим підтвердили їх статус «рушіїв демократії», й негативно – у Вірменії, Росії (Чечня), Туркменістані, Узбекистані («псевдодемократів»). Хоча, наприклад, усі національні вибори в Росії, щодо яких велося спостере-

Таблиця 2

Оцінка виборів і референдумів на пострадянському просторі за результатами спостереження БДПЛ/ОБСЄ (складено за [11])

Оцінка	Формат спостереження в державах				
	МС	Загальна кількість	МОС	МОВ	ЕГ
+	Естонія, Киргизстан, Литва, Молдова, Росія, Україна	15	Латвія, Киргизстан	Естонія, Латвія, Литва	
-	Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Узбекистан, Україна	40	Узбекистан	Вірменія, Росія (Чечня)	Туркменістан
...	Азербайджан, Вірменія, Грузія, Латвія, Киргизстан, Росія, Україна	15			
Загальна кількість		70	5	8	2

+ позитивна оцінка; ... нейтральна оцінка; - негативна оцінка

ження, отримали загальну позитивну оцінку.

Кількість позитивно і нейтрально оцінених виборчих кампаній однакова – по 15, але зауважимо, що більшість з останніх мають суттєві недоліки. Деякі держави, як-от: Україна, Киргизстан, – із «аутсайдерів» демократизації виборчого процесу внаслідок перспективи застосування негативних санкцій, завдяки поступовому вдосконаленню виборчого процесу перейшли в розряд нейтрально, або й позитивно оцінених міжнародною спільнотою – легітимних з погляду дотримання демократичних стандартів. За прогнозом Р.К. Давидова, зробленим понад десять років тому, від того, як держави просуваються в напрямі демократизації,

інститут міжнародного (іноземного) спостереження «буде втрачати контрольно-наглядовий зміст, поступово перетворюючись на засіб обміну міжнародним досвідом з питань проведення виборів і референдумів» [4, с. 50].

Отже, спостереження від БДППЛ/ОБСЕ виконувало низку легітимаційних функцій: контрольно-наглядову, удосконалення законодавства, інформаційну, попередження конфліктів. Індикатори легітимації влади під час спостереження дають можливість зробити висновки про значущість для міжнародної спільноти виборчих та референдних процесів у тій чи іншій державі пострадянського простору.

Список використаних джерел

1. БДИПЧ. Руководство по наблюдению за выборами. Издание 6-е [Электронный ресурс] / Пер. с англ. Виктора Стеня. – Warsaw: Agencja KARO, 2010. – Режим доступа: <http://www.osce.org/tu/odihr/elections/78697>
2. Выступление Постоянного Представителя России А.Н. Бородавкина на заседании Постоянного совета ОБСЕ 22 ноября 2007 года по теме неучастия БДИПЧ в международном наблюдении за выборами в Государственную Думу Федерального Собрания Российской Федерации. Комментарий МИД России по поводу неучастия БДИПЧ/ОБСЕ в наблюдении за парламентскими выборами в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – http://www.mid.ru/bpr_4.nsf/sps/A820DA921D535E76C325739C004AB0E4
3. Выборы Президента Украины 31 жовтня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://195.230.157.53/pls/vp2004/WP001>
4. Давидов Р.К. Проблемы правового обеспечения в Украине

вільного і незалежного спостереження за підготовкою та проведенням виборів і всеукраїнського референдуму [Текст] / Давидов Р.К. // Выборы и референдум в Украине: проблемы теории и практики: Сборник / М.М. Рябец (голов. ред.): ЦВК. – К.: ЦВК, 2001. – 352 с.

5. Заключний звіт ОБСЕ/БДППЛ зі спостереження за виборами. Выборы Президента Украины 31 жовтня та 26 грудня 2004 р. [Текст] // Выборы та демократія. – 2005. – № 2 (4). – С. 46–95.

6. Мирзоев С. Откровенные заявления международного наблюдателя [Электронный ресурс] / Мирзоев Сергей. – Режим доступа: // <http://www.polit.ru/analytics/2005/03/17/mirz.html>

7. Юрійчук Є.П. Електоральна легітимність та легітимація влади: термінологічно-концептуальні аспекти [Текст] / Юрійчук Є.П. // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Вип. 40. – Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2010. – С. 200–212.

ИНДИКАТОРЫ НАБЛЮДЕНИЯ ОБСЕ ВЫБОРОВ И РЕФЕРЕНДУМОВ В ПОСТСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВАХ: ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЛЕГИТИМНОСТИ

Евгения ЮРИЙЧУК

Проанализированы наблюдения БДИПЧ/ОБСЕ избирательных и референдных процессов на постсоветском пространстве в отношении методики, задач и оценок миссий. Показано динамику наблюдения избирательных и референдных кампаний в новых независимых государствах. Выделены и проанализированы индикаторы наблюдения выборов и референдумов БДИПЧ/ОБСЕ. Проявления индикаторов рассмотрены на фоне проявления геополитических факторов и направлений внешнеполитической ориентации государств. Освещены форматы наблюдения за выборами, выделены временные моменты и объекты пристального внимания международного сообщества к избирательным кампаниям в новых независимых государствах (1999, 2003, 2007, 2010).

Ключевые слова: ОБСЕ, выборы, референдум, наблюдение, легитимность.

OSCE OBSERVATION INDICATORS OF ELECTIONS AND REFERENDUMS IN POST-SOVIET STATES: EXTERNAL POLITICAL DIMENSION

Yevheniya YURIYCHUK

OSCE/ODIHR observations of electoral and referendum processes in post-Soviet space concerning methods, tasks and missions' assessments are analyzed. The dynamics of electoral and referendum campaigns in new independent countries is shown. It is emphasized that OSCE/ODIHR observations of electoral and referendum are based on long-term, complex, consistent, systematic methods. OSCE/ODIHR observation indicators of elections and referendums are singled out and analyzed. Formats of elections observation are highlighted. Time moments and objects of the biggest attention of international community to electoral campaigns in new independent countries are singled out.

Key words: OSCE, election, referendum, observation, legitimation.

Правове регулювання виборів: досвід Польщі

Андрій СМОЛІЙ,

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Т. Шевченка

За часи незалежності України виборче законодавство зазнало великої кількості змін, якщо брати за європейськими мірками. Насамперед, перед кожними відповідними виборами змінювався Закон України «Про вибори народних депутатів України», причому нерідко в його текст вносилися суттєві зміни, і, звісно, ревізувалася виборча система.

Досвід показує, що часті зміни виборчого законодавства та виборчої системи ускладнюють розвиток України як демократичної держави. У свою чергу, процес формування виборчого законодавства більшості європейських країн демонструє інші підходи. Основні традиції сучасного виборчого права тут були закладені ще наприкінці XIX – на початку XX століть. Вони, зокрема, знайшли вираз у його стабільності, сталості.

Тому доцільно розглянути розвиток виборчого законодавства (передусім щодо парламентських виборів) і виборчих систем на прикладі однієї з європейських країн – Польщі. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють порядок підготовки та проведення різних виборів, є Конституція Республіки Польща 1997 року, а також Виборчий кодекс 2011 року, який детально регламентує вибори до нижньої палати парламенту – Сейму, до Європейського парламенту, вибори Президента, а також вибори до представницьких органів місцевого самоврядування [1, 2].

Чинна Конституція Республіки Польща визначає, що вибори до Сейму є загальними, прямими, рівними та відбуваються на пропорційній основі. Сейм налічує 460 депутатів, а Сенат (верхня палата) – 100 сенаторів. Склад Сенату та Сейму формується строком на чотири роки. У статті 194 Виборчого кодексу визначено, що вибори до Сейму призначаються указом Президента, виданим не пізніше ніж за 90 днів до закінчення чотирирічного терміну від початку роботи Сейму. Окремо визначена процедура, згідно з якою оголошуються вибори у разі дострокового припинення повноважень Сейму. В такому випадку вибори мають відбуватися не пізніше ніж через 45 днів після видання указу Президента про призначення дострокових виборів до Сейму (стаття 195 Кодексу).

У статті 192 Виборчого кодексу йдеться про те, що Сейм обирають прямим, рівним, загальним, таємним голосуванням у багатомандатних округах за пропорційним принципом з так званими преференціями. Це дає можливість виборцю вказати в бюлетені на бажаного кандидата, який у разі подолання партією виборчого бар'єра, здобуває першочергове право на мандат. На виборах до Сейму виборчий бар'єр для партій встановлено на національному рівні у 5%, для блоків партій – 8%. Якщо жоден з відповідних суб'єктів не набрав необхідної кількості голосів для подолання бар'єра, то «поріг» знижується до 3% та 5% відповідно. Право балотуватися визнане також за представниками громадських організацій, що репрезентують національні меншини.

Суттєвим моментом виборчої кампанії є створення виборчих округів. У Виборчому кодексі зазначається, що територія Польщі має бути поділена на округи, в межах яких повинна мешкати приблизно однакова кількість людей. Від кожного округу у парламенті має бути обрано не менше ніж сім депутатів (стаття 201).

Організацію та проведення виборів здійснюють Державна виборча комісія, виборчі комісії виборчих округів та виборчі комісії виборчих дільниць. До складу Державної виборчої комісії входять по троє суддів від Конституційного суду, Верховного суду та Вищого адміністративного суду. Державна виборча комісія має такі основні повноваження: ведення та актуалізація реєстру виборців, формування списку виборців, призначення членів виборчих комісій в округах та в дільницях, підготовка офіційних бланків та друкованих матеріалів, які стосуються виборів, оголошення їх результатів. Стосовно територіальних виборчих комісій, у статті 197 Виборчого кодексу визначено, що вони утворюються з членів громадських організацій та партій. До комісії також можуть входити представники за поданням від організацій національних меншин.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

² Kodeks wyborczy. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/kodeks/kodeks.htm>.

Важливим у Виборчому кодексі є розділ «Висунення кандидатів у депутати», де, зокрема, визначено, що висувати кандидатів у депутати уповноважені політичні партії, комітети коаліції виборців (блоків партій) та самі виборці шляхом самовисування (стаття 204). Державна виборча комісія може відмовити в реєстрації кандидату, який подав недостовірну інформацію про себе, відмовити партії, що подала недостовірну інформацію про свого кандидата, а також у разі, якщо була зібрана недостатня кількість підписів за даного кандидата.

У статті 208 Виборчого Кодексу зазначається, що один кандидат може бути висунутий лише в одному окрузі і йти за списком однієї політичної партії. Також важливим моментом є збір підписів: для самовисування – це 1000 підписів, для партії – 5000 підписів виборців, які проживають у різних частинах округу. У статті 211 зазначається, що у виборчому списку партій та блоків не може бути менше ніж 35% жінок чи 35% чоловіків.

Досить цікавим є розділ Виборчого кодексу щодо визнання результатів голосування. Дільнична виборча комісія встановлює загальну кількість виборців, яким були видані бюлетені, а також кількість виборців, які голосували за довіреністю, і кількість бюлетенів, які були вкинута в скриньки. У статті 228 вказано, що після того, як бюлетені були вийняті зі скриньок, підраховується кількість дійсних бюлетенів та недійсних, кількість голосів, які були подані за весь список кандидатів, за кожен список кандидатів і за кожного кандидата в списку окремо. Після отримання цих даних від дільничних виборчих комісій округна виборча комісія має перевірити їх точність. Результати з дільничних виборчих комісій, а також із закордонних округів, мають бути отримані протягом 24 годин з моменту закриття дільниць. В іншому випадку голосування на цих дільницях будуть вважатися недійсними.

На завершення виборчого процесу Державна виборча комісія має опублікувати результати виборів в офіційному «Віснику» і в 14-денний строк направляє Президенту, Маршалу (голови) Сейму та до Верховного суду інформацію щодо результатів виборів, які були надруковані в офіційному «Віснику». Оскаржити результати виборів можна в семиденний термін після їх офіційного опублікування у Верховному суді (стаття 241 Виборчого кодексу).

Що стосується виборів до Сенату, то їх проведення регламентоване окремим розділом Виборчого кодексу. У цьому розділі йдеться про те, що відповідні вибори проводяться за мажоритарною системою, і в межах території держави створюються одномандатні виборчі округи. Як і у випадку з виборами до Сейму, виборчі округи створюються пропорційно до кількості населення. Партії, які висувують кандидатів у сенатори, повинні створити спеціальні структури (комісії) з висунення таких кандидатів, причому ними не можуть бути кандидати в депутати Сейму. Партія має право висунути лише одного кандидата у сенатори в кожному окрузі. Підрахунок голосів за результатами виборів до Сенату здійснюється за такою самою системою, як і у випадку з виборами до Сейму. Кандидат, за якого було подано відносно більшу кількість голосів, стає представником свого округу в Сенаті.

Підсумовуючи аналіз виборчого законодавства Польщі, потрібно виділити декілька моментів. По-перше, у цій країні діє кодифіковане виборче законодавство, яке напрацьовувалося протягом багатьох років. По-друге, виборче законодавство тут не зазнавало таких суттєвих і частих змін, як це було в Україні. Воно є сталим, і це зменшує можливість фальсифікацій, а також не створює незручностей для виборців. По-третє, у відповідному законодавстві встановлено дієві механізми, які зменшують вірогідність фальсифікацій. Таким чином, Виборчий кодекс Польщі можна вважати добрим прикладом щодо виборчого законодавства України.

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	ШАПОВАЛ Володимир Миколайович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: Голова Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	795 532
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (<i>крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8</i>)	327 726
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	171 998
	академічна стипендія НАН України	40 800
	академічна стипендія Академії правових наук	36 720
	Національна академія державного управління при Президентові України	61 503
	Одеська юридична академія	30 175
	Інститут держави і права НАН України	2 800
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	–
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	–
9.	дивіденди, проценти	–
10.	матеріальна допомога	46 257
11.	дарунки, призи, виграші	–
12.	допомога по безробіттю	–
13.	аліменти	–
14.	спадщина	–
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	–
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	–
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	–
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	–
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	–
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19) (довічне утримання судді у відставці)	248 554

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	180,1	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	62 (держдача)	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	–	–	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Магера Андрій Йосипович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: заступник Голови Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ
А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	298 631, 26
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору <i>(крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)</i>	261 821,26
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	36 810
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	106	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	40	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Toyota RAV4; 1998 куб. см; 116 кВт; 442 см	2008	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	3 000	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номинальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Усенко-Чорна Жанна Іванівна (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: заступник Голови Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	295 152,74
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	259 056,22
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	36 096,52
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	57	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	45,3	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Chrysler; 2700 куб. см	2006	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Лукаш Тетяна Леонідівна (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: секретар Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ
А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	285 767
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	251 183
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	–
		–
		–
		–
		–
		–
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	–
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	–
9.	дивіденди, проценти	–
10.	матеріальна допомога	34 584
11.	дарунки, призи, виграші	–
12.	допомога по безробіттю	–
13.	аліменти	–
14.	спадщина	–
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	–
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	–
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	–
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	–
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	–
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	–

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	1 000	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	87	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Honda Legend; 3664 куб. см	2009	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	21 780	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Астахова Тамара Валеріївна (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	246 794
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	216 887
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	29 907
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	71	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Lexus IS 250; 2500 куб. см	2008	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	15 150	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	22 080	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Данилевський Юрій Миколайович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	440 796
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	229 884
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	–
		–
		–
		–
		–
		–
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	–
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	–
9.	дивіденди, проценти	39 920
10.	матеріальна допомога	36 534
11.	дарунки, призи, виграші	–
12.	допомога по безробіттю	–
13.	аліменти	–
14.	спадщина	–
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	–
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	–
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	–
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	–
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	–
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	134 458

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	500	–	–
		511	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	116	–	–
		49 (частка)	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	105	–	–
		70	–	–
27.	Гаражі	21	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Лексус RX-450h; 3456 куб. см;	2011	–	–
		183 кВт	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	829 107	–
46.	вкладених у звітному році	43 485	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Донченко Юрій Григорович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	264 613,72
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	230 403,12
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	34 210,6
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	108,3	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	20,5	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Toyota Corolla; 1598 куб. см	2008	–	–
		Toyota Prado; 2982 куб. см	2010	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	44 800	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Жиденко Ігор Григорович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	244 391,25
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	214 716,92
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	29 674,33
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	82	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	44,3	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Toyota Tercel; 1300 куб. см	1996	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	6 818	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Охендовський Михайло Володимирович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	248 247
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	216 926
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	512
10.	матеріальна допомога	30 809
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	14,2	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Lexus LX-570; 5663 куб. см; 280 кВт; 499 см	2008	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	7 201	–
46.	вкладених у звітному році	7 201	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	5,50	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	39 969	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	10 778	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Осадчук Олександр Кузьмич (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	265 593
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	227 638
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	5 850
10.	матеріальна допомога	32 105
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	3,6629	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	86,1	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	18	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	–	–	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	132 457	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	23 400	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Райковський Броніслав Станіславович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	271 659
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	236 647
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	35 012
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	1820	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	57,8	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Toyota Prado Land Cruiser; 3956 куб. см	2006	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Чупахін Олександр Михайлович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	667 782
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	218 176
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	–
		–
		–
		–
		–
		–
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	–
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	–
9.	дивіденди, проценти	222 120
10.	матеріальна допомога	32 054
11.	дарунки, призи, виграші	–
12.	допомога по безробіттю	–
13.	аліменти	–
14.	спадщина	–
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	–
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	–
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	–
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	–
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	–
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	195 432

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–
	–	–	–

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
25.	Квартири	1/3 від 79,5	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	ВАЗ 21013; 1200 куб. см; 47 кВт; 404 см	1986	–	–
		Toyota 4 Runner; 3956 куб. см; 198,5 кВт; 482 см	2010	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	1 372 640	–
46.	вкладених у звітному році	249 827	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	20 504	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Швець Юлія Вікторівна (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	236 149
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	206 969
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	29 180
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	–	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	–	–	–	
		–	–	–	
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	
		–	–	–	
37.	Водні засоби	–	–	–	
38.	Повітряні судна	–	–	–	
39.	Інші засоби	–	–	–	
		–	–	–	

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Шелестов Олександр Миколайович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	282 099
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	225 475
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	24 994
10.	матеріальна допомога	31 630
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	20 000	–	–
		1 400	–	–
		1 250	–	–
24.	Житлові будинки	264,2	–	–
		12,6	–	–
25.	Квартири	84,5 (1/5)	–	–
		–	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	–	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Lexus RX-400; 3300 куб. см; 155 кВт; 4 760 см	2007	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	–	–	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	580 430	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

ВІДОМОСТІ З ДЕКЛАРАЦІЇ
про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2012 рік

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.	Шелудько Валерій Євгенович (прізвище, ім'я, по батькові)
3.	Посада: член Центральної виборчої комісії

РОЗДІЛ II. ВІДОМОСТІ ПРО ДОХОДИ

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

	Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу декларанта
5.	Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:	284 742
6.	заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)	252 266
7.	дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту	—
		—
		—
		—
		—
		—
	(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)	—
8.	авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності	—
9.	дивіденди, проценти	—
10.	матеріальна допомога	32 475
11.	дарунки, призи, виграші	—
12.	допомога по безробіттю	—
13.	аліменти	—
14.	спадщина	—
15.	страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу	—
16.	дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна	—
17.	дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності	—
18.	дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав	—
19.	дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна	—
20.	інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)	—

Б. Одержані (нараховані) з джерел за межами України декларантом

	Назва країни	Розмір доходу	
		в іноземній валюті	перерахованого у гривні
21.	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—
	—	—	—

РОЗДІЛ III. ВІДОМОСТІ ПРО НЕРУХОМЕ МАЙНО

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

	Перелік об'єктів	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23.	Земельні ділянки	2300	–	–
		–	–	–
24.	Житлові будинки	–	–	–
		–	–	–
25.	Квартири	72	–	–
		42	–	–
		–	–	–
26.	Садовий (дачний) будинок	–	–	–
		–	–	–
27.	Гаражі	–	–	–
		–	–	–
28.	Інше нерухоме майно	45,5	–	–
		–	–	–

РОЗДІЛ IV. ВІДОМОСТІ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

	Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
				придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35.	Автомобілі легкові	Nissan Terrano 2; 2400 куб. см	2003	–	–
		–	–	–	–
36.	Автомобілі вантажні (спеціальні)	–	–	–	–
		–	–	–	–
37.	Водні засоби	–	–	–	–
38.	Повітряні судна	–	–	–	–
39.	Інші засоби	Мотоцикл JJ150-5; 150 куб. см	2010	–	–
		–	–	–	–

РОЗДІЛ V. ВІДОМОСТІ ПРО ВКЛАДИ У БАНКАХ, ЦІННІ ПАПЕРИ ТА ІНШІ АКТИВИ

А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:	–	–
46.	вкладених у звітному році	–	–
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:	–	–
48.	придбаних у звітному році	–	–
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:	–	–
50.	внесених у звітному році	–	–

РОЗДІЛ VI. ВІДОМОСТІ ПРО ФІНАНСОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)

	Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54.	Добровільне страхування	–	–
55.	Недержавне пенсійне забезпечення	–	–
56.	Утримання зазначеного у розділах III–V майна	–	–
57.	Погашення основної суми позики (кредиту)	–	–
58.	Погашення суми процентів за позикою (кредитом)	–	–
59.	Інші не зазначені у розділах III–V витрати	–	–

Вибори за кордоном

ЩО ВІДБУЛИСЯ У СІЧНІ–БЕРЕЗНІ 2013 РОКУ

Вибори Президента **Чеської Республіки** відповідно до Конституції Чехії проходили у формі прямих всенародних виборів. Перший тур був призначений на **11 і 12 січня**, другий тур виборів пройшов **25–26 січня**. Переможцем став Мілош Земан.

У виборах взяли участь, за попередніми даними, 57% громадян. Президент Чехії обирається на п'ять років. Країна є парламентською республікою, і повноваження президента в ній вузько обмежені і лише незначно перевищують суто церемоніальні функції.

20 січня в Австрії пройшов референдум щодо скасування призову. Він повинен був вирішити питання про збереження армії за призовом або скасування призову та перехід на професійну армію.

Напередодні відбувся референдум про скасування загального військового обов'язку. Жителі країни не підтримали формування професійної армії.

За збереження загального військового обов'язку висловилися у восьми з дев'яти федеральних земель країни 59,77% учасників всенародного референдуму.

Проти виявилися лише жителі Відня. Згідно з даними попереднього підрахунку голосів участь в опитуванні взяли понад 50% з 6,3 млн австрійських виборців.

22 січня відбулися парламентські вибори в **Ізраїлі** – вибори 19-го скликання кнесету.

Мінімальну перемогу здобув альянс прем'єр-міністра Бен'яміна Нетаньягу. Однак, до парламенту пройшла велика кількість різних партій, і Нетаньягу доведеться формувати коаліційний уряд. Політична сила Нетаньягу – Союз правих партій, отримала лише тридцять одне зі ста двадцяти місць у парламенті. В цей час свої позиції зміцнили центристські партії та молоді політичні сили. Послаблення позиції Нетаньягу свідчать про прагнення ізраїльтян до змін, переконані експерти. Прем'єр пообіцяв приділяти більше уваги соціальним та економічним проблемам, які непокоять виборців. Однак зовнішня політика Ізраїлю не зміниться, попередив Нетаньягу.

23 січня в Йорданії пройшли дострокові парламентські вибори. На них було обрано 150 депутатів Палати представників Народних зборів Йорданії.

Кандидати, які підтримують діючу владу, отримали переконливу перемогу на парламентських виборах у Йорданії.

Незалежні кандидати (ісламісти і соціалісти) зуміли завоювати приблизно чверть місць у 150-місцевому парламенті.

За даними ісламістів, які відмовилися від участі у виборах, влада все одно залишилася незадоволена результатом за підсумками виборів, тому було здійснене масоване вкидання бюлетенів за кандидатів, що підтримують короля.

27 січня в Болгарії пройшов референдум з використання атомної енергії. На нього виносилося питання закінчення будівництва та введення в дію нової АЕС. Хоча виборці більшістю голосів (60,6%) підтримали будівництво АЕС через вкрай низьку явку (20,2%), що становила менше необхідних 60%, результати референдуму вважаються юридично недійсними. Вирішення питання про АЕС перенесли в Народні збори Болгарії.

28 січня на Багамах відбувся референдум щодо грального бізнесу. У ході референдуму населенню належить відповісти на два запитання: чи слід уряду легалізувати гральні будинки (з усіма відповідними наслідками у вигляді сплати податків), та чи є необхідність в організації власної державної лотереї.

Могутнє церковне лобі і політична опозиція рішуче виступають проти узаконення грального бізнесу для місцевих жителів у будь-якому вигляді. В ході кампанії «Врятуємо наші Багами» церковні лідери провели масові молебні в Насау і пояснили віруючим всю небезпеку «руйнівної і порочної суті азартних ігор». Цю точку зору поділяють більшість мешканців архіпелагу (61,77%).

1 і 3 лютого в Ландтаг **Ліхтенштейну** пройшли чергові вибори. У них брали участь чотири партії. Найбільше число місць отримала Прогресивна громадянська партія, випередивши Патріотичний союз, однак обидві основні партії знизили своє представництво в парламенті. Явка виборців становила 79,8%, або 15 363 особи. Всього правом голосу в князівстві володіють 19 251 виборець.

3 лютого пройшли вибори до 8-ї Національної асамблеї народної влади **Куби**. На безальтернативній основі обиралися 1269 делегатів провінційних зборів народної влади і 612 членів парламенту.

Явка на виборах становила близько 90% (7877906 голосів). Дійсних бюлетенів було 94%, пустих – 4,63%, недійсних – 1,20%.

10 лютого в Монако відбулися парламентські вибори. На п'ятирічний термін було обрано 24 депутати однопалатного парламенту країни – Національної ради. У виборах брали участь три партії: дві коаліції «Горизонт Монако» і

«Союз за Монако», а також партія «Відродження». Всього було представлено 72 кандидати.

Опозиційна коаліція «Горизонт Монако» переконливо перемогла, отримавши при цьому 20 місць із 24 можливих. Правлячий альянс «Союз за Монако» у новому парламенті отримав тільки три місця. Партія «Відродження» буде представлена одним депутатом.

Згідно з виборчою системою кожен виборець голоує або за партійний список, або за кандидатів з кількох списків за 24 місця. Обираються 16 кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів. Решта місць розподіляються відповідно за пропорційним представництвом між партіями, які пройшли п'ятивідсотковий бар'єр.

15 лютого в Тринідаді і Тобаго відбулися непрямі президентські вибори. Суддя Ентоні Кармона був єдиним кандидатом. Колегія вибірників одногосно проголосувала за нього. Кармона став п'ятим президентом країни, змінивши на цій посаді Джорджа Максвелла Річардса.

Президентські вибори в **Республіці Кіпр** проходили в два тури – **17 і 24 лютого**. Нікос Анастасіадіс був обраний президентом у другому турі, набравши 57,48% голосів при явці 81,6%. Інавгурація обраного президента пройде 28 лютого, а новий уряд приступить до роботи 1 березня.

17 лютого в Еквадорі проходили загальні вибори, які об'єднували президентські, парламентські та місцеві вибори, вибори мерів і губернаторів.

Державне еквадорське телебачення оголосило результати екзит-полів, за якими Президент Рафаель Корреа набрав близько 61%, випередивши на 21% свого найближчого суперника – банкіра Гіллермо Ласо. Таким чином, Корреа втретє стає Президентом Еквадору. На цих виборах було обрано 137 членів Національної асамблеї і 5 представників Андського співтовариства.

18 лютого у Вірменії відбулися президентські вибори. Президент Серж Саргсян був переобраний на новий термін, отримавши абсолютну більшість голосів. Він набрав 861,373 тисячі голосів виборців, що становить 58,64%. У виборах взяли участь 60,18%, або 1,521 мільйона зареєстрованих виборців.

У ході кампанії порушувалися в основному питання корупції, тіньової економіки, армії і незалежності судової системи, а також трудової міграції та питання про незалежність Нагірного Карабаху.

19 лютого на Гренаді пройшли парламентські вибори. Було обрано 15 депутатів нижньої палати парламенту Гренади, палати представників. Усі 15 місць отримала опозиційна Нова національна партія.

21 лютого на Барбадосі відбулися парламентські вибори. Дата виборів і час номінації були оголошені прем'єр-міністром Барбадосу Фрейнделем Стюартом 29 січня. Номінація кандидатів тривала до 6 лютого.

В результаті виборів більшість у парламенті залишилася за Демократичною лейбористською партією, що отримала 16 місць із 30.

22 лютого в Джибуті відбулися парламентські вибори.

Виборча система Національної асамблеї Джибуті складається з 65 депутатів, які переобираються кожні п'ять років.

Правляча партія, яка займала до цього весь парламент, через бойкот опозиції попередніх виборів, отримала 49 із 65 місць.

24–25 лютого в Італії проходили дострокові загальні парламентські вибори. На них обиралися 630 депутатів Палати депутатів і 315 виборних членів Сенату. Це були 17-ті загальні вибори до парламенту Італії, куди в результаті пройшло чотири коаліційних об'єднання. Нинішня виборча система в Італії є однією з форм пропорційного представництва за партійними списками з серією виборчих порогів, введених для заохочення створення міжпартійних коаліцій.

3 березня у Швейцарії відбувся потрібний референдум. Виборців запитували, чи підтримують вони федеральний порядок з сімейної політики, поправку до федерального закону щодо містобудівного зонування та оплати топ-менеджерів компаній. У 11 кантонах громадяни Швейцарії, які проживають за кордоном, уперше могли голосувати через Інтернет після того, як цей спосіб голосування був схвалений Федеральною радою Швейцарії в грудні 2012 року.

Більшість жителів країни проголосувала проти колосальних бонусів, відступних і підйомних топ-менеджерам. Швейцарці занепокоєні зростаючим у країні розривом між багатими і бідними. Не дивно, що на референдумі вони підтримували ініціативу, спрямовану проти «рвацтва топ-менеджерів». За підсумками обробки голосів виборців усіх 26 кантонів, за пропозицію висловилися 67,9% учасників референдуму. «За» проголосували 1,6 млн осіб, «проти» – близько 762 тис.

4 березня в Кенії в рамках загальних виборів пройшли президентські вибори. Перемогу в першому турі виборів здобув Ухуру Кеніата, який отримав 50,07% голосів. Явка становила 86%.

5 березня проводилися парламентські вибори до **Федеративних Штатів Мікронезії**. На них було обрано 10 позапартійних сенаторів до Конгресу Федеративних Штатів Мікронезії.

Парламент Мікронезії складається з 14 сенаторів. 10 сенаторів обираються по одному від кожного виборчого округу на два роки, а чотири сенатори обираються за системою пропорційного представництва на чотири роки.

9 березня на Мальті пройшли загальні парламентські вибори. В результаті виборів перемогла Лейбористська партія, отримавши більшість у парламенті. Виборча система Мальти заснована на пропорційному представництві на основі модифікованої системи єдиного перехідного голосу. Кожен із 13 виборчих округів країни обирає 5 депутатів парламенту. Крім цього, партія, що набрала найбільшу кількість голосів по країні, за необхідності отримує додаткове число місць у парламенті, яке забезпечує їй там більшість.

10 і 11 березня на Фолклендських островах відбувся референдум за політичним статусом. Він повинен був показати бажання жителів Фолклендських островів залишатися в якості Британської заморської території в контексті заклику Аргентини щодо переговорів про суверенітет островів.

У результаті референдуму при явці в 91% практично всі виборці (99,8%) проголосували за збереження статусу заморської території Великої Британії. Населення островів становить близько 2900 жителів, з яких 1672 мають право голосу.

Аргентинський уряд заявив, що результат референдуму не вплине на територіальні претензії Аргентини на острови, голова сенатського комітету в закордонних справах Даніель Фільмус підтвердив, що референдум не змінює позиції Аргентини.

12 березня в Гренландії пройшли чергові парламентські вибори, які привели до перемоги соціал-демократичну партію «Вперед», що отримала 14 з 31 місця парламенту і знову стала правлячою після чотирьох років в опозиції.

Таким чином, вперше в історії Гренландії прем'єр-міністром стала жінка, Алека Хаммонд. На виборах на чотирирічний термін обирається 31 член парламенту Гренландії на основі пропорційного представництва по багатомандатним виборчим дільницям.

У **Ватикані** оголосили вибір конклаву кардиналів. Новим Папою Римським став 76-річний кардинал із Аргентини Хорхе Маріо Бергольо. Він узяв собі ім'я Франциск.

Франциск – 266-й Папа Римський. Новий глава римсько-католицької церкви був обраний **13 березня**.

У конклаві взяли участь 115 кардиналів-вибірників, які не досягли 80-річного віку. Обраний кардинал набрав більше 2/3 голосів на свою підтримку.

Нинішній конклав став першим в історії сучасного католицизму, який був скликаний не після смерті, а після добровільного зречення Папи Римського від Апостольського престолу.

16 березня в Зімбабве відбувся конституційний референдум для схвалення проекту нової Конституції країни. Обидві основні партії Зімбабве – Рух за демократичні зміни – Цвангираї (MDC-T) і Африканський національний союз Зімбабве – Патріотичний фронт (ZANU-PF) підтримали прийняття нової Конституції. Однак незалежна Національна конституційна асамблея негативно оцінила проект і винесла висновок, що він повинен бути відкинтий.

Зімбабве не має грошей на проведення референдуму, тому він буде оплачений міжнародними спонсорами. Західним спостерігачам було відмовлено у присутності як на референдумі, так і на подальших президентських виборах.
